

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE AMTS ÅRBOG

1994

Omslagets billede:

Ravnehovederne på omslaget er tegnet af ornitolog og tegner Preben Andersen, Egeskov, i forbindelse med artiklen i denne årbog om ravnens genkomst til Vejle amt.

VEJLE AMTS ÅRBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1994

JØRN THOMSEN OFFSET A/S · KOLDING

Redaktion:

Ib Doktor, Stenholt 49, 6092 Sønder Stenderup, 75 57 13 01

Erik With-Pedersen, Dæmningen 10^a, 7100 Vejle, 75 82 20 85

Knud Erik Reddersen, Hammersvej 14, 6000 Kolding, 75 56 81 48

VEJLE AMTS ÅRBOG

som kan købes i boghandelen, udsendes til medlemmerne af Vejle Amts historiske Samfund. Medlemsbidraget er 100,00 kr.

Indmeldelser i Samfundet bedes sendt til et af bestyrelsens medlemmer eller direkte til ekspeditionen, adresse: Vejle kulturhistoriske Museum, Flegborg 18, 7100 Vejle, tlf. 75 82 43 22.

Samfundets bestyrelse:

Sognepræst *Birgitte Arffmann*, Vejle.

Formand

Kasserer *Grethe Sehested-Blad*, Kolding.

Souschef *Ib Doktor*, Sønder Stenderup.

Museumsinspektør *Sten Hvass*, Vejle.

Sognepræst *Hans Jørgen Iversen*, Hvirring.

Museumsinspektør *Søren K. Jakobsen*, Fredericia.

Sekretær

Konsulent *Marius Wellner Jensen*, Gedved.

Lektor *Otto Herskind Jørgensen*, Fredericia.

Lærer *Niels Kolind*, Horsens.

Bankfuldmægtig *Steen Schneller Larsen*, Fredericia.

Kasserer

Museumsinspektør *Falk Mikkelsen*, Give.

Næstformand

Civilingeniør *Knud Erik Reddersen*, Kolding.

Museumsinspektør *Johan Schachner*, Glud.

Overlærer, arkivar *Erik With-Pedersen*, Vejle.

Indhold

Da Kolding skulle befæstes To kort fra 1600-tallet <i>Af Bjørn Westerbeek Dahl</i>	9
Generalkrigskommissær Marcus von Hielmcrones pantespecifikation <i>Af Klara Sørensen</i>	22
Uddrag af en skoledrengs dagbog i 1880-erne <i>Af Elvira og Birger Sørensen</i>	31
Ravnens genkomst til Vejle amt <i>Af Preben Andersen</i> <i>med indledning af Kamma Varming</i>	46
Problemerne omkring Vejle latinskoles lukning 1740 <i>Af Carl E. Jørgensen</i>	49
To idrætsforeninger på landet i mellemkrigstiden – Trelde og Herslev <i>Af Niels Kayser Nielsen</i>	59
Gerhard de Lichtenberg 9. apr. 1697 - 19. juli 1764 <i>Af Knud Henrichsen</i>	71

En tegnedreng og andre
kendte med en fortid
i Fredericia
Af Niels Harald Jensen..... 89

Jelling
Udgravningerne i 1992 og 1993
Af Folmer Christiansen og Steen Hvass. 99

Magister Sigvard Skov 1911-1993
Af Kamma Varming 118

Nyt fra historien i Vejle Amt 1993. 120

Vejle Amts Historiske Samfund
1993-1994..... 154

Ekstrakt af årsregnskabet..... 158

Bøger til salg 160

Da Kolding skulle befæstes To kort fra 1600-tallet

Af Bjørn Westerbeek Dahl¹⁾

Der er vel ikke mange, der i vore dage forestiller sig, at Kolding skulle have været en fæstningsby, omgivet af volde og grave som dem, vi kender fra vore dages Fredericia og Nyborg. Det ville ikke desto mindre have været tilfældet, om et stort anlagt projekt fra slutningen af 1600-tallet var blevet realiseret.

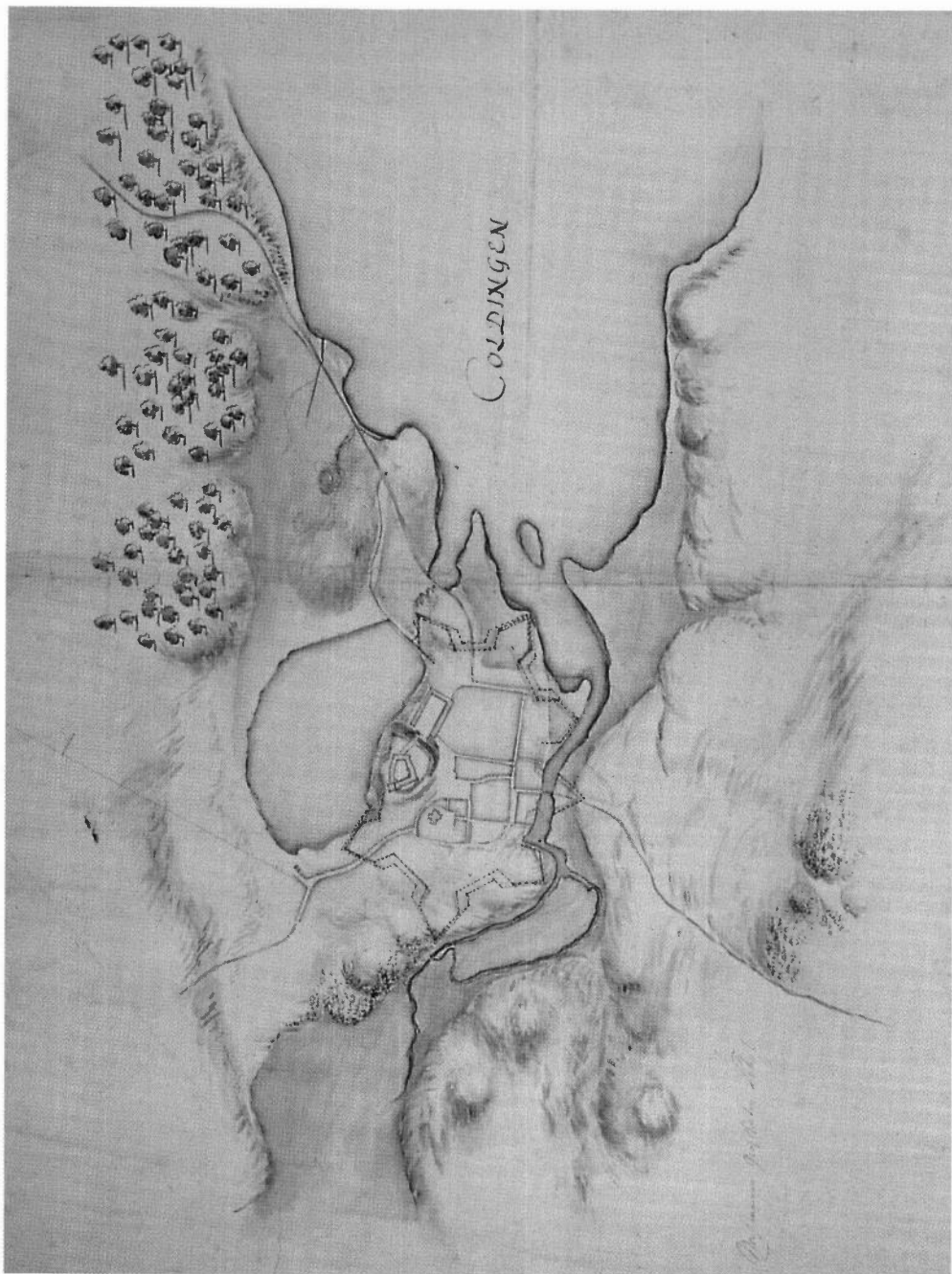
Planen fremgår af et bemærkelsesværdigt kort i Rigsarkivet og har været kendt siden 1920'erne; men velsagtens fordi det både er udateret og usigneret, har det ikke været omtalt i den lokalhistoriske litteratur.

For nylig er der dukket endnu et kort op med et ikke mindre fantastisk projekt til en befæstning i Kolding. Her er det dog ikke byen, der skulle befæstes, men derimod Koldinghus Slot, hvis forsvar man ville styrke ved at lægge et stort bastionært voldanlæg omkring den gamle borg. Fremkomsten af dette hidtil upåagtede kort har været en passende anledning til at undersøge de to projekter nærmere, og det har derved vist sig

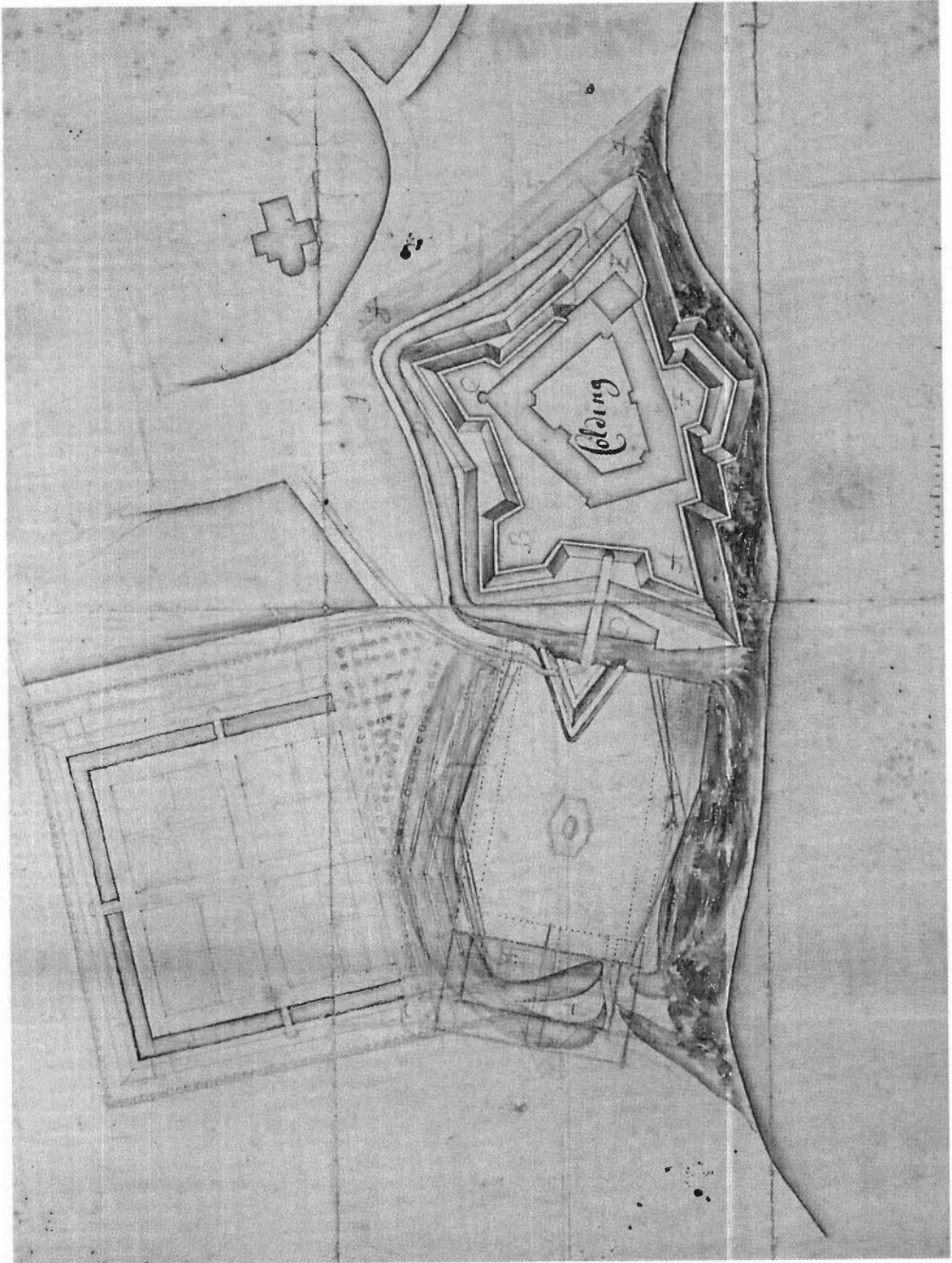
muligt at datere dem inden for en periode på ca. ti år. Også en mulig ophavsmand er det lykkedes at finde frem til.

Projektet til en befæstning af Kolding by er det største kort (ill. A)²⁾. Det måler 34x44 cm og er meget smukt laveret med rene og klare grønne, røde, blå og brune farver. Det er også et fint kortarbejde, der må bygge på en omhyggelig opmåling af byen. Gadeforløbene er dog blevet noget skematiske, forstået på den måde, at krumningerne er blevet rettet ud, så det ser ud, som byplanen er mere regelmæssig, end det faktisk var – og er – tilfældet.

Gaderne er ikke navngivet, men på planen genkendes Klosterstræde, Persillegade, Østergade, Vestergade og Torvet med Adelgade mod nordvest. Også de øst-vestgående gadeforløb Klostergade, Helligkorsgade og Rendebanen genkendes let med det videre gadeforløb mod syd ud ad Søndergade. Også Brostræde ses på kortet. I modsætning til Brauns

ill. A

ill. B

prospekt af Kolding fra 1587 og Peder Hansen Resens prospekt fra 1675 er byens østgrænse klart markeret ved Slots-
haven, der indtil 1790'erne lå syd for Staldgården i karréen mellem Persillegade, Klostergade og Munkegade. Mod vest savner kortet den lidt diffuse bebyggelse ud ad Låsbygade og bag Skolegade.

Af bebyggelsen er kirken, slottet og staldgården fremhævet – og også broen over åen er taget med. Fra byens hovedstrøg udgår landevejene mod Fredericia, Haderslev og Ribe.

Uden for bykærnen er der ikke antydet bebyggelse, og åen, bakkedragene og træsignaturerne i Dyrehaveskoven er ene om at gengive det topografiske billede.

Med dette kort er Kolding repræsenteret med et meget fint topografisk bykort fra en periode, hvor kortlægninger i købstæderne er meget sjældne eller i bedste fald uvederhæftige, som f.eks. Peder Hansen Resens kort fra Atlas Daniicus i 1670'erne.

På denne topografiske baggrund er der med blæk og i punkteret streg indtegnet den plan til en befæstning af byen, der gør tegningen helt enestående blandt de bevarede kort over Kolding: Mod øst skulle der fra Slotssøen i en bue sydover og udenom bebyggelsen anlægges et voldanlæg med tre store bastioner, hvis sydligste del skulle have sin flanke³⁾ omtrent ud for Brostræde.

Den anden halvdel af befæstningen skulle dække byens vestside. Den skulle gå mod vest og nord fra krydset Rende-

banen/Vestergade for at ramme Slotssøen nordvest for Slottet. Flankerne på den nordligste bastion her skulle ligge ud til Slotssøen.

Der ses ikke nogen foranstaltninger til at forsvare byen fra nord, hvor den 22 m høje Slotsbanke i sig selv jo ville udgøre et naturligt forsvar – ovenikøbet med søen foran som »voldgrav«.

Mod syd ligger byen åben, men her ville engene på den sydlige del af åen udgøre en naturlig spærring. Til beskyttelse af broen og forbindelsen mod syd er der projekteret en lille vinkelformet forskansning, en ravelin. Med blyant er den forbundet med de to voldsystemer mod øst og vest (ill. 1). Korttegneren har ligeledes med blyant vist udstrækningen af en voldgrav. Den strækker sig rundt om det meste af byen fra Slotssøen i øst til Slotssøen i vest og omfatter således også sydflanken, hvor en voldgrav ville have medført store opfyldnings- og dæmningsarbejder, da Kolding Ås løb i så fald skulle ændres. Det ville der ikke have været noget til hinder for, da 1600-tallets militæringeniører som oftest var særdeles habile vandbygningsteknikere.

Byens to voldlinier mod øst og vest er hver med deres tre bastioner naturligvis det mest interessante: Bastionerne er tegnet med dobbelt punkteret streg, hvor den inderste linie (set fra byen) viser bastionernes størrelse ved voldkronen. Den yderste punktering angiver størrelsen »i horisonten« eller grundplanet og omfatter dermed også bærmuren, der betegner voldens nederste kant mod voldgraven, og som i krigstilfælde skulle

opfange de kugler, der blev skudt mod volden. Som en del af hovedvolden er der mellem bastionerne antydning af en lav forvold, en faussebrai, der skulle understøtte forsvarernes beskydning fra den øvre del af volden. Selve bastionerne er ganske store, længden af facerne på midterbastionen mod vest er således 87 m og på midterbastionen mod øst 80 m. Dermed ville bastionerne i Kolding have været lidt større end de bastioner, der kendes fra Fredericia, hvis facer har en længde af ca. 79 m. Til gengæld ville de have været noget mindre end de tilsvarende facer på Kastellet i København, der er omkring 116 m. Bastionernes flanker er indpasset hovedvolden med en stump vinkel, der ville tillade flankering fra bastion til bastion.

Tilstedeværelsen af den lave forvold mellem bastionerne, bastionernes størrelse og flankernes vinkel på kurtinerne viser klart hen til Henrik Ruses fæstningsprojekter fra 1660'erne, hvoraf især Kastellet i København og Rendsborg er værd at nævne i denne sammenhæng. Ruse er dog ikke ophavsmanden til kortet, hertil er det som tegning helt anderledes end hans noget tørre stil, der kendes fra en hel del fæstningsplaner fra 1660'erne. Også kortets eneste tekstoplysning, stednavnet »COLDINGEN« peger mod en tilskrivning til ham. Håndskriften her, en stor, rolig og afrundet antikvaskrift, der ligger langt fra Ruses noget plumpe og klodsede bogstaver.

Den anden tegning af Kolding er næsten mere overraskende og mærkelig, og det

er da også det projekt, der har givet tegneren anledning til de fleste overvejelser om fæstningens forsvar⁴).

Kortet måler 24x34 cm og viser som omtalt en plan til en bastionær befæstning af Koldinghus og slottets nærmeste omgivelser (ill. B). Kortet er holdt i samme faste farveskema som det sene 1600-tals øvrige kolorerede fæstningsplaner, som vi genkender fra kortet over byen: Grønt for højdedrag, mørkegrønt for skrænter, rødt for bebyggelse, kongeblåt for vand og brunt for veje. Det er også et professionelt og smukt tegnet kort med en tydelig gengivelse af slottet og Sankt Nikolaj Kirke, og man havde gerne set flere detaljer fra byen, end det begrænsede udsnit har tilladt.

Kortet er senere blevet viderebearbejdet med blyant, men til dets oprindelige indhold hører et bastionært voldanlæg med to store bastioner mod sydøst og sydvest (betegnet »B« og »C«). Desuden ligger der to halve bastioner mod Slotsøen, mod øst betegnet »A«, og en stor, lidt uformelig bastion mod vest med påskriften »E«. Mod nord, ud mod Slotsøen, ligger der en kæmpebastion med en foranliggende lavere forvold, en faussebrai (F), der ligger foran bastionernes facer og flanker. I forhold til de bastioner, vi så på planen til byens befæstning, er de betydeligt mindre: Deres facer er blot mellem 33-39 m. Det skyldes naturligvis, at deres dimensioner har skullet afpasses efter forholdene på Slotsbanen, hvor der vitterligt ikke var megen plads.

Bastionerne snærer slottet inde i et

uregelmæssigt anlæg: Kæmpetårnet og hele østsiden samt den vestligste del af sydfløjen ligger klods op af voldens inderside (dossering), og megen plads til at bevæge sig omkring slottet på har der bestemt ikke været. Indgangen til slottet er i øst – ganske som i vore dage – dog skulle man passere et lille forværk, en ravelin, omgivet af en tør voldgrav, og dernæst en bro over hovedgraven for at komme ind på Slotsområdet. Denne grav, »D«, strækker sig næsten hele vejen rundt om anlægget og skulle have været omgivet af et glacis (»J«). Mellem glacis og grav ses et udsparrt smalt område, sandsynligvis en »dækket vej«, hvor forsvarerne kunne møde angriberne i nærkamp. Den fører fra adgangsvejen fra byen rundt om ydersiden af graven mod vest og nord og zig-zagger sig ind mod slottets vestside, hvortil der dog ikke er markeret nogen adgangsvej.

På den østlige del af Slotsbanken, hvor Staldgården ligger i vore dage, ses med mørkegrøn farve skråningerne mod syd, øst og vest: Østligst er højdedraget betegnet med bogstavet »G«. En udløber af højdedraget øst herfra og syd for en adgangsvej til plateauet er betegnet »H« (ill. 2).

Til det originale indhold hører også kanalsystemet i Slotshaven, der er anlagt som et stort hesteskoformet anlæg med åbning mod nord. Midt på de tre sider er der lagt en bro henover hver kanal. Afgrænset af de tre kanaler ligger den største del af haven, der er inddelt i fire kvadratiske anlæg, der hver især er yderligere inddelt i fire afdelinger af to have-

gange, der skærer hinanden i rette vinkler. Også selve Staldgården ses – omend i punkteret streg. Den strækker sig fra ydersiden af den planlagte voldgrav i vest helt til skråningens fald mod øst og udnytter dermed plateauet fuldt ud – og lidt mere end det, for mod syd har det været nødvendigt at foretage en mindre opfyldning. Bygningerne er udformet som et trefløjet anlæg, brudt af adgangsvejen fra byen i den søndre fløj. Østfløjen har foruden en åbning i midteraksen en portåbning ned mod den gamle adgangsvej fra nordøst, og tager altså hensyn til de eksisterende terrænforhold.

Næppe meget senere end originalprojektet er kortet blevet genstand for en videreførelse med blyant. De ældste spor er givetvis de blyantssignaturer A-J, der er nævnt i det foregående, og som knytter sig direkte til originalindholdet. De har sandsynligvis været forklaret i en tilhørende rapport med en præsentation af projektet, men den er dog gået tabt i tidens løb.

Rundt om Slotshaven er der med blyant tegnet en række træer, der mod Slotsbanken slår over i en lille lund med gennemgående alléer, der fortsætter akserne fra det centrale haveanlæg.

Staldgårdsområdet er dog det, der har voldt tegneren de største bekymringer, og her ses ikke mindre end tre forslag til en løsning af området forsvar: Med blyant har han tegnet et forslag i løs hånd til placeringen af en stor bastion på sydskråningen, og til samme fase i planlægningen hører vel også en skitse til en

ravelin øst for Staldgårdsbanken (ill. 3). De synes ikke at være forbundet med et mellemliggende stykke vold, men tegningen er på dette sted noget uklar, fordi der omkring hele området er lagt et anlæg med op til seks terrasser (ill. 4). Det er svært at opfatte denne del af anlægget som militært, snarere hører det til en plan for en udvidelse af haveanlægget.

Endnu et projekt til en befæstning af Staldgårdsområdet fremgår af kortet, omend det er umuligt at se på selv gode reproduktioner, fordi projektet er ridset ind på papiret. Med originalen foran sig er der dog ikke tvivl om, at korttegneren hermed har haft et hornværk på Staldgårdsbanken i tankerne (ill. 5). Det består af to halve bastioner med en mellemliggende kurtine anbragt på en sådan måde, at bastionernes to spidser falder helt sammen med Staldgårdens (senere) nordøst- og sydøsthjørner.

Kortet er også her blevet sløret af blyantstiltøjelser: I tilknytning til Staldgårdsbygningerne ligger mod øst et træfløjet anlæg, hvis midterdel synes at være en fortsættelse af midterporten i Staldgårdens østfløj (ill. 6). Det er ikke muligt at afgøre, om tegningen viser et bygningskompleks, i så fald en ganske betydelig udvidelse af Staldgården, eller om det blot er et haveanlæg. Uanset om det ene eller det andet er tilfældet, ville arbejder på dette sted have medført store udfyldninger øst for slotsbankens naturlige fald.

Man kan altså skelne mellem følgende faser for anlæg på Staldgårdsområdet:

- 1) Staldgården (ill. 2).
- 2) En terrassering, svarende til udvidelsen af Slotshaven mod nord (ill. 4).
- 3) En bastionering med en ravelin mod øst (ill. 3).
- 4) Et hornværk, vendt mod øst (ill. 5).
- 5) Staldgården udvidet med en bygning eller en have mod øst (ill. 6).

Til et af projekterne – velsagtens projekt 5) er der med blyant udkastet placeringen af et bassin midt i Staldgården.

Noget overraskende er det at se, at Staldgårdsområdet har været genstand for så forskellige projekter. Man begyndte tilsyneladende med planlægningen af et træfløjet anlæg til en staldgård for – efter adskillige overvejelser – at opføre gården efter det originale projekt. Det skete i 1670'erne.

At det kronologiske forløb begynder og ender med Staldgårdskomplekset bekræftes af blyantstiltøjelserne, der er tegnet henover den punkterede streg til Staldgården fra den oprindelige tegning. Derimod er det ikke muligt at fastlægge en indbyrdes kronologi i de planer, der er tegnet med blyant.

Men hvem har tegnet disse to kort, og hvornår er det sket? I begge projekter har tegneren benyttet sig af den specielle udformning af den bastionære vold, som Henrik Ruse introducerede i Danmark i 1661, og dette år må derfor være et fikspunkt i dateringen. Men man kan komme lidt videre:

Til Slotsprojektets oprindelige indhold hører som omtalt en gengivelse af kanalsystemet i Slotshaven. Det blev an-

lagt i foråret 1668, hvor der i maj arbejdede 180 mand udstationeret fra Fredericias garnison for at hjælpe gartneren med gravearbejdet og kløvning af sten⁵.

Fredericias kommandant Diderich Busch var godt utilfreds med at have så mange mand beskæftiget andetsteds, og Fredericias militæringenieur Gottfried Hoffmann havde klaget til ham over ikke at få folk nok til det vigtige arbejde i fæstningsbyen.

Ifølge Busch havde Hoffmann selv »en tid lang« været på inspektion i Kolding og forsømt arbejdet i Fredericia. For dateringen af planen til befæstningen af Koldinghus betyder det, at kortet må være tegnet i eller efter 1668.

Det er også muligt at indsnævre projekterne den anden vej: Staldgården optræder på begge kort. På bykortet dog som bygningssignatur med rødt som var den færdig. Den blev påbegyndt i 1671 efter en oplysning fra en lidt senere regning for tagarbejde⁶. Slotsprojektet angiver den i punkteret streg, som var anlagt under projektering.

Kortene synes altså at være blevet til i perioden fra 1668 til engang i 1670'erne, og således at Slotsprojektet er en smule ældre end projektet til en befæstning af byen.

I begyndelsen af 1671 overvejede man i Krigskollegiet, hvor Danmark bedst kunne befæstes. Foruden de eksisterende forsvarsanlæg nævnes også muligheden af at befæste Riberhus og anlægge en skanse mellem Kolding og Ribe. Koldingprojekterne nævnes ikke i denne sammenhæng, men det er tydeligt, at

man ønskede en barriere for en fjende, der kom sydfra, og åbenbart ikke har anset Rendsborg, der blev bygget af Ruse 1669-73 som en sikker spærring for den jyske halvø. De to fæstningsplaner for Kolding passer fint ind i disse overvejelser. De har vel været fæstningsingeniørens arbejdsforslag, men var ikke så realistiske, at de nåede frem til administrationens rapport endsige en kongelig resolution.

Der er ikke meget på de to kort, der kan afsløre ophavsmandens identitet. Stednavnet »Colding«, der på Slotsprojektet noget klodset er placeret midt i slotsgården, hører til en påskrift fra 1700-tallets midte, der på bagsiden er gentaget med den supplerende oplysning om, at kortet stammer fra Generalløjtnant Scheels kortsamling. Desuden er der de ni bogstavbetegnede signaturer A-J, der ikke i sig selv giver noget fingerpeg om ophavsmanden.

Projektet til en byfæstning kan også føres tilbage til H. H. Scheel, hvis sønnesøn H. O. Scheel på forsiden med rødt blæk har skrevet, at kortet hidrører fra hans »Grossvater Scheel«.

Begge kort indeholder også oplysninger, der fører dem tilbage til H. H. Scheel, der som chef for den danske fortifikationsetat 1718-1738 nok kunne have haft interesse i at tegne et projekt til Kolding. Hans data passer imidlertid grumme dårligt med den tidsramme, som kortene må være tegnet i, idet Scheel blev født i 1668 – i øvrigt i Kolding som søn af senere voldmester i København Joachim Scheel.

Kortene er da heller ikke tegnet eller

kopieret af Scheel, hertil adskiller stil og skriftoplysninger sig markant fra de kort, der med sikkerhed kan tilskrives ham. Scheel har altså her – som i talrige andre tilfælde – fået fat i et ældre kortarbejde, som han har indlemmet i sin kortsamling. Den tilfaldt efter hans død sønnesønnen H. O. Scheel, der måtte afgive alle sine papirer, da han i 1787 trådte i preussisk tjeneste⁷⁾.

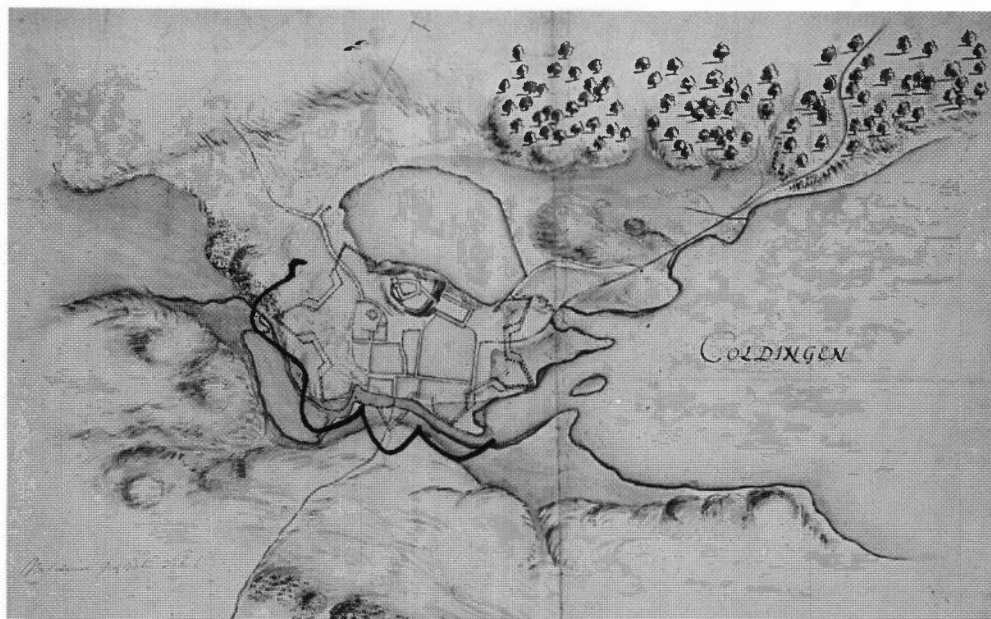
Der er altså ikke meget tilbage at underbygge en tilskrivning på. Egentlig blot stednavnet COLDINGEN, men det er også tilstrækkeligt til i hvert fald at foreslå en mulig ophavsmand: Samme skrift findes på en serie hånd tegnede kort over begivenhederne under Skånske Krig. Disse kort er fornylig blevet tilskrevet militæringeneniøren Gottfried Hoffmann, der jo »en tid lang« i 1668 opholdt sig i Kolding i den anledning, men det udelukker på ingen måde, at han kan have gjort det både før og efter 1668, dog må det være sket, før han i 1672 blev forflyttet fra Fredericia til København.

Også andre jyske byer blev opmålt af Hoffmann i de år, han var ingeniør i Fredericia. Således er der bevaret en bygningstegning af Skanderborg Slot ligeledes fra omkring 1670⁸⁾. Om han også har tegnet projektet til befæstningen af Kolding er mindre sikkert, men da de to projekter jo rent tidsmæssigt hører sam-

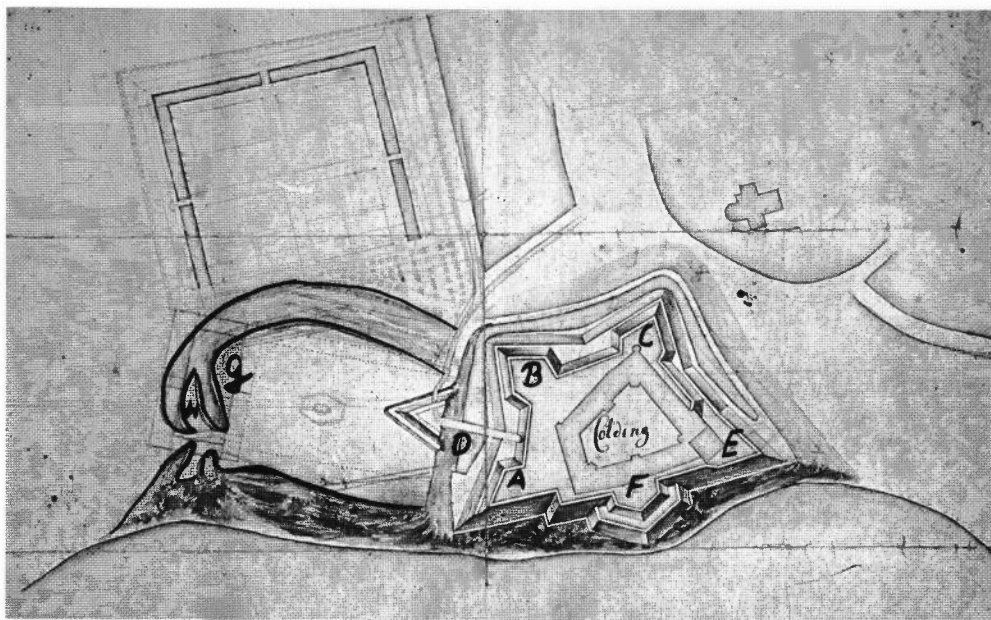
men, er det vel ikke usandsynligt. Intet taler heller imod det. Også stilistisk passer de to Koldingkort fint ind i de kort, der på mere sikkert grundlag er tilskrevet Hoffmann. Med den usikkerhed, der således ligger i en tilskrivning af denne art, må kortene altså krediteres Gottfried Hoffmann.

Om han dermed også har projekteret de to anlæg, er straks mere tvivlsomt: Deres indflydelse fra Henrik Ruses fæstningsmaner er meget stærk – og stærkere end man ser på Gottfried Hoffmanns arbejder. Henrik Ruse lagde i årene omkring 1670 ofte sin vej forbi Kolding og Fredericia på vej til og fra Rendsborg, og hvis han er projektets ophavsmand, kan han have givet Hoffmann sine tegninger og skitser til kopiering. I andre sammenhænge vides det, at Hoffmann i sin tid i Fredericia (1662-1672) foretog kopieringsarbejde. Således udførte han i 1663 et kort over København for Krigskollegiet.

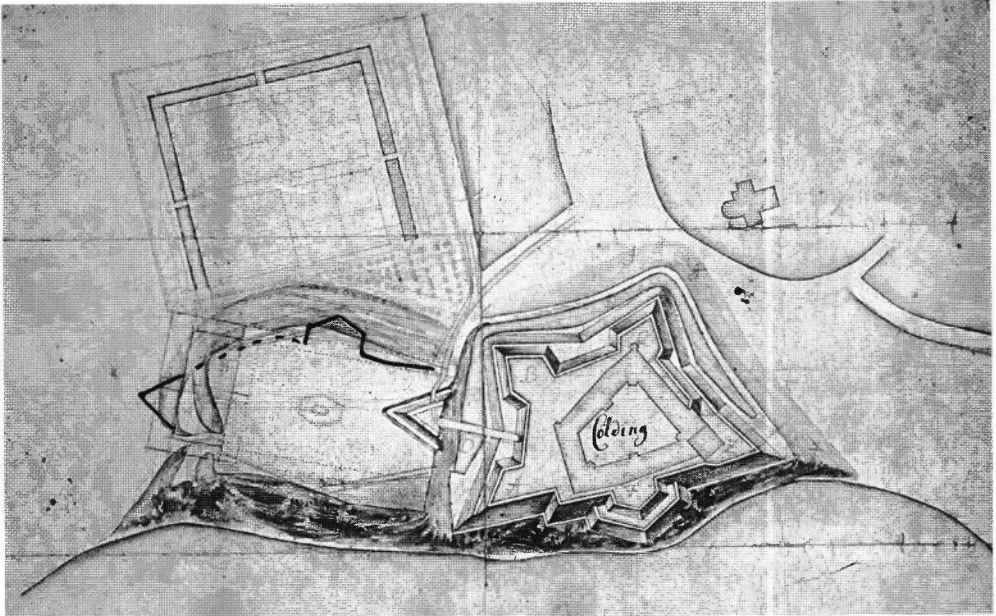
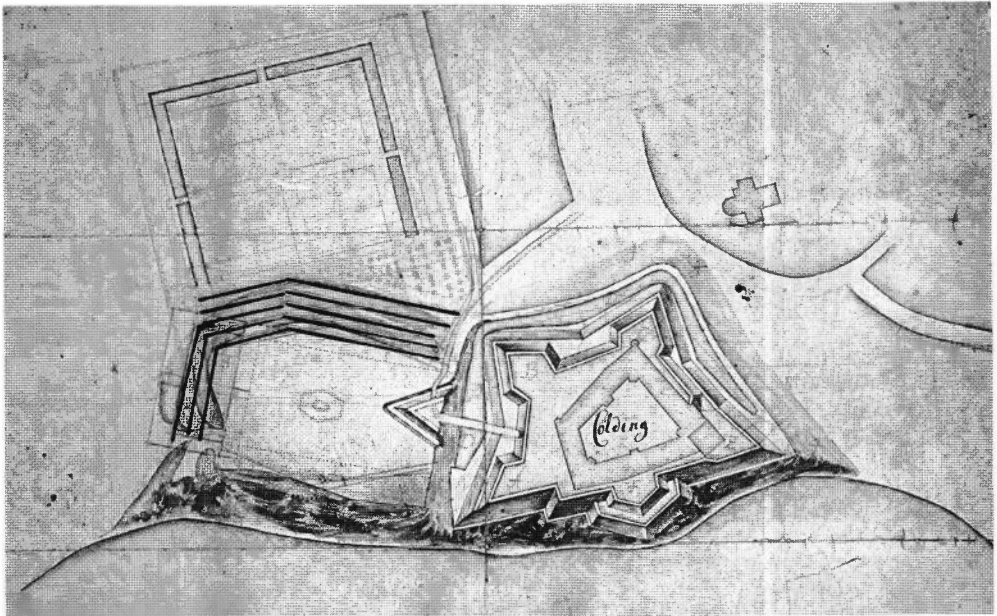
De sidste dunkle punkter på de to bemærkelsesværdige kortprojekter til Koldings befæstning kan dog næppe opklares, førend den forsvundne rapport en dag måtte dukke op, og indtil da må man glæde sig over de to smukke 1600-tals kort over Kolding med det indblik i den militære planlægning om byens fremtid, som de antyder.

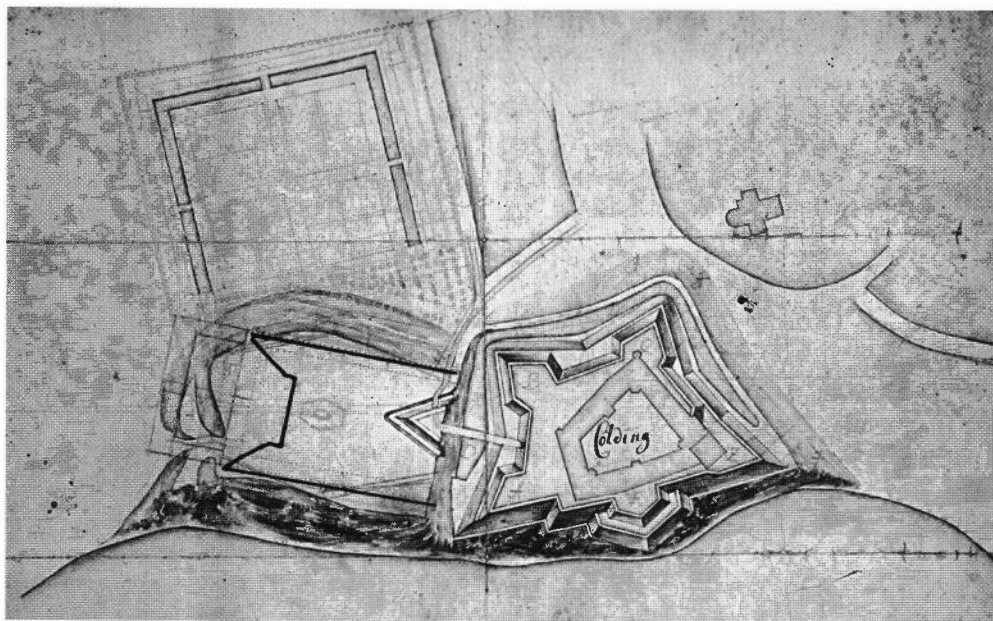

ill. 1

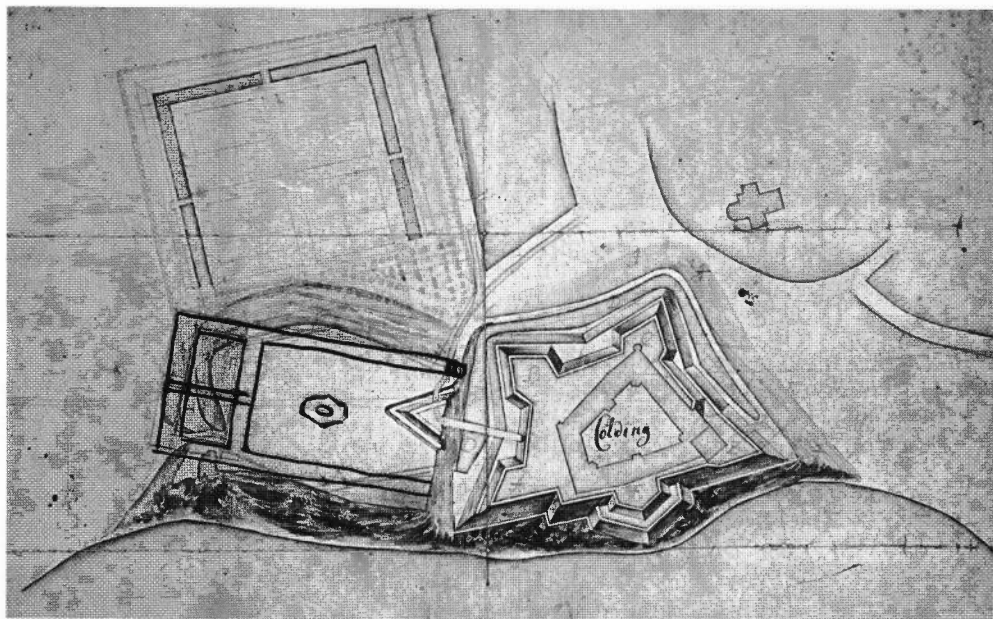

ill. 2

*ill. 3**ill. 4*

ill. 5

ill. 6

Noter:

1. *Bjørn Westerbeek Dahl, forfatter af Kortets Historie i Vejle Amt, udgivet 1993. Se endvidere Vejle Amts Årbog 1988, s. 109.*
2. *Rigsarkivet. Forsvarets Arkiver. Kortsamlingen. GII 502 (BD2-e2).*
3. *En bastion består af to facer, hvis vinkel udgør bastionens spids. De er forbundet med flanker til den del af volden, der forbinder bastionerne med hinanden, kurtinen.*
4. *Dom 1 GII 501 (BD 2-e1).*
5. *Rigsarkivet. Privatarkiver 6262. Hans Schack (død 1676). Breve fra Diderich Busch 10.3., 27.3., 14.4., 5.5., 29.5. 1668.*
6. *P. Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid. Kolding 1910, s. 151.*
7. *P. C. Bang: Heinrich Otto Scheel, i Dansk Biografisk Lexikon. Udgivet af C. F. Bricka. 15. Bind. København 1901, s. 90-92, jf. s. 87-88.*
8. *Om Hoffmann, se: Referencerne til Bjørn Westerbeek Dahl: Tre kortplaner fra Christian den 5.s lejr ved Almind i 1674, i Vejle Amts årbog 1991, s. 60-67. – Skanderborgkortet: Det Kgl. Bibliotek. Håndskriftafdelingen. Gammel kgl. Samling 717-2, nr. 9. Kortet er tegnet på papir med samme vandmærke som bykortet over Kolding.*

Generalkrigskommissær Marcus von Hielmcrones pantespecifikation

Af Klara Sørensen¹⁾

*Engelsholm, set fra sydøst
(foto: Niels Elswing).*

For nogle år siden oprettede Lokalhistorisk Arkiv i Nørup sammen med Folkeuniversitetet i Egtved kommune en studiekreds, der skulle handle om jordebøger, hoveri- og fæsteafgifter i forbindelse med Engelsholm.

Historikeren N. J. Andreasen fra Århus samlede materialet til os på Landsarkivet i Viborg, og ved denne lejlighed dukkede en for os hidtil ukendt pantespecifikation frem i lyset.

Arkivets formand, Johanne Bindesbøl, delte opgaverne med rund hånd ud til kredsen, og vi blev hurtigt en gruppe, der gik i gang med at læse pantespecifikationen, der bestod af 23 folioark med gammel gotisk håndskrift.

Gruppen bestod af Karen Søgaard fra Egtved, Grethe Petersen fra Store Lihme, Kresten Andresen og Gudrun Andresen fra Engelsholm og undertegnede.

Pantespecifikationen er fra 1772 og skyldes, at herremanden på Engelsholm, generalkrigskommissær Marcus von Hielmcrone, var i økonomiske vanskeligheder og ville låne på sit bohav og alle sine dyr. Derfor måtte han gøre sine ejendele op fra værelse til værelse og fra stald til stald og sætte pris på det hele.

Med denne baggrund er det jo ikke nogen lysttur at følge Hielmcrone, men

vi får et godt indblik i en herregårds genstandskultur fra sidste halvdel af 1700-tallet.

Marcus von Hielmcrone har ikke spillet nogen stor rolle i Engelsholms historie, og det hidtil kendte årstal for hans overtagelse af slottet er forkert.

I Adelsårbogen står 1774 nævnt som året for Hielmcrones overtagelse af Engelsholm, men pantespecifikationen fortæller noget andet, da den bærer årstallene 1772-73.

Hvis man vil vide noget om Marcus von Hielmcrone, må man søge i Herningsholms historie. Her har familien et godt navn. Faderen hed Adolph Høeg, men blev adlet under navnet Hielmcrone.

Han blev betragtet som en driftig og fremsynet herremand, og det samme gjaldt sønnen Marcus von Hielmcrone, der blev født i 1723 og overtog Herningsholm i 1759. Samme år blev han gift med Maria Kierstina Wielandt von Rosencrone. Hun var datter af biskop Londeman²⁾, der blev adlet Rosencrone.

Hun var af en meget betydningsfuld og velhavende familie, og en af hendes brødre, Marcus Gerhard von Rosencrone³⁾, blev udenrigsminister og grundlæggeren af den Hielmstjerne-Rosencroneiske stiftelse⁴⁾.

Alt tegnede lovende for familien Hielmcrone ved giftermålet i 1759. Marcus von Hielmcrone blev på Herningsholm betragtet som en mand med stor viden om sit eget gods, og han havde faderens visioner om, hvordan det danske landbrug kunne forbedres.

Han gav gode råd til kommissionen til landvæsenets forbedring af 1757, og han interesserede sig for den hedeopdyrking, faderen startede.

Gården blev betragtelig udvidet i faderens tid, og sønnen fortsatte i samme spor. Der blev anlagt en fransk have med alleer, og hovedbygningen blev moderniseret i en målestok, der krævede stor kapital. Møblerne var af høj klasse, og alt gav genlyd af sin fornemhed.

Men den unge frue døde 27 år gammel i året 1767, og de gode tider er forbi for Hielmcrone.

Der var to døtre i ægteskabet. En lille søn var født i 1766, men døde få dage gammel.

Marcus von Hielmcrone måtte skifte med sine to små piger på henholdsvis seks og fire år, og de økonomiske vanskeligheder viste sig straks efter, at skiftet var afsluttet.

At bringe Herningsholm frem til så høj en standard havde oversteget Hielmcrones kræfter. Han begyndte at sælge ud af sine ejendele, og han var i gæld til familiemedlemmer både på sin egen og sin kones side, og i 1769 overtog to svogre Herningsholm.

Axel Steensberg har i sin bog »Herningsholm og Hosebinderne« givet os mange oplysninger om Hielmcrones tilværelse inden Engelsholm.

Hvornår Hielmcrone flyttede til Engelsholm, ved vi ikke præcist. Men pantespecifikationen eller extracten, som den også kaldes, blev behandlet på Nørvangs-Tørrild herreders ting den 3. juli 1772.

Efter en højtidelig indledning følger den lange opremsning af effekter med anslået pris.

Det er svært for os i dag at genkende de forskellige rum, der nævnes i extracten, da de havde helt andre navne, og mange interiører er radikalt ændret. Hvor var kabinettet, det gule kammer, kaffestuen og dagligstuen? Tårnværelserne er slet ikke nævnt som tårnværelser. Det ville have været en god hjælp, hvis man havde fortalt om tårnværelset mod nordøst, sydvest o.s.v.

Der er slet ingen tvivl om, at tårnværelserne ud mod haven både i stueetagen og på første sal har spillet en rolle i slottets interiører og altid har været møbleret.

Det eneste rum i hele slottet, vi kan genkende, er Den store Sal. Det er stadig den store sal, også kaldet riddersal og forredragsal.

På Hielmcrones tid har salen været et fornemt, måske lidt køligt rum beregnet til repræsentation. Det har sammen med de omliggende rum været Engelsholms ansigt udadtil, det officielle og fornemme, der holdt alle personlige sorger og pengebesværligheder på tilbørlig afstand.

Vi får intet at vide om vægbeklædningen i den store sal. Det har ikke betydet noget i extracten, men der er to forgyldte spejle, der hver har en højde af $\frac{3}{4}$ alen.

Der var en stor kommode med sort og gult italiensk marmor og ellers forgyldt. I loftet var en stor glaslysekroner. Den kan have været veneziansk med

mange krummelurer, og den var meget kostbar.

Møbleringen har yderligere bestået af 12 »Københavns lænestole«, der på sæderne og ryggen var overtrukket med grønt blomstret plyds. De var udstoppet med krølhår. Når man lægger vægt på, at stolene er københavnske, skyldes det sikkert, at københavnske stolemagere var godt anskrevne på denne tid, og at de bedste af deres stole kom på højde med den normale pariserstandard.

Desuden nævnes i salen to kakkelovne, hvor to etager var af jern og en tredje etage af poleret kobber med »ditto tromle«. Fødderne var af messing.

Omkring 1900 findes et foto fra kammerherre Bechs tid på Engelsholm, og på dette billede ser man de to kakkelovne, en på hver side af havedøren. De forsvandt senere, og efter sigende står de nu et sted i Odense.

Salen havde 6 stykker optrukne vinduesgardiner med 3 kvaster til hvert gardin. Det optrukne må bestå i kunstfærdige draperinger, der netop var på mode i den tid. I den store sal ville vi den dag i dag kunne hænge de draperede gardiner op, hvis vi havde haft dem.

Kabinettet var rimeligvis i det sydøstlige tårnværelse i stueetagen. Værelset, der vender mod gården og i dag lidt ubegrundet kaldes biblioteket.

Kabinettet er et fint lille rum med spændende ting. Også her er der et stort forgyldt spejl med lampetter på hver side, så lyskilden forstærkes. Her er en lille spinkel sofa, en såkaldt kanapé, og 6 stole, alt betrukket med fint stof. Her er

forgyldte borde med engelsk porcelæn. Ikke engang store porcelænsløver mangle. Desuden findes her 27 porcelænskrukker, hvoraf en del sikkert er potpourrikrukker med duftende rosenblade. Vi må bevæge os forsigtigt rundt. På væggene er der 113 store og små skildrier, og der er også vægplads til et skab fyldt med den tids nips som konkylier og fremmede stenarter.

Og så er her kammerdugsgardiner med kvaster, hvor antallet går fint op med tårnværelsets vinduer, så måske har vi gættet rigtigt med hensyn til rummet. Her kan ikke være ret mange mennesker ad gangen, men det er heller ikke meningen. Kabinettet er for de få udvalgte.

Hielmcrones gule kammer kan være det sydvestre tårn, brudeværelset. Her nævnes først et spejl med glasramme og bredt glas. Og så er der et stort »Københavns sengested« 4½ alen højt. Der er nye gule damaskes omhæng med kapper og et tilsvarende sengetæppe, alt sammen med snore som pynt. Der nævnes omhyggeligt, at det i København har kostet 400 rigsdaler og nu er anført for 170 rigsdaler.

Som nævnt fandtes der berømte håndværkere på denne tid i København. Møbelarkitekter var hofleverandører og kunne samtidig forsyne en del af den øvrige overklasse med kvalitetsmøbler.

I sengen fandtes en madras og røde og hvide bolsterunderdyner. Desuden en rød og hvid olmerdugsyne med edderdun, 5 hovedpuder og en overdyne af rødt, fint lærred og fyldt med edderdun. Man må næsten håbe, at en del af

dynerne har været reservegæstedyner til flere senge. Ellers er det lidt overvældende.

Meget tyder på, at bondedynerne har et bestemt skema herfra som for eksempel underdyner af bolster og overdyner af olmerdug. Lærred og bomuld, det sidste ofte nævnt som sirts, kan betragtes som fint og moderne til betræk. Ind imellem nævnes hollandske dyner. Det må sikkert betyde, at dynestoffet er af hollandsk lærred, der var et meget kendt produkt både i 16- og 1700-tallet.

I det gule kammer er der netteldugsgardiner til 3 fag vinduer. Det passer med brudeværelset. Netteldug er et stof, der laves af brændenældens taver. Det kan være tyndt og fint som kammerdug og mol.

Det gule kammer kunne også bruges til en form for selskabelighed, da der var 6 forgyldte læderstole. Måske lidt udrangerede. De blev kun sat til en rigsdaler stykket.

Her var også en jernkakkellovn med tromle og fødder. Det er overraskende, at der var kakkellovne i så godt som alle beboede rum på slottet. Der må have været et meget indviklet system af kakkellovnør og skorstene.

Vi kan gå videre ind i spisestuen. Måske er det den nuværende opholdsstue, også kaldet kammerherrens stue. Gardinerne passer! Også her er forgyldt spejl med helt glas. Når helt glas ofte nævnes i specifikationen, skyldes det sikkert, at værdien var størst, når glasset ikke var sat sammen af flere stykker. Det var simpelthen et kunststykke at lave

større sammenhængende spejlflader. Her er alle de møbler, vi kender fra den slags stuer. Dog mangler der et større bord. Fra Herningsholm ved vi, at spisebordet blev opstillet ved festlige lejligheder, når mange fremmede skulle besøges. Måske fulgte denne skik med til Engelsholm.

Det mest bemærkelsesværdige i denne spisestue er 29 kongelige portrætter af den oldenborgske stamme. Om Hielmcrone sad her helt alene og under spisningen følte sig i godt selskab på den måde får stå hen.

Det er svært at anbringe »kaffestuen« på rette sted. Måske er den ovenpå. Måske er den ved siden af spisestuen og går ind i en del af den nuværende spisestue. På Herningsholm havde Hielmcrones deres kaffestue ved siden af spisestuen, og der var vistnok dør ud i haven.

Det har der ikke været på Engelsholm, men stuen har sikkert været hyggelig med 6 lænestole med gult damaskesbetræk, en sofa med udstoppede puder, et lakeret chatol, et thebord og en pyramidekakkelovn med forgyldte blomster ovenpå.

Det bliver for omfattende, hvis hvert rum skal grundigt beskrives, men ved kort at nævne dem alle, får man et indtryk af mangfoldigheden. Der er nævnt en dagligstue, der vistnok er ovenpå. Der er sovekammeret med et stort sengested, en slags himmelseng med jernskruer og vatteret gult damaskesomhæng. Der er endnu flere dyner i denne seng end noget andet steds.

Mængden afsluttes med en overdyne

af kattun og fyldt med edderdun. Kattun er bomuldsstof. Sengestedet har sikkert været ganske moderne endnu og er sat til 64 rigsdaler og 3 skilling. Der er også en opgørelse over »Mit skrivekammer«. Her stod pengeskabet, et skriverchatol og nogle rejseskrin. I kammeret var der også en værdifuld samling pistoler, og på hylderne var der danske, tyske og franske bøger foruden skrifter til en værdi af 100 rigsdaler.

På Herningsholm var skrivekammeret et regnskabskontor eller en kommandobro for herremanden. På Engelsholm virker det mere privat, måske på grund af bogsamlingen, der sikkert er identisk med den registrerede samling på Herningsholm.

Disse bøger drejer sig om filosofi, matematik, teater, jura, religiøse skrifter, kogebøger, bøger om agerbrug, biografier og hestekure. Desuden et fransk og latinsk leksikon.

Kongesalen har været ovenpå, men den er heller ikke nærmere angivet. Foruden de traditionelle ting som konsolborde med marmorplade, spejle, kommoder og en kakkelovn er der 9 kongelige portrætter. Når man tænker på spisestuens mange kongelige portrætter, lyder de 9 ikke af så meget. I Danske Magazin er Engelsholm beskrevet. Her nævnes i 1750 en stor sal, som kaldes kongesalen, hvor man ser alle kongernes skilderier af den oldenborgske stamme. Enten har man i løbet af 22 år flyttet billederne, eller man har ændret rummenes navne. I kongesalen fandtes flere spilleborde. To andre tilsyneladende sto-

re rum er rigt møblerede. Der er 3 fag vinduer i hvert rum, og de benævnes: salen på venstre hånd og salen på højre hånd.

Vi er nået til en række kamre, hvor vi sikkert må bevæge os ud i den nordlige del af førstesalen. I det røde kammer er der en 4½ alen høj seng med sirtsesstof omkring og en overdådighed af dyner. I det blå kammer er en lignende seng med sirtsesomhæng, sirtsesoverdyne med edderdun og alt øvrigt udstyr som foregående. Det store kammer har også det rige sengestedsudstyr, stole til 6 personer og selvfølgelig en kakkellovn. I grevens kammer findes samme udstyr. Foruden de 6 stole er der her en lænestol og adskillige spejle.

I grev Lindes kammer nævnes kun, at der er et sengested med omhæng og tilhørende sengeklæder. Men trods den manglende beskrivelse er sengestedet vurderet højere end de fleste andre. Det drejer sig om 64 rigsdaler. Også her er 6 stole og kakkellovn.

Herefter kan vi gå ind i hofmesterens kammer og videre til kaptajn Kreibergs. Der er begge steder et anseligt udstyr og kakkellovne. Og så kommer vi til frøkenkammeret, hvor der er en indlagt dragkiste, en kiste overtrukket med guldlæder og en læderdragkiste på fod. Desuden to malede skabe og tre kister på loftet! Man bliver nysgerrig efter at vide, hvad det er for en frøken, der har behov for så mange gemmemøbler.

Har døtrene boet her? Eller drejer det sig om en frøken, der skulle tage sig af dem?

Husholderskens kammer er mere beskedent, men hun har dog fået to borde, både et stort sortmalet slagbord og et thebord.

Fra den nederste gang til den øverste hænger der på væggen lampetter foruden messing- og bliklygter. Hvis det er mørk aften må beboerne sikkert have en kammerstage i hånden, så man kan forlade den oplyste gang uden at snuble over trapper og dørrin. Der er møbleret på gangene og ikke mindre end »40 stykker store og små og tildels rare skilderier er overalt på gangene og i det store gæstekammer«. Efterhånden bliver værelserne beskedne. Man fatter ikke, hvordan der blev plads til dem alle, selv om det handler om et slot. I tjenerkammeret er der en jernkakkellovn, en seng med sengeklæder og et bord. I pigekammeret er der tre sengesteder med sengeklæder. I lillestuen findes et bord og en jernkakkellovn. Næst efter nævnes porcelænskammeret med kinesisk og engelsk porcelæn samt glastøj. Det har en værdi af 100 rigsdaler. En stor synd at det er gjort så summarisk op. Alt tyder på, at vi her er i nærheden af køkkenet.

Der er ingen tvivl om, at vi må gå uden for hovedbygningen, hvis vi skal følge flere kamre.

Danske Magazin fra 1750 siger: »I hver sidefløj er port til indkørsel, og derhos værelser for forvalter og øvrige gårdens betjente, alt sammen anordnet efter symmetri og den lighed, som byggekunsten ved en velopført bygning vil have iagttagen«.

Specifikationen fører os til fogedens

kammer. Her er kakkelovn, spejl, sengestue med sengeklæder, 4 stole og et skrivebord. I Fremmed-tjenerkammeret er der to senge, bord med stole og en vindovn med tromle. I skiftet fra Heringsholm gør Axel Steensberg opmærksom på, at et fremmed-tjenerkammer, som nævnes der, kan være kammer for de folk, der gjorde tjeneste i fremmeset, altså i køkkenafdelingen.

Ladefogeden har kort og godt en seng. Gartneren har en seng med grønt omhæng. Farven skal næppe vise hen til professionen. Desuden er her en kakkelovn og to stole. Dernæst kommer et reservedkammer med tre senge. Kuschen har en seng med sengeklæder, og i røgterens kammer findes to senge. Nu er det uden tvivl småt med edderdun og hollandske dyner!

Endelig er vi i køkken og spisekammer, og det bliver gjort summarisk op ligesom Porcelænskammerets ting. Her er tin, kobber, messing, blik, jerntøj og sølv af alle slags. Desuden dækketøj, lagner samt lærreder! Det bliver til sammen anslået til 2000 rigsdaler. Spændende ville det have været at kigge ind i dette køkken, hvor vi i dag højst kan betragte resterne af det gamle ildsted.

Hielmcrones opgørelse fortsætter. Vi går til mejeriet, hvor kærne, spande, flødebøtter og andet tilbehør bliver vurderet.

I bryghuset står kedler, tønder, skummeredskaber og kobberøser for tur. I smedien står ambolt, forhamre, skruer, file og andet kram til en værdi af 20 rigsdaler.

Der er også haveredskaber med kobervandkander, sakse, sprøjter og spader. Og endelig er der Orangeriet, der lå i haven og var bygget af Christian de Linde. Orangeriet var et opbevaringsrum for alle sjældne planter, der stod i parkanlægget om sommeren, men som ikke kunne tåle vores vinterklima og derfor måtte tages ind i baljer og potter. Her nævnes laurbærtræer, appelsintræer, figentræer, citrontræer, cypresser og jasminer.

Der sad en ret stor kapital i alle disse sjældne planter, og det krævede et stort folkehold, da de skulle passes omhyggeligt.

En pudsighed er, at man i orangeriet også opbevarede 10 metalkanoner med lavetter, 12 lange trappestene og andre ting, der tilsyneladende ikke kunne være særlig sarte. Orangeriet måtte i nogen grad fungere som pulterkammer. Havens træskulpturer kom også under tag om vinteren.

I møllen er kun angivet forskellige brandredskaber. Men i teglværket, der lå på den anden side af søen ikke langt fra kirken, var der 30.000 mursten og 3000 glaserede og uglaserede teglsten for ialt 174 rigsdaler.

Fiskeredskaber som våd, medegarn og ruser er med i specifikationen.

Vogne er et ret stort kapitel. Der nævnes en holstensk kurvevogn, flere postvogne, jagtvogne, en ny karet med helt glas, en diable, der betyder djævel og var en vogn med kaleche. Karetten med glas er overordentlig dyr i forhold til de andre. Desuden er der en hel del hestetøj

med messingbeslag, arbejdsvogne og nogle markredskaber.

Vi kan også gå i hestestalden og se på en sort holstensk hingst på 5 år, 6 karethopper, 2 røde hopper, 2 postvognsbæster, 1 sort plag og 6 arbejdsheste (materialheste). En karethoppe koster 30 rigsdaler. En arbejdshest 6 rigsdaler.

Der er 36 dyre køer á 29 rigsdaler stykket, og der er 94 køer á 10 rigsdaler og 3 skilling. En tyr koster 15 rigsdaler. Der er 3 af den slags. Desuden 3 stude, 7 unge kvier og tyre og 9 kalve.

I 1700-tallet var landet flere gange hjemsoget af alvorlige epidemier af kvægpest, der var en svøbe for landbruget. Derfor var det vigtigt, at herremanden, ihvert fald i god tro, kunne få vurderet sine dyr som raske. Fra Hielmcrone's tid og fremefter foreligger der adskillige af den slags erklæringer.

Svineavlen har ikke været stor. Der er opgjort 18 svin og 4 galte. Der er 27 vinterfår med lam og en vædder.

Et svin kostede kun 2 rigsdaler, og et får med lam koster endnu mindre.

Specifikationens beløb blev alt i alt 9838 rigsdaler. Underskriften lyder: Engelsholm den 12. maj 1772. M. von Hielmcrone.

Rigtig ekstraheret til vitterlighed C. Udsen.

Papirerne blev læst for retten på Nørre Jyllands Landsting, onsdagen den 22. september 1773.

Alle anstrengelserne hjalp kun kort. Ved

den uundgåelige tvangsauktion for Hielmcrone blev Engelsholm købt af kammerherre Christian Frederik Tønne von Lüttichau i 1780 for 40.000 rigsdaler.

Hans ældste datter Helene Margrethe Sophie døde på Engelsholm den 23. november 1779. Hun blev 18 år gammel.

Hans anden datter Edvardine Christine blev 1788 gift med borgmesteren i Viborg, landvæsenskommissær, kancelliråd Christian Tolstrup, og efter hans død giftede hun sig 1816 med toldkasserer, løjtnant Frederik Siegfried Sandager i Fåborg.

Her døde Edvardine Christine den 20. januar 1820.

Vi kender ikke Hielmcrone's skæbne, efter at han rejste fra Engelsholm. Kun ved vi, at han døde den 22. november 1793 i Slesvig.

Men den lille arbejdsgruppe omkring specifikationen eksisterer endnu, og vi tror, at der er nogle tvivlsspørgsmål, vi kan komme tættere på.

Vi vil også prøve at finde frem til, hvordan dyrene har set ud. Om det er muligt at læse om racer fra den tid. Var køerne holstenske, hollandske, brogede eller ensfarvede? Hvordan så vinterfår ud? Og hvad forstår man ved postvognsbæster? Hvordan var sådan et teglværk indrettet? Var smedien på Engelsholm eller i Nørup? Findes der så gamle vogne på landets vognmuseer, eller skal vi gå til gamle stik og andre billeder?

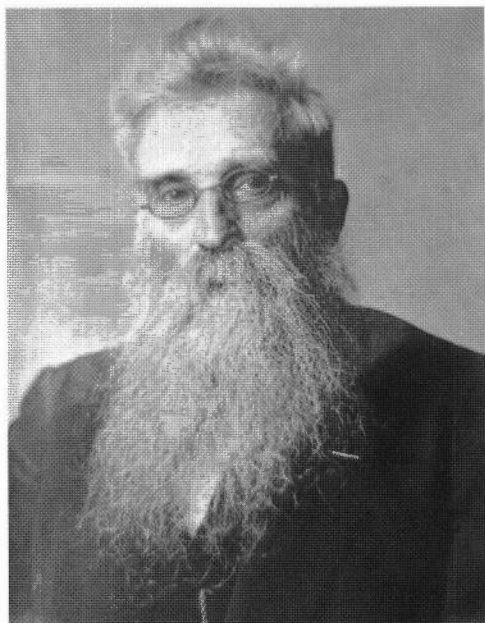
Der er nok at tage fat på, og spændende er det.

Noter:

1. Klara Sørensen, født 1926. Privatlærer på Engelseholm Højskole fra 1949-1957. Højskolelærer samme sted siden 1950.
Har i de senere år arbejdet med dansk bondekultur og egnshistorie i samarbejde med Lokalthistorisk Arkiv for Nørup sogn.
(Se endv. V.A.Å. 1988 p. 134, note 1).
2. Londeman, Edward, 1680-1749, Stamhusbesidder, titulær biskop, adlet med navnet Rosencrone.
3. Rosencrone, Marcus Gerhard, 1738-1811, Greve, udenrigsminister.
4. »Den grevelige Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse« (eller » - - Fond«). Oprettet 1809 (med fundatser af 1811 og 1822) af ovennævnte M.G.R. og dennes hustru Agnethe Maria Hielmstjerne (1752-1838).

Uddrag af en skoledrengs dagbog i 1880-erne

Af Elvira¹⁾ og Birger Sørensen²⁾

Seminarieforstander Martin Kristensen 1842-1931.

Barndommen er en begivenhedsrig tid, hvor alting opleves for første gang, og omverdenen udforskes med en åben sjæl. Der sker mangt og meget i hverdagen, navnlig for et barn, som er i hurtig

udvikling, og for hvem tiden går langsommere end for de voksne.

Dog er det ret sjældent, at barnets indtryk bevares uforstyrret, idet man som voksen altid reviderer sine barndoms minder efter voksenlivets erfaringer og ønsker. – Som vor store forfatter Johs. V. Jensen udtrykte det, er barndommen det tabte land, som man senere på livets rejse higer imod i sin stræben efter lykke.

For omkring 110 år siden nedskrev en 13-års dreng sine mange oplevelser og indtryk i dagbogsform. Det er disse guldne blade fra de gamle hefter, vi her vil bringe nogle uddrag af³⁾.

Drengen hed Gunnar Kristensen og var født den 20. august 1870 som søn af seminarieforstander Martin Kristensen i Gedved. Hjemmet var et udpræget middelklassehjem med tjenestefolk og med mange besøg af spændende kulturpersonligheder. Den unge Gunnar Kristensen deltog i mange foredrag om aftenen sammen med seminaristerne, og blandt foredragsholderne var den kendte folke-

mindesamler Evald Tang Kristensen, der fortalte om sit store arbejde med indsamling af folks mundtlige overleveringer. Inspireret heraf begyndte drengen sammen med et par af sine mange søskende selv at interessere sig for at optegne sagn og spådomme fra familien og fra Gedved-egnens gamle.

Gunnar Kristensen noterede sig i dagbøgerne de traditioner, der fulgte med årets gang, ligesom han også fik de aktiviteter med, der hørte til hans alder. Han gik til præst og til gymnastik, løb på skøjter, legede, skød med hjemmelavet hyldebøsse. Seminarieforstanderens børn fik herudover tid til at færdes meget i naturen, som de fik et vågent øje til.

Naturiafgtagelser udgør således en stor del af notaterne, og vi finder optegnelser om insekter, fugle og dyr. Denne interesse for naturen skulle senere vise sig at være af afgørende betydning for Gunnar Kristensens senere aktiviteter i Afrika (se efterskrift).

Ligesom faderen var sønnerne interesseret i Danmarks oldtid, og storebroderen Frode⁴⁾ skulle da også senere vise sig som en af foregangsmændene indenfor opdagelsen af den såkaldte Gudenå-kultur fra Ældre Stenalder. Bl.a. kom Frode Kristensen til at arbejde sammen med overinspektør Therkel Mathiassen⁵⁾ fra Nationalmuseet ved kortlægning af stenalderbopladsler omkring Tørring. Faderens samling af oldsager og mønter fra antikken og fjerne lande har givetvis virket aktiverende på sønnerne.

Den 13-årige Gunnar Kristensen var uhyre alsidig. Udover at leve et normalt

drengeliv gik han ikke af vejen for at skrive digte⁶⁾, der ofte ledsager dagbogsnotaterne. Når der var en stille stund, om morgenen, efter skoletid eller om aftenen, satte han sig ned med pen og blæk og nedskrev sine oplevelser fra dagen før eller samme dag, af og til illustreret med passende tegninger eller skitser. Han forsøgte sig også med skuespil⁷⁾ og eventyr⁸⁾.

På den første side i en af dagbøgerne præsenterer Gunnar Kristensen sig selv og sine dagbøger, idet han med sirlig håndskrift skriver: Jeg er 13 Aar gammel, en hver kan af dette nok gjætte hvad for noget Vrøvl, der maa staa i denne Bog. Bogen indeholder en Drengs Dumheder og Særheder. Læs og forstaa det, som er forstaaelig, det andet maa I springe over.

Lad ham nu få stemme og med en 13-års drengs sprog selv fortælle videre i et udpluk af sine daglige notater, der giver et levende billede af en skoledrengs oplevelser i 1883-84.

Onsdagen 24. Oktober 1883

Mine Brødre og Søskende ere: Frode, Sigurd, Gunnar mig selv, Helga, Arne, Agnete, Erling og til sist min yngste broder Asker. Min ældste Broder Frode fangede i Dag en Mus i Felden og gav den til Kattene. Jeg har været i Skole i Dag, men det er jeg jo hver Dag. Det er i Dag en af de milleste Efterårsdage.

Fredagen d. 26. Oktober 1883

Det blæser en del dog ikke saa meget som i Gaar. Jeg sprang i Dag over Reb og

kunde ud i Træk springe 101 Gang, men det skal jeg ikke prøve tiere, Thi jeg fik Mavepine og er ikke bleven fri for den endnu. Jeg trak af min Uldtrøj i Gaar, da jeg var til Gymnastik, og jeg glemte den da, nu var jeg derhenne at hente den. Vi havde kjøbt nogle Tornnips ved Forstander Bojsen⁹⁾, dem fik vi hjem i Dag, Byhøkeren hentede dem for os med sin Vogn. Vi har haft 5 Høkere i Byen, nu har vi kuns 4.

Lørdag d. 27. Oktober 1883

Jeg sidder nu her i Skolen og skriver. Det er Morgen. Jeg bliver fri for Skolen i Eftermiddag, og da skal jeg hen i Salen til Gymnastik, derom høres vist mere. Dog ikke vi blev ved til Aften, men jeg vil fortælle en lille historie. Nørregaard var her i Dag og han fortalte at hans Hund Fredag havde, for at ville ud, grebet med Tænderne i Dørwriren, men da gik dens Fortænd af, som rimeligvis gjorde fært ondt, dog blev den ved at gjø, og da den opdagede Tandens, aad den den op. Se det var den Historie.

Mandagen d. 29. Oktober 1883

Det er min Broders Fødselsdag i Dag, og han fik da til foræring to Hosebaand, et Par Vanter, og et Par Muffedisser ved Min Søster Agnete. Tillige fik han af hans Fader og vores Fader 4 kr. Vi fik Pandekager til Midag. Mureren var her i Dag for at kalke vor Udhus. Min Moder bagte, og jeg har smagt de Bolder hun bagte, og de andre da ogsaa.

Lørdagen d. 3. November 1883

Mureren var her i Dag. En fattig Simnarist, som ikke spiste andet end tørt Mad, sagde min Fader til, at han maatte komme og spise en Gang om Ugen hos os, og han kom da i Dag. Vor Landpost fortalte, at der var fundet en Brandplet i Marken paa Lilderup, og da vi samler paa Oldsager, spørger Landposten om Forlov at komme op at undersøge Brandstedet. Hvis vi faar lov, vil Fader der op i Morgen.

Torsdagaen d. 1. November 1883

Vi havde to Tjenestepiger Sine og Stine, men nu er Sine rejst, og vi have faaet os en anden i Stedet, som heder Maria og er fra Bræsstrup. Hun er en Gartners Datter. Sine rejste til Horsens for at lære at sy, thi hun vil være Sypige. Jeg var om Aftenen til Gymnastik.

Søndagen d. 4. November 1883

Jeg vil i Dag give et Udtog af mine tidligere udførte Sange.

I min Moders Stue
Hunden ligger tryk
Mens den muntre Flue
Sidder paa dens Ryg.

I min Moders Stue er det het
Af Kartoffler og Gaasfæt
Som vi skal ha' til Aftensmad
indtil vi ej mere spise gad.

I min Moders Stue er der varm
Og der gjør Fluerne Alarm
Mens man tender Lampen
Under Kartoffeldampen.

I min Moders Stue Katten spinder
Og Asker sidder med røde Kinder
Men Erling han har været syg
Imens der paa Vinduerne fløj Myg.

Min Klagesang.

Jeg har ikke store Digtegaver
Jeg kun for Rimene Versene laver,
men hvis du vil hjælpe mig lidt paa Gled
saa vil jeg være meget glad derved.

Den er længere men skit.

Vi kom paa den omtalte Oldgranskningstur, men hvor meget vi gravede fandt vi ikke andet end Potteskaar. Forvalteren kom ogsaa om til os, og vi saa da en af de saakaldte Bolbidere. De havde ogsaa to store Hunde bunne. Den ene var en Slags Blodhund og havde, da den engang havde været løs, revet eller bit 21 Lam ihjel. Den var brun af Farve. Den anden var en Slags Sangtberhart-hund og var graagul af Farve. Rundt om i deres Gange (Herskabets Gange) laa der store Kongkyljer.

Tirsdagen d. 6. November 1883

Om Formidagen var jeg ikke i Skole paa Grund af, at jeg var til Overhøring hos vor Kapitan. Han lader til at være en rar og flink Mand. Der var vel henved en 16 Komfirmanter, hvoraf uden tvivl der var fleste Piger. Til næste Fredag skal jeg derhen igjen og da skal jeg have min Faders Testamænte med.

Mandagen den 12. November 1883

Min Broder Sigurd samler paa Frimærker, som ere brugte baade danske og

udenlandske, han saa da i Dag en hel Del inne i Byen ved en Pige, som heder Astrid, og som gaar i Skole her ude. Hun havde mange forskjellige, baade fra Amerika, Spanien, Det gode Haabs Forbjærg, og fra mange andre Lande. Paa en af dem der er fra Amerika, er der tegnet en Bæver, da Dyret lever i Amerika.

Onsdagen d. 14. November 1883

Jeg har ikke noget at fortælle i Dag og derfor vil jeg give en af mine berømte Sange eller rettere et Vers.

De Krupske Kanoner fremstilles paa Rad
De komme fra Essen den herlige Stad
Hvor Smedene hamrer og banker

hver Dag

For at faa Kanonerne færdig til Slag.

Det frøs en Smule om Natten, saa at der var en lille Smule Is.

Torsdagen d. 15. November 1883

Evald Tang Kristensen var her i Dag for at holde et Foredrag om Sten Stensen Blikker den jyske digter. Efter dette Foredrag snakkede han om sine egne Anliggender angaaende Indsamlinger af vore danske Folks Muntlige Overleveringer. Han læste et Eventyr op og tillige nogle Ræmser, som vare meget morsomme at høre paa. Han vil udgive et Tidsskrift og der meldte sig fra Gjedved Simminarium henimod 70 medlemmer.

Fredagen d. 16. November 1883

I Dag rejste Evald Tang Kristensen, og mig og min Broder Sigurd har en del

Gaader og Spaadomme naturligvis jyske. Vi vil i Dag hen at høre paa Bojsen hvorledes han fortæller Sagn, derhen skal vi to Dage om Ugen. Jeg var til præst i Dag, og fik at vide i samme Anledning at vor Høkers Drang skal til at gaa i Skole i Morgen han heder Jørren og har en hel Del Frimærker.

Søndagen d. 18. November 1883

I Dag var jeg i Kirke og saa da, da jeg skulde over Broen, at der var kommen en ny. Jeg havde nok hørt Tale om den, men ikke set den. Det er ingen Stasbro, Skjønt jeg havde hørt den rost. Jeg vilde ikke til Gymnastik i Dag fordi der bliver Smalhans i min Pung. Vor Piges Broder var her i Dag og vor Pige fik da Lov at gaa i By med ham, men skulde vende hjem naar Klokken var 9. Dette skete virkelig ogsaa, som vore andre Piger aldrig gjorde.

Onsdagen d. 21. November 1883

Jeg har en Hylbøsse, som jeg skyder med. Vi lave en Plet udenom den en hel Del Ringe efter hvilken vi skyde paa vor store sorte Tavle. Jeg ramte adskillige gange Pletten, men gik oftere udenom. Vi havde i Skolen i Dag Retskrivning og vi fik til Opgave: »Harald Blaatand og Palnatoke«. Vi sang flerstemmig i siste Time.

Torsdagen d. 22. November 1883

I Dag kom vor Høker Hans Bak kjørende med to Grise, som vare fra Stensballe. Grisene ere meget billige i denne her Tid paa Aaret saa at vi fik dem bekke for

25 Kroner. De ere 8 Uger gamle og han mente, at de hvær omtrentd kunne veje 50 Pund.

Søndagen d. 25. November 1883

Moder skjulte vor Hyldebøsse for os i Dag og vi fandt den ikke inden hen paa Eftermidagen. Jeg læste nogle Eventyr op for Fader af Evald Tang Kristensen. Skovfoged Hers var her inde i Aften for at spille Skak med vor Lærer Pedersen Ilderup. Vor lærer vandt bekke Spil. Sene-re hen paa Aftenen spillede min Far med vor Lærer og min Fader vandt i al Fald den første Spil, jeg ved ikke om han vandt den anden, da jeg kom i Seng før de havde afsluttet.

Lørdagen d. 1. Dagsember

Nu nærmer det sig stærkt til Juletiden, og endnu har det ikke fraasset saa det har kunnet bære. Jeg og min Broder Arne vare i Skoven om vi kunne finde en Hylde-træ der var passende til en Huldebøsse, men vi fandt ingen. Jeg kravlede op i en stor Træ, og jeg saa da vor Lærer og en Lærer henne fra Byen, som heder Jebsen gaa i Skoven for at botnasere og vor Hund Bob var da fulgt med, og da jeg kalde ad dem kom den straks løbende hen til os. Den fulgte os hele Vejen hjem og gjorde ingen vitudstrakte Opdagelsesrejser. Min Faders Broder kom her i Dag, han heder Kræsten og er Sneker.

Torsdagen d. 6. D.s.b. 1883

Det var et farligt Vejr i Dag det Sneede og saa snart det kom til Jorden, knøg det han ad Markerne. Jeg var oppe ved Sko-

mageren, at bestille et Par Støvler og saa for at faa mine Sko gjorte i Stand, saa at jeg kunde kome ud at skride elle rætttere løbe paa Skøjter, men jeg kunde ikke faa dem før Søndagformiddag. Jeg var oppe ved Høkeren at kjøbe en Tavle.

Onsdagen den 12. D.s.b. 1883

I Dag rejste Fader og Moder til Horsens, Moder for at faa en tand traat ud og Fader for at kjøbe Gaver til Julen. Moder fik dog ikke Tanden traat ud, men fik andre Raad af Lægen. Jeg ønskede mig en Dag, da vi hver skulde have et Ønske, at jeg maatte faa en Salongbygge. Jeg troede om jeg mulig kunde faa en til Julegave, men nu tror jeg dog ikke det sker.

Søndagen d. 23. D.s.b. 1883

Moder var i Dag ved at brykke endda det var Søndag, thi Fader maatte ikke vide det, da han skulde have nybrygget Øl til Julegave, og Moder brykkede da medens Fader og mine to Brødre vare i Kirke. Det lykkedes ogsaa Moder at faa brykket uden at Fader mærkede det. Fader blev jo ogsaa hel forundret, da han fik en Flaske nybrukket Øl paa Juletræet.

Mandagen d. 24. D.s.b. 1883

Endelig kom Julen, Sigurd klippede noget Julestas og vi andre saa at fordrive Tiden paa anden Maade. Det gik ogsaa nogenlunde til Midag, da var Nyskjærrigheden stor, og alle snakkede vi om Aftenen da vi skulde have Juletræ, men da kom der noget nyt at førdrive Tiden med, jeg fangede nemlig en stor skovmus henne ved Byen i et Hul, som den ikke

kunde komme op af. Jeg bar den hjem og fik Lov til at beholde den. Den var meget sulten, saa da vi gav den lit Boddeds-kage spiste den det straks skjønt den sad paa min Haand. Da det blev Aften spiste vi Julegrød og Fader fandt den første Rosin og Moder den næste. Saa sang vi et Par Salmer og skruede Lampen ned. Fader aabnede døren, hvor Juletræet stod indenfor. Vi gik da runt nogle Gange og Sang nogle af de bekjante Sange: »Nu har vi Jul igjen og nu har vi Jul igjen og Julen varer ved til Paaske« og : »Jomfruen er saa dyre komfille komfalle bokkeneja« og Jeg gik mig over Søeland, da mødte mej en gammel Mand, han sagde saa, han spurgte saa og hvor har du vel hjemme: »Jeg har hjem i Bukkeland, Bukkeland alle de som bukke kand de har hjem i Bukkeland. Alle som synge bukker sig da. Man kan ogsaa sige Kravleland, Hoppeland, Bankeland o.s.v. Vi fandt da derpaa efter vore gaver og jeg fik da til Foræring et Lotterispil, et Stykke Tus og en Tejnbestik, min ældste Broder fik et Landmandsur og en Pen, og mine andre Søskende fik og en hel del Gjenstande. Min Fader fik et Fjerboltspil, et Par Sko, et Par Skøjter, en Urbakke, et Spil Kort og en Flaske hjembrykket Øl.

Tirsdagen d. 1. Jannuar 1884

Der har ogsaa været en Del Drengede Nytaar ind i Dag. Vi var ved at tale hvorledes Aaret havde været. Der havde været en Del Vulkanske Udbrud især paa Jave, som har helt forandret Form. Der er Krig med Engelmændene nede i Ægypten, og der har været stor Udsigt til

en Krig imellem Kina og Frankrig. Der har ogsaa været Krig nede i Kaplandet, og en Opstand nede i Østrig. Se det er 1883 ses vigtigste Begivenheder, naar man skal se paa Ulykkerne.

Lørdagen d. 29. D.s.b. 1883

I Dag var Snekeren (en svensker af Føssel) her med noget til en Bor. Min Mus rente i Dag ind ved Kakkellovnen og vilde ikke komme ud igjen, men da det saa blev Aften stillede vi Musefelden for den, og den gik da i Felden, saa at jeg fik min kjære Mus igjen næste Morgen, den var noget vild i Førstningen, men jeg (som er en øvet Dyretæmmer) fik den jo snart tam igjen.

Mandagen d. 31. D.s.b. 1883

I Aften var der en aardelig knandene, med baade smaa og store Geværer, der var 5 Drengede ude ved os for at skyde: Frede, Ejvind, Asbjørn, Peter, Kristoffer. Vi fangede dem i Mørket og fik dem ind. De fik da Kager ved os og drog saa videre. Vor Juletræ blev tendt i Aften igjen, men vi fik ingen Nutaarsgaver, undtagen nogle Smaagjenstande, som vi skulde tage op af en Kurv med tillukkede Øjne. Vor Lerer fik et lille Svøbelsebarn af Sukker, og jeg fik en stykke Cjokkolade, og inden i dette Stykke var der Sukker. Vor Pige fik en Sigar af Cjokkolade hvilket ogsaa var Tilfældet med nogle andre. Sigurd fik en Nøgle af Cjokkolade og Arne fik en Hare af samme Stof.

Onsdagen d. 2. Jannuar 1884

I Aften var der Selskab hos os og af

Gjæsterne vare Bojsen og hans Døtre Herdis og Astrid, tillige var vor Lærer Pedersen, Anders Trustrup og Jætte. Anders Trustrup er en gammel Aftrægtsmand, som nu paa sine gamle Dage drager omkring og besøger Folk. Han er god til at spille og tillige en ikke ringe Gartner. Han underviser Frode i Fiolinspil. Det gik ganske godt med Lystighed i Aften, og min Mus hjalp ogsaa en Del dertil, thi jeg kom med Musen paa min Haand og nogle af de fine Damer holdt jo en grusom Alarm, men Astrid tog den straks ogsaa paa sin Haand, og Bojsen fik den til Sist saa kjær, at han bød mig 40 Øre for den, men jeg vilde ikke sælge den. Han sagde, at han vilde have den til at pusse paa sin Kone, naar hun blev for opsteranasi. Skrive-lærer Søgaard var her i Aften, thi han kunde naturligvis (som han selv sagde) ikke lade være at gaa hen og ønske os et glædeligt Nytaar.

Lørdagen d. 5. Jannuar 1884

I Morges kom en lille Samling Mønter fra en Mand, som Fader har tegnet en Del Billeder til. Der var en Del Borgerkrigsmønter og en hel Del Romere, hvorpaa der paa de fleste var et Ansigt af de romerske Kejsere. Paa en af de romerske var en Jæger, der gik paa Jakt med sin Hund, og paa en anden var der en Fugl, som gik langs hen paa en Gren. Paa en af de yngre, som Frode ikke har, var der en Løve, der stod op paa Bagbenene og holdt ved en Stang, og udenom Løven var der Stakit. Der var en hel Del indigske og en Del kinesiske.

Mandagen d. 14. Januar 1884

Den gamle Løve.

En Løve laa for Døden
I Indien

Den mer ej fik sin Føde
Og havde mer ej Ven.
Løvens Fjender hørte
af et sanfærdig Rygte
At Løven i sin Hule
Vilde for sine Uvenner sig skjule.

Da Æslet hørte sig
At Løven den var syg
Den satte Kursen lige
I Løvens Hule ind
Der laa nu Løven inde
Paa et spraglet Panterskind

Den havde ej mer i Sinde
At jage Skovens Dyr
Thi nedbrut var den Sind.

Æslet vilde sig hævne
Af al sin Ævne

Den sparked Løven med sin Fod
Og et Vildsvin som af Hævnens Lyst
Sin Hugtand stak i Løvens Bryst
Saa ud af Saaret rendte Blod.

Det frydet Æslen at den saa
Ustraffet kunde Løven slaa.

Da sagde Løven til dem som
Udi sin egen Hule kom:

»Vilsvinens Krænkelser kunde jeg bære
Det er at dø med Hæder og Ære,
Men at blive sparked af en ussel Æsel
Det er en dobbelt Død med Sorg
og Ræssel.«

Torsdagen d. 17. Januar 1884

I Dag var der Foredrag i Forsamlingshu-
set af Pastor Brun. Jeg var ikke der hen-

ne, da Saaret paa mit Laar ikke tillader
det, men jeg blev hjemme og læste en
Roman op for de andre i Visbeks Alma-
nak. Jeg kan huske et Vers af en Sang jeg
har lavet, men den er ikke hel:

I Kjøbenhavn der sammenkom
En hel Del Sladderkoner
Men ved i hvad de talte om
det var om mange kroner
det var om Rundetaarns Verdi
Men Sessel hun var ikke fri
At sætte Prisen alt for lav
Hun sagde: »Aa det gamle Skrav
Er ikke tusen Kroner vær
Det har jeg af Forstanden lær!«

Søndagen d. 20. Januar 1884

I Dag var Frode og jeg paa en lang Rejse
for at se efter Biller. Vi vare næsten oppe
paa Ejers Bavnehøj, og vi fulgte en lille
Aa hele Vejen. Vi fandt en Del Killekalk
paa Bunden af Aaen, og især i nogle
Væld. Biller fik vi ingen af, som vi ikke
havde i Forvejen. Vi fandt nogle over-
maade store Svamper, som kunde, naar
man klæmte paa dem, ryge op af en Hul
der var foroven. Vi kom ikke hjem inden
det var Aften.

Onsdagen d. 23. Januar 1884

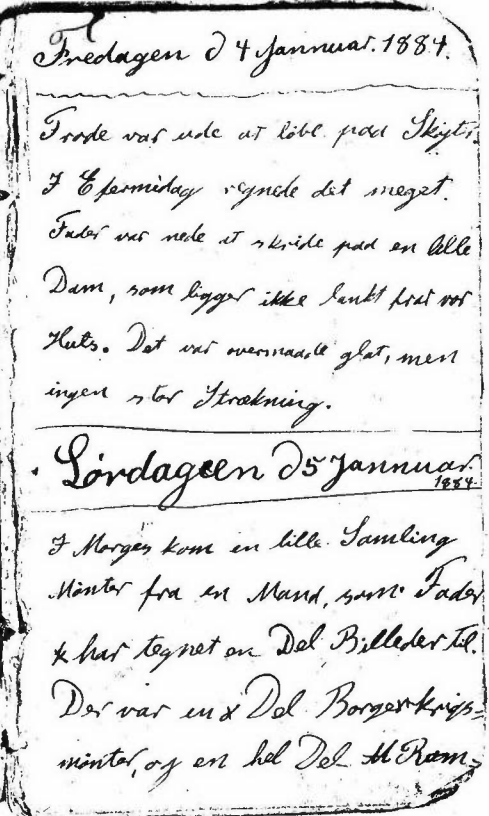
I Dag blev vor Kalv slagtet. Vi samler iv-
rig til Evald Tang Kristensen, og vi har
ogsaa faaet adskillige Ræmser og Æven-
tyr. Der er kommen nogle flere Kaabber-
mønter, som vi ikke havde. En af Gaa-
derne heder saaledes: »Aa Kjød i Træ, aa
Træ i Lier, aa Lier i Jan, aa Jan i Lier, aa
Lier i Træ, aa Træ i Kjød.« (Opløsning

Mælk) Først af Koen i Træspanden, derpaa af Spanden i Lurfadet, og saa i Jærngryden for at koges, fremdeles i Fadet igjen, saa i Træskeen for at spises og saa til sist i Mennesket (i Kødet).

Søndagen d. 27. Januar 84

I Dag var jeg og mine to ælste Brødre paa en udflugt ned til Skoven, det første jeg havde at gjøre var at drugne min Botnaskasse i en stor Dam, da jeg troede at den kunde svømme, smed jeg den ud, og den gik da til Buns. Jeg søgte, men fandt den ikke. Da vi kom ned til Møl-

len, som ligger lige uden for Skoven, vilde Sigurd ikke med længere, men vilde blive der for at tegne nogle Faar, der stod paa Marken, og vi gik da fra ham. Da vi kom et lille Stykke hen, blev der saadan et Bygevejr, at vi knap kunde se, og jeg fik da stor Lyst til at se, hvordan det gik Sigurd, for i et saadant Vejr kunde han vel da ikke tegne. Nej, ganske rigtig, da vi kom et lille Stykke hen, kom Sigurd løbende ad samme Vej, som vi før havde gaaet ad. Vi fulgtes saa ad et Stykke Vej, men Sigurd vilde hjem, og vi vilde ind i Skoven, saa vore Veje atter maat-

te skilles, og vi gik saa hver vore Veje. Frode og jeg trampede saa ind i Skoven, men den ene Byge kom efter den anden, saa at vi til Sist insaa, at det var det klogeste at trisse af hjemad, og det gjorde vi saa ogsaa, vi forsløg Tiden med at lave Vers, eller rættene ved at rime hveranden Gang. Saa gik Tiden og vi kom hjem.

Mandagen den 28. Januar 1884

En af Gunnar Kristensens Vrøvlevers.

Børnene lege i Gaarden ude
 Hør! et Klir, der gik en Rude
 Hvad mon de tage sig for i Dag
 Jeg maa derud og forhøre den Sag
 Aa! nu ser jeg hvad der er fat
 det har sneet saa grueligt i Nat.
 Og har først Sneet sig paa Jorden lagt
 Saa er der i Børnene en indvortes Magt
 der raaber: »Kom her ud og prøv
 eders Kræfter.
 Og flere og flere Børn følger efter,
 Saa bliver der Kamp saa snart som muligt
 og Vindvervene knage saa det er gruligt.
 Den ene falder den anden vælter
 en tredje oven paa ham ælter
 Den ene siger Av den anden siger Ve
 Og hvis er vel Skylden
 det forbistrede Sne.

Lørdagen d. 9. Februar, 1884

Jeg var i Dag henne i Byen og en Del Simnarister havde da taget Opholdssted henne paa Marken, da jeg kom derhen var de ved at betragte en Muldvarp, som ikke kunde komme ned i Jorden. Jeg var ikke saa snart kommen der hen før jeg

saa at Simnaristerne, ikke dem jeg stod ved, men dem der boede i en Hus ikke langt derfra kom kravlende ud af Vinduerne for ligeledes at være Vidne til Muldvarpens Anstrængelser. Bag efter kom atter andre og til Sist var vi en stor Klynge, men lige med et løb de til alle Sider, efter at de havde faaet det stakkels Dyr ned i Jorden, og jeg saa da at de gik samme Vej tilbage som de vare komne dertil næmlig ind gennem Vinduerne.

Pyt en Sild
 Du er snild.
 Nu du vil
 Men vor Fangst i Dag er spolert.

Onsdagen d. 13. Februar

Jeg var i Dag henne og høre et Foredrag af Bojsen om Krigen 64, og det var et meget godt Foredrag efter min Skjøn, skjønt sørgeligt. Bag efter vare vi inde ved Bojsens for at drikke Kaffe, men jeg drak intet. De vare ved at bestemme noget om et Komediespil, og desuden hvem der skulde være Personerne der skulde fremtræde i Spillet. Ejvind fik i Dag et Gjækketbrev, som var fra Kristoffer af Bagerens, thi da vi talte Prikkene, og der blev en for mange, sagde han: »A sat engen Pongtom.«

Mandagen d. 18. Februar 1884

I Dag er det Fredes Fødselsdag, og vi vare der henne Kl 6, men blødt jeg og min Broder Frode, ikke Sigurd han vilde ikke. Da jeg kom til Bors sagde Bojsens Datter Herdis: »Vi har en Høne at plukke sammen.« Det viste jeg nok hvad det

var, for jeg har sagt, at hun er en fæle en. Da jeg saa havde siddet noget længere, spurgte hun mig, om hun ikke kunde faa noget Suggest, som stod paa Bordet. Jeg hørte imidlertid ikke hvad hun saagde og svarede derfor: »Nei, a vellege«, men til Sist hørte jeg da hvad hun sagde og rakte Sukret over til hende, og hun sagde da: »Ja, jeg tænkte nok du vilde til Sist«. Da vi saa havde spist kom hun hen til mig og tog fat i mig og sagde: »Naa Gunnar hvad er jeg en fæle en for«. Jeg sagde hende lige fræm, at hun gik al Tid og gjorde nar ad mig fordi jeg talte jysk, men Omsider fik vi da sluttet Forlig, og vi begyndte at lege. Vi legede mange forskjællige Lege deriblandt, at lade Ringen gaa, og at blæse paa en Ultdaat, der skal ligge paa Bordet og hvem den pustes ned ved skal give Pant.

Fastelavns Mandag d. 25. Februar 1884

Vi har i Dag haft adskillige Løjer for især at narre, og saa vi ogsaa ophængt en Stenoljedunk, som man i blinde skulde slaa i Stykker. En af vore Fræmmede er en Dreng, og han slog Dunken i Stykker, saa Skaarene fløj hele Gaarden runt. Jeg saa en Del Fastelavnsnarre inde i Byen, og der kom ogsaa 3 her ud til os. I Eftermidag har vi moret os med at bide til Bollen. Dette gaar til saaledes: Man hænger en Bolle op til hver Mand, som vil bide, i nogle Snorer, som ere spendte fra den ene Ende af Stuen til den anden. Men Bollen bliver hængt saaledes, at man ikke kan naa den, undtagen naar man strækker sig, saa naar man staa og hverken strækker eller rækker sig, kan

Bollen ikke naa længere ned end til Næsen. Frode fik sin Bolle først spist, thi det gjælder om hvem der først faar sin spist, eftersom han har en stor Mund, saa at Bollen næsten sykker ned i Munden. Jeg blev vist 8 eller 9 i Rækken.

Fredagen d. 29. Februar 1884

I Dag var der en lille Uldkræmmer her for at handle, og han har ogsaa Ure at handle med. Han havde 3 med i Dag og den ene af dem var at faa for 3 Kroner og den anden til 5 og den tredje til 20 Kroner. Han sagde meget pussig: »Ja her er nu en til 3 Kroner, den er enda ikke saa dyr, men her har jeg en som er meget dyr den koster 5 Kroner«. Pedersen Ilderup (Vor Lærer) er henne i Aften ved Bojsens for at spille Komædie, men paa Søndag spilles det for Alvor. Jepsen (en af Lærerne paa Simminariet) var her for at laane min Blus, da han skal spille en lang, opvoxet Dreng.

Søndagen d. 2. marts 1884

Jeg var til Gymnastik i Formidag og slog Kolbøtter i Luften eller som det kaldes »Santemotale«. I Gaar var Anders Trustrup her, for at lære Frode at spille om Formidagen. Det har sneet i de siste Dage og tillige fraasset, saa at Vandet eller Iset næsten kan bære. Kristiansens vare her oppe i en lille kort Besøg, og de, og saa Frode og Sigurd, Fader og Moder, fulgtes hen til Komædien. Vi vare saa næsten ene Hjemme og jeg bestilte da ikke andet end at ligge paa Sofaen og halv sove, medens jeg laa og tængte over, at jeg vilde lave et lille Vers over en Del

Personer her i Byen og Omegn. Jeg begyndte ogsaa paa en om Smidt (vor Møller)

Hr Smidt er Møller i vor Egn
Han ynder ikuns Blæst og Regn
Regnen han til Gode faar
Naar Møllerhjulet af Vandmangel staar.

Og jeg vil ogsaa have lavet Slutningen om at Blæsten er til Nytte for Vejrmøllen. Han har baade Vejrmølle og Vandmølle.

Søndagen d. 9. Marts 1884

Jeg var til Gymnastik i Dag henne i Salen, hvor vi havde adskillige Kunster for. Sigurd har været ved at lave paa sit Bogtrykkeri. I Dag var her en lille Hosekræmmer, den før omtalte, men han havde ikke det vi vilde have, og det blev da ingen Handel til. Kristiansens og hans Kone vare her oppe i en lille Tid (de ere Naboer til os) Fader øver sig i at spille paa Fløjte og kan ogsaa spille ikke alt for svære Stykker, skjønt han mangler Gehøret. Jeg har nu snart mit Skuespil i Stand efter flere Dages Arbejde.

Onsdagen d. 12. Marts 1884

I Dag er Bojsens Børn ude i Horsens for at se Kunstberiderne, som opfører deres Kunster i denne Tid. Min Broder Frode fylder Aar i Dag og er da 17. Jeg er 13 Aar og Sigurd 15. Vi bleve fri i den sidste Time i Skolen, da det var Frodes Fødselsdag. Jeg var henne ved Salen for at prøve, om jeg kunde komme der ind til Gymnastik, men jeg kunde ikke faa

Dørene op, da de vare laasede. Dog kom jeg der ind, thi der var et Vindue, som ikke var haspet indenfra, og af denne Grund kunde aabnes. Jeg blev dog snart kjed af at spasere der inde ganske alene og krøb ud igjen og gik hjem. Frode fik til Gave paa sin Fødselsdag ved vor Lære en udstoppet Gjøg.

Fredagen d. 14. Marts 1884

I Dag var min Fader og Moder i Vejle og kom ikke hjem inden Aften. De havde adskillige Sager med til mine Søkende og Brødre. Erling og Asker fik en lille Vogn med fire Hjul. Arne fik en Trillebør kuns med et hjul og der fulgte en Skovl med til at læsse Jord og andet paa den. Frode og Sigurd fik i Forening et Skab til at hænge ders Klæder i. Helga og Agnete fik noget hvid Traad til at hækle med. I Dag er det et udmærket Vejr som om Somren allerede begynte.

Lørdagen d. 22. Marts 1884

Jeg og mine to ælste Brødre vare i Skoven i Dag, og Frode fandt da et Pindsvin, som laa inde under en Træstub. Vor egentlige Grund til at komme i Skoven i Dag var for at fange Biller, og Sigurd fangede en Læderbille, og jeg fik en Læderbille ved en Simnarist ved navn Ellekjær. Jeg fandt en Hoved af en Krage, som jeg gav til den ovenfor nævnte Simnarist. Noget senere fant jeg et Par Ben af en anden Krage, som jeg selv beholdt. Vi saa ogsaa et Par Vandstærer nede ved Aaen. Tillige saa vi nogle Gjærdesmuttere, som ere meget almindelige, og en Rødkjælk. Paa Hjemvejen fandt jeg en død

Kat, som jeg snittede hovedet af og gav til Simnaristen, som gjerne ville have Hovedskallen. Frode fangede 2 Have-løbebiller.

Onsdagen d. 2. April 1884

Kristiansens Kone er meget syg efter at have faaet Barnet. Lægen har været hos hende flere Gange. Vi frygter for at hun skal dø. Vi haaber det bedste, men frygter det værste. Moder har været nede at se til hende nogle Gange. Det bliver ved at være Blæsvejr. En af Frodes Pupper (han samler næmliq paa Sommerfugl) er allerede for en del Dage siden forvandlet til Sommerfugl, det er en Natsværmer og hører formodentlig til »Plusieslægten«.

Lørdagen d. 5. April 1884

I Dag døde Emme Kristiansen lidt før Middag. Vi har i Dag været ved at samle Sten af vor Mark og kjøre dem op til Vejen, hvor mine Skolekammerater bygger Huse af dem. Naturligvis uden Tag. Kristiansens Børn har været her oppe i Dag. Vi fik Pandekager til Midag. Vi rullede Tøj i Dag paa en lille Rulle som vi har.

Søndagen d. 20. April 1884

I Formidag var jeg og mine 2 Brødre i Kirke. Ded var i Dag Konfirmasjonssøndag og 15 Børn bleve konfirmerede 7 Piger og 8 Dreng. Vi kom hjem da Kl var henimod 2, og vi spiste saa Midagsmad. Jeg var derefter henne i Byen og omme paa Kraaplassen og tabte der et Spil. Vor Ko fik en Kalv i Fredags, og den er nu slagtet. Der kom to unge Musikantere fra Horsens i Dag for at spille i Forsam-

lingssalen. Det er en Dreng og en Pige. Pigen heder Hulde og er vistnok 13 Aar gammel. Det kostede 25 Øre for at komme ind, men man blev ikke narret, thi de spillede bekke fortræffeligt. Nogle af mine mindre Søkende vare i Skoven i Dag, og Arne fangede da ved Aaen en lille Kræbs i mer end en Tomme lang.

Mygge sværme lydløst, stille
Droslen slaar en sagte Trille
Frydende sig selv derved
Mens den flagrer op og ned.
Snart ved Aaen den sig hviler
Snart den op mod Himlen stiler.

En Mils Vej fra Horsens Fjord
Taalstrup Aa sig sagte snor
Den sig bugter tyst og stille
Fisken i dens Vover spille
Nattens Stjærner tindrer matte
Spætter ved dens Vande skratte
Graner staa saa høje, ranke
Skjules af en nøgen Banke.

EFTERSKRIFT

Gunnar Kristensen afsluttede sin skolegang med præliminæreksamen og lå inde som soldat i København i begyndelsen af 1890-erne¹⁰⁾.

Karrieremæssigt blev han udlært som mejerist, blev kontrolassistent og kom ud til herregårdene.

I årene 1903 og frem til Den første Verdenskrigs udbrud i 1914 boede han i Afrika, hvor han først arbejdede som mejeriinspektør på hotel Mena house¹¹⁾ nær Cheopspyramiden i udkanten af Cairo.

Den 20-årige Gunnar Kristensen fotograferet i 1890.

Efter tre års ansættelse her rejste Gunnar Kristensen til Abessinien¹²⁾, hvor han indfangede vilde dyr til Europas zoologiske haver, bl.a. Hagenbecks og Københavns Zoo. Det var barndommens store interesse for dyr og insekter, der førte den unge mejerist ad denne eksotiske livsvej, hvor han endvidere udstoppede fugle og præparerede dyreskind, der leveredes til private samlere og museer verden over, hvoraf British Museum i

London udgjorde en vigtig aftager. Gunnar Kristensen supplerede sit arbejdsfelt med indsamling af biller og sommerfugle, der opsat og tørret blev afsat til ligeledes samlere og museer. I Afrika-tiden blev han en ivrig fotograf og fotograferede på endnu bevarede glaspladenegativer forskellige situationer fra sit spændende arbejde.

Som følge af Den første Verdenskrigs udbrud vendte den aktive Gunnar Kristensen hjem til Danmark og hjalp sin bror Frode Kristensen i Tørring med arkæologiske udgravninger, ligesom han bistod Nationalmuseets folk.

Han bosatte sig nær Tørring i et lille husmandssted, men flyttede senere til Tørring by for at drive et mindre gartneri, altså endnu en side af barndommens interesse for naturen. – Snart blev han lokal referent til Horsens og Vejle Amts Folkeblade og til Tørring Folkeblad. Tiden i Afrika glemte han ingenlunde, men bearbejdede sine mange oplevelser til talrige artikler, der publiceredes i aviser, julehefter og ugeblade. Der var jo også rigeligt at øse af, og den skriftlige formuleringsevne var da blevet godt opøvet i drengeårene.

Gunnar Kristensen afgik ved døden den 14. januar 1947, 76 år gammel. Et aktivt og interessant liv var forbi.

1. Cand. scient. Elvira Sørensen, født 1950 og opvokset i Transsylvanien, hvor hun siden sin barndom har interesseret sig for sin fødeegns traditioner og folkelige overtro.
Er i Dagegård gymnasiet lærer i fagene matematik og fysik og interesserer sig i frividen for lokalhistorie og ikke mindst for Danmarks oldtid. I den sammenhæng har hun skrevet flere arkæologiske artikler, navnlig om bronzetiden og vikingetiden. Hun har sammen med sin mand Birger Sørensen udgivet en bog om Vejle-egnen i oldtid og middelalder.
2. Cand. mag. Birger Sørensen, født 1954 i Nr. Nebel og har siden 1958 boet i Vejle. Han er uddannet i germansk filologi og klassisk arkæologi. I årene 1962-77 deltog han i konservatorarbejde og har siden holdt mange foredrag og publiceret lokalhistoriske og arkæologiske artikler. Udgav sammen med sin hustru Elvira Sørensen en bog om Vejle-egnen i oldtid og middelalder.
3. De bevarede dagbogsblade dækker fra oktober 1883 til maj 1884. De har aldrig tidligere været publiceret.
4. Frode Kristensen, 1867-1927, lærer i Tørring, opsamlende sammen med broderen Gunnar Kristensen oldsager fra den såkaldte Gudendålskultursens indledende et samarbejde med overinspektør Therkel Mathiasen. Frode Kristensen var endvidere den første, der blev opmærksom på kornaftryk i oltidslertær. Dette var allerede i 1894, og naturvidenskabsmanden Georg Sarauw (1862-1928), der samme år knyttedes til Nationalmuseet, arbejdede videre med fundene af kornaftryk.
5. Therkel Mathiasen, 1892-1967, dr. phil., overinspektør på Nationalmuseet. Han kortlagde de gudendålspladserne omkring Tørring og beskrev oldsagsmateriale i Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1937.
I øvrigt er Gudendålskulturen i dag afstøffet som arkæologisk begreb, idet pladserne nu anses for at have været en blanding af jægerbooskikkelser fra hovedsagelig Maglemosekulturen, Kongemosekulturen og Ertebøllekulturen med enkelte spor af bondestenalderens kultur.
6. Udover digte til dagbogen skrev Gunnar Kristensen også andre digte, mest om personificerede dyr og fugle, så som »Musenes Rigsdag«, »Puddelhundens«, »Ulve«, »Kattekillingen«, »Abkalken og Ræven«, »Ømen og Kragen«, m.fl. Hans beskæftigelse med dyr og insekter som barn peger tydeligt frem mod hans senere beskæftigelse i Afrika.
7. Et skuespil fra Gunnar Kristensens 13-årsalder, der hedder »De to uhykelige Dejlere«, er bevaret og strækker sig over tre scener.
8. Det endnu eksisterende eventyr har ikke noget navn, men foregår i et kongeligt miljø med kongedronning og prinsesse.
9. Peter Boysen oprettede lærerseminaret i 1862 i Hillerød. Da han ledte den højskole. I 1896 overtog han ledelsen til Martin Kristensen og lærer J. Byskov. I 1903 købte Byskov seminaret, og Martin Kristensen fortsatte som lærer, indtil han trak sig tilbage i 1912.
10. Gunnar Kristensens breve til forældrene fra solatertiden er bevaret.
11. Hotellet eksisterer stadig.
12. Nu Etiopien, men hed Abessinien indtil 1945.

Noter:

Ravnens genkomst til Vejle amt

Af ornitolog og tegner Preben Andersen
med historisk indledning ved Kamma Varming¹⁾

ODIN FORKLARER HARALD SVINEFYKINGEN

Odins betroede sendebude, Hugin og Munin ses på illustrationens øverste hjørner.

Ravnene var Nordens sagafugl og havde vigtige roller i asatroen. De to ravne, Hugin og Munin, var Odins betroede sendebude. De fløj ud i Verden og kom hjem med fortællinger om, hvad de havde oplevet og hviskede dem i Odins ører.

Ravnen var også kongens eller høvdningens fugl i vikingetiden. Ofte førtes ravnebannere forrest i kamp, som man kan se det på Bayeuxtapetet.

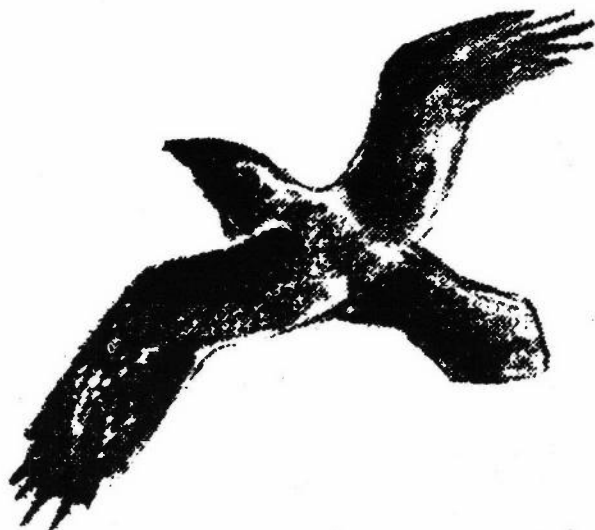
Kongens hirdfolk fik dyrenavne og navnet Ravn var et af de fornemmeste. På Bækkestenen kan man f.eks. læse: »Tue af Ravns ætling og Funden og Gnyble, de tre gjorde Thyras høj«.

Slægtsnavnet Ravn har senere været knyttet både til kongebyen Jelling og til Skærup, som var kongernes overnattingssted under rejser i Jylland.

Det betydeligste bygningsværk fra vikingetiden i Vejle amt er broen ved Ravnning. Det betyder netop stedet, hvor Ravnene bor i betydningen: De folk, som hedder Ravn. Mange Ravnsgårde findes rundt i sognene.

Ravnen er vor største spurvefugl og i flyvende flugt er især den kileformede hale et karakteristisk kendetegn

Med kristendommens komme blev ravnens rygte ødelagt. Den blev galgernes fugl og en tyveknægt. Stjal man som en ravn, boede i en ravnekrog og var en ravnemoder, kunne det næsten ikke blive værre.

Gennem 17- og 1800-tallet ønskede man ravnens udryddet, og der betaltes præmier for ravnekløer som for ulvehaler. Først i 1922 fik man øjnene op for, at ravnene burde fredes. Alligevel gik tallet tilbage, så i 1950 var der kun 10-15 par tilbage og kun i Sønderjylland.

Ornitologen Preben Andersen fra Egeskov fortæller:

Ravnen (*Corvus Corax*), den største af vore kragefugle, som kan blive 65 cm lang og 20 år gammel, er nu tilbage i Vejle amt.

Efter at ravnens næsten var forsvundet som dansk ynglefugl, er der i de seneste år kommet en pæn bestand sydfra. Særligt Sønderjylland og nu også Vejle amt er de bedste amter, hvad angår ravne.

Årsagen kan være fredning og dermed en ændret holdning til denne fugl. I halvtredserne troede man, at det var uro omkring dens redepladser, der havde fortrængt den. Men opgangen nu fortæller os snarere, at jagt og giftudlægning var årsagen. Særligt giftudlægningen var en let måde at slippe af med denne sorte fugl på, da den hovedsageligt er ådselæder.

I parringstiden ses de flyve over deres territorium og mange gange så højt, at de kan være svære at få øje på. Deres

akrobatiske flugt er et utroligt syn. Alt imedens man kan høre deres kald, slår de volter, styrtdykker, flyver med ryggen nedad, stiger til vejrs igen og fortsætter deres opvisning. Den skal formentlig tjene til at styrke sammenholdet mellem dem og samtidig holde andre par på afstand.

Deres reder findes i gammel løvskov. Hunnen lægger 4-6 æg og ruger i 20 dage, hvor hannen kommer med føde til hende. I 1992 er der gjort 25 ynglefund her i Vejle amt, men bestanden skønnes at være 50-65 par.

Samme år blev 14 reder holdt under observation for at fastslå bl.a. kuld størrelserne (1-4 pr. rede med et gennemsnit på 2,2 unger).

Ravnene foretrækker som de andre kragefugle kollektiv overnatning. I 1991 genopdagedes en af disse pladser, som havde eksisteret siden ca. 1985. Foreløbig er der fundet to sovepladser i amtet.

Nedenstående optælling er fra »Fugle i Vejle amt«, Dansk ornitologisk forening, Vejle amts ornitologiske kartotek:

Kollektiv overnatning:

Jan.	176	juli	-
feb.	185	aug.	79
marts	54	sep.	130
april	90	okt.	227
maj	20	nov.	150
juni	-	dec.	115

Det er nok værd at bemærke oktober-tallet. Det stammer fra den 3/10, hvor en sensationel amtsrekord sattes. De fleste Ravn kom flyvende fra syd (204 eks.), mens 19 var ankommet, før observatørerne var på plads, og de sidste 4 kom fra nord. Indflyvningen fandt sted i tidsrummet kl. 17,10 - 18,10.

Selv om det er optimistiske tal fra det sønder- og østjyske, er det stadig en sjældnen dansk ynglefugl, som vi skal værne om og nyde.

Noter:

1. Preben Andersen, født 1943. Bor i Egeskov ved Fredericia. Bestyrelsesmedlem i Ornitologisk Forening for Vejle amt. *Kamma Varming*, se Årbog 1993, side 109.

Illustrationer:

Preben Andersens tegninger.

Louis Moe fra A. Fabricius: Illustreret Danmarkshistorie for folket.

Litteratur:

Jørgen Michaelsen: Ravnene - Nordens Sagafugl. Forlaget Pinus, 1990.

Problemerne omkring Vejle latinskoles lukning 1740

Af Carl E. Jørgensen¹⁾

Latinskolerne i Danmark var i begyndelsen af 1700-tallet i forfald. Det var, som om brugen af skolerne i den offentlige forsorg havde taget overhånd, så undervisningen kom i anden række. Halvdelen af latinskoleeleverne sigtede ikke mod eksamen, men kom for stipendiernes skyld, og det svækkede det daglige arbejde. I en række byer forsømtes latin og erstattedes af danskundervisning. Det kunne virke fornuftigt nok, men var strengt taget ikke latinskolens opgave.

Skolen virkede ikke bare som socialt sikkerhedsnet for eleverne, men i virkeligheden også for lærerne. Det var i princippet unge mennesker, der kom direkte fra universitetet og her fik en chance for at tjene til livets opretholdelse, indtil et præstekald blev ledigt. Ingen regnede med, at nogen blev lærer på livstid. Før i tiden var der udskiftning i stillingerne cirka hvert andet år, men efter 1700 var det, som om det skete sjældnere. Det hænger på én eller anden måde sam-

men med, at skolernes indkomster i årenes løb var blevet dårligere; man forhuttede som lærer. Forhuttede lærere var der ikke efterspørgsel på nogetsteds, og så blev man hængende.

Skavankerne var åbenbare for enhver, og da Riberektoren Christian Falster i 1731 henvendte sig til universitetets øverste chef, gehejmeråd Iver Rosenkrantz om sagen, tog et stort reformarbejde sin begyndelse. 1732 indkaldtes fra landets biskopper forslag til, hvordan latinskolerne kunne forbedres, så universitetet i fremtiden kunne modtage studerende med bedre forkundskaber.

Biskop Anchersen i Ribe svarede, at der i hans stift var 3 hovedskoler, nemlig i Ribe, Fredericia og Kolding. Desuden var der 5 små skoler, nemlig i Varde, Ringkøbing, Holstebro, Lemvig og Vejle. På grund af stiftets store udstrækning kunne ingen af skolerne undværes, men de små kunne måske med fordel fratages deres ret til at dimittere til universitetet og nøjes med at dimittere til de 3

hovedskoler. Som eneste idé til en forbedring af økonomien foreslog biskoppen, at degnepensionerne blev inddrevet mere konsekvent²⁾.

Der blev nedsat en kommission til at bearbejde de indkomne forslag og iværksætte en reform af skolevæsenet. Arbejdet gik en tid i stå, men kom så i gang igen, og i 1736 henvendte kommissionen sig til stiftsøvrighederne og bad om kommentarer til et mere præcist forslag om at ophjælpe skolevæsenet ved at nedlægge de små latinskoler, overflytte deres indtægter til de store og oprette danske skoler med kristendom som hovedfag i stedet for de nedlagte latinskoler.

Den 21/3 1736 nedfældede biskop Anchersen sine tanker om denne sag. Han indrømmede, at de små skoler kun gav »sære få og rare frugter af sig«, men følte, at de gjorde nytte derved, at eleverne ved overflytning til en stor skole kunne springe de nederste lektier over. Man kunne umuligt tømme Vestjylland for små skoler; men skolen i Vejle kunne måske undværes. Skolehuset med dets små residenser (lærerboliger) kunne indrettes til en god dansk skole; skolens indtægter kunne geografisk set lige så godt tilfalde latinskolen i Kolding som den i Fredericia, men da Fredericia var fritaget for konsumption, ville skolen dér få mest ud af dem³⁾.

I kommissionen var der ikke begejstring for at nedlægge skoler, og den stillede ikke forslag derom. Men ved hoffet var Christian VI personligt blevet vundet for reduktionstanken og pålagde kommissionen at indgive forslag om, hvilke

latinskoler der måtte nedlægges for at skaffe lærerne ved de blivende skoler følelige lønforbedringer. Kommissionen bad stiftsøvrighederne om hjælp og modtog i 1737 fra Ribe en ny protest mod skolenedlæggelser: Kolding skole måtte bevares, da tidligere konger »under forbandelse« havde tillagt skolen indtægter til evig tid. Og Fredericia skole søgtes sikret ved en skildring af byen dels som kongelig fæstning, dels som en slags åndeligt centrum med to lutherske, en reformert og en katolsk kirke foruden en synagoge. Skolen i Ringkøbing skulle opnormeres til hovedskole og rektorerne ved de øvrige små skoler skulle – for at de ikke »aldeles skulle tabe modet« – også nu og da have lov at sende dimitterende til universitetet⁴⁾.

På denne baggrund og på baggrund af tilsvarende skrivelser fra andre stifter, indgav kommissionen til kongen et forsigtigt forslag om nedlæggelser. Det blev underkendt, og i begyndelsen af 1739 bestemte Christian VI selv, hvilke latinskoler, der skulle lukkes⁵⁾. Desuden beordrede han stiftsøvrighederne til at bistå kommissionen med at gennemføre projektet⁶⁾.

Alle 5 små latinskoler i Ribe stift skulle lukkes, altså også skolen i Vejle. Efter at chokket havde fortaget sig, tilskrev biskop Anchersen de 5 rektorer 24/11 1739: »Det er nu imod tiden, at D.ni rectoris anbettede latinske skole skal afskaffes og reduceres. Jeg tvivler derfor ikke på, at De jo uden min foregående erindring har været betænkt på ved en zirlig oration og afskedstale at sige både

skolen, byens anden gejstlighed samt borgerskabet det sidste og kærlige farvel efter foregående invitation og tillige offentlig for dem alle at nedlægge det hidtidige embede, til hvilken forretning og afsked – siden terminus udi den alln. fo. (allernådigste forordning) er stipuleret at skulle være nytårsdag 1740 – kunne udvælges dagen efter bem. te nytårsdag, hvorefter jeg vil forvente Deres afskedstale renskrevet mig bliver tilsendt. I øvrigt haver Dom. rec. skolens regnskabsprotokol mig at tilsende med derudi aflagte rigtig regning for alle skolens og disciplenes samt lærernes indkomster såvel som og nøjagtig forklaring, hvor skolens midler og beholdning på rente er udsatte eller deponerede til forvaring, på det alle skolens obligationer, fundatser og andre adkomstbreve til sikkert gemme i stiftskisten kan blive udlagte...«⁷⁾. Biskoppen selv sagde ikke nogen kærligt farvel! Skrivelsen virker i vore dage næsten stødende i sin detaljerede vejledning, men er sikkert et godt eksempel på de afstande, der prægede de gejstlige etagedelinger dengang.

1/12 1739 udarbejdede stiftsøvrigheden i Ribe – biskop Anchersen og stiftsamtmand Gabel – nødtvungent et forslag til, hvordan forordningens bestemmelser kunne realiseres. Man vovede at gentage forslaget om at opnormere skolen i Ringkøbing og foreslog generelt, at lærerne ved de skoler, der blev nedlagt, skulle beholde hele deres løn som pension, så indkomsterne først blev disponible, efterhånden som lærerne fik andet arbejde eller døde⁸⁾.

Vejle var i 1700-tallet en af de virkelig små latinskolet i landet. Elevtallet kendes ikke, men i alt kun 6-7 elever dimitteredes til universitetet i tidsrummet 1700-1740. Elevernes indtægter vurderedes til højst en snes rigsdaler årlig, hvortil kom, at en af eleverne var degn på landet («løbedegn»⁹⁾. Der var to lærere, men de fik bogstavelig talt ingen løn. I indtægtsopgørelser fra stiftets latinskolet fra 22/12 1739¹⁰⁾ vurderes de »visse« indkomster til kun 27 rdl. årligt pr. lærer. Spredningen er stor, når det drejer sig om skolefolks indtægter dengang, og her er der tale om nogle af landets mindste. 27 rdl. var cirka det halve af, hvad man ellers mente, at folk kunne eksistere for. For rektoren var der den formildende omstændighed, at hans embede var knyttet sammen med kaldet som præst i Vinding. Det betragtedes ganske vist også som et ringe levebrød, men takseredes dog til 100 rdl. årligt.

Jesper Andersen Rosten (Rodsteen), præstesøn fra Grimstrup, ansattes 1686 som »collega og subrector« ved Vejle latinske skole¹¹⁾. Den usædvanlige ansættelsesform betød formentlig, at Jesper Rosten skulle udføre både hørerens og rektors arbejde, mens den hidtidige rektor Peder Oldenburg ophørte med at undervise og nøjedes med præstegerningen og de tilhørende indtægter. Da Oldenburg døde i 1690 overtog Rosten ikke uden videre de manglende dele af rektoratet, men måtte også som en slags forudsætning ægte Oldenborgs enke, med hvem han fik 2 sønner og en datter. Efter 47 års tjeneste ved skolen pensio-

neredes Rosten i 1733. 1735 beskrives han og konen som 2 »gamle og udlevede folk« uden anden indtægt end den pension, den nye rektor ydede. Den nye rektor »befindes dessen årsag ikkuns af ringe formue at være«¹²⁾.

Han hed Oluf Hansen Bagger, var præstesøn fra Kvong og havde været hører i Varde. Han blev kaldet til rektor og sognepræst i Vinding 26/9 1732 og blev ordineret 23/1 1733¹³⁾. 1734 kom det til uoverensstemmelser mellem ham »med sine ulydige disciple« på den ene side og kapellanen, den »gode gamle Guds mand hr. Falk Bøg« på den anden side, og biskop Anchersen idømte Oluf Bagger en mulkt på 4 rdl. at betale til enke-kassen. I virkeligheden kunne en alvorligere påtale have været rimelig nok, men biskoppen indrømmede ærligt overfor provst Højer, sognepræst i Vejle, at han i behandlingen af Bagger havde taget hensyn til »hans kærestes højfor-nemme venner«¹⁴⁾, hvem så ellers det har været. Han var eller blev gift med præstedatteren Magdalene Fog fra Guld-ager.

Kommissionen kunne selvfølgelig ikke bruge stiftsøvrighedens forslag fra 1/12 1739 til noget og forlangte 12/12 1739 et bedre udspil, hvori der skulle indgå en brugbar plan for oprettelsen af kristendomsskoler i latinskolernes sted. Det havde stiftsøvrigheden åbenbart slet ikke været forberedt på at beskæftige sig med, og biskop Anchersen skrev 19/12 1739 i en noget vredladen tone til provsterne, at han havde ventet at modtage deres forslag om, hvem der kunne blive

lærere ved de nye kristendomsskoler, og hvem der kunne overtage latinskole-lærernes pligter i kirkerne. De opfordredes til at svare omgående¹⁵⁾, og allerede 22/12 1739 var biskop Anchersen klar til at svare skolekommissionen.

Han havde i 1736 foreslået, at den gamle Rosten igen overtog Vinding præstekald, der så efter hans død kunne henlægges til kapellanen i Vejle¹⁶⁾. Nu var forslaget om at gøre Rosten aktiv igen opgivet, men han skulle sikres »en fornøden pension for hans øvrige korte levetid«, og det anbefaledes, at rektor Bagger »til bedre brød måtte vorde befordret«.

Skolens hører var ikke så dreven i regnen og skriven, at han kunne betjene ungdommen med information. Man kunne derfor ikke udnævne ham til dansk skoleholder, men han kunne som hidtil betjene Vinding degnekald og Vejle hospital med sang og læsning og få de sædvanlige degnepenge og offergaver derfor, indtil han forflyttedes eller afgik ved døden.

På den måde blev der ganske vist ikke noget tilbage af lønne en dansk skolemester for; men han kunne få gratis bolig i skolehuset og forvente lidt »løn« af skolebørnene. Det stillede sig desuden så heldigt, at man i klokkeren havde en meget skikkelig og velstuderet mand, der kunne forestå skolen sammen med sit øvrige arbejde, hvis indtægter han selvfølgelig skulle beholde. Det drejede sig om offer ved de store højtider, og når folk fejrede bryllup og barnedåb.

Både rektor og hører skulle foreløbig

bevare deres »visse« 27 rdl. som pension (senere kunne rektorerne i Fredericia og Kolding dele pengene), og tilbage til drift af kristendomsskolen skulle der herefter være nogle mere »uvisse« indkomster på 43 rdl.¹⁷⁾

Heller ikke dette forslag kunne skolekommissionen følge. Man indstillede 3/2 1740 til kongen, at Bagger forblev sognepræst i vinding, og at høreren blev leder af kristendomsskolen, og denne indstilling blev fulgt i reskriptet af 4/3 1740¹⁸⁾.

– Det lød så enkelt, men blev dog så kompliceret. Bagger hang på sin forpligtelse til at udrede pension til Rosten, men formåede det efter skolelukningen ikke længere, så Rosten sank ned i stadig større fattigdom. Juli 1740 anmodede han skolekommissionen om »en liden årlig pension som andre ved reductionen afgåede rectoribus« og vedlagde anbefalinger fra provst Højer og fra pastor Fædder i Gauerlund, der omtalte ham som »den gode, gamle og dobbelt ære værdige Guds mand«¹⁹⁾, og 26/8 1740 anmodede også biskop Anchersen kongen om støtte til Rosten²⁰⁾. Kort efter fik Anchersen Rostens ansøgning til udtalelse og kunne i en smuk kommentar foreslå, at Bagger blev forflyttet, og at kapellanen i Vejle kom til at betjene Vinding-kaldet, men overlod dets indtægter til Rosten som pension²¹⁾. Den kongelige resolution blev alligevel, at Bagger fortsat skulle udrede pensionen²²⁾, men da han nogle måneder senere blev kaldet til præst, kom sognepræsten i Vejle til at betjene kapellanens hidtidige anneks-

sogn Hornstrup, mens kapellanen overtog Vinding og foreløbig nøjedes med accidenserne og højtidsofferne som løn, mens Rosten fik præstetienden som pension²³⁾. Rosten døde 1745.

Oluf Bagger havde som rektor holdt aftensangsprædikenerne i Vejle kirke. 31/8 1739 bad han biskop Anchersen fritage sig for denne pligt, og biskoppen sendte andragendet til udtalelse hos provst Højer og kapellan Falk Bøg. Først 18/12 1739 lykkedes det dem at formulere et svar: Tilsyneladende hævdede Højer, at prædikenerne måtte være kapellanens sag, mens Falk Bøg bestred dette kategorisk. Biskoppen besluttede herefter, at Bøg fra nytår skulle holde de omstridte prædikener, og i et brev til provst Højer motiverede han det med, at kapellanen for nylig (ved kgl. reskript af 1/5 1739) var blevet fritaget for fro- og onsdagsprædikener, uden at der var sket reduktion af hans løn af den grund²⁴⁾. Ved denne afgørelse tabte Falk Bøg besindelsen. Han nægtede i et brev af 29/12 1739 til Højer pure at påtage sig den nye arbejdsbyrde²⁵⁾ og udeblev efter nytår fra aftensangen. Yderligere henvendte han sig til generalkirkeinspektionskollegiet om spørgsmålet uden at orientere biskoppen derom. Anchersen fik det selvfølgelig at vide og sendte derpå Bøg en længere skrivelse. Den første del var en alvorlig påtale af, at han havde siddet »min som Eders af K.M. (Kongelig Majestæt) foresatte gejstlige øvrigheds ordre og foranstaltning overhørig«, men derpå skiftede tonen brat: »Men sig mig, kære hr. Falk: Hvorledes vil I tænke

at tage offer af Vejle by som kapellan, når menigheden ej skal betjenes af Eder derfor? Thi at stå én gang for alteret eller at sidde i skriftestolen undertiden, såvel som om onsdagen at katekisere for ungdommen, gør ikke sagen af«. Kunne han ikke for alder og skrøbelighed bestride embedet, hvorfor gjorde han så ikke »påny forslag til en anden kapellan i hr. Wandals sted, som til andet brød er befordret?«²⁶⁾.

Til generalkirkeinspektionskollegiet indgav biskoppen nogle dage senere en redegørelse for de forskellige skandaler, Falk Bøg efter 46 års tro tjeneste havde afstedkommet, specielt udeblivelsen fra de gejstlige handlinger. Biskoppen fastholdt, at hvis Bøg slap for at holde aftensangsprædikener, var kapellanembedet helt overflødig²⁷⁾. Efterhånden vendte fordrageligheden tilbage. Anchersen foreslog kirkeinspektionen, at kapellanen i Vejle såvel som i Ringkøbing kun skulle holde aftensang to af ugens dage, indtil man erfarede »hvad frugt og fremgang den allerede anbefalede katekisation havde«²⁸⁾. Pastor Højer traf den midlertidige ordning med Bøg, at de skulle deles om aftensangen, og til gengæld skulle Bøg prædike for Højer hveranden fredag. Falk Bøg søgte imidlertid at få sig en personel kapellan. Han traf aftale med studiosus Søndergalt²⁹⁾, der var hører for 2. lektie i Kolding, og sendte ansøgning derom til Danske Kancelli. Biskop Anchersen anbefalede både manden og ordningen, men tilføjede, at sognepræsten herefter selvfølgelig skulle være fri for aftensangen³⁰⁾.

Rektor Bagger, der havde rejst hele spørgsmålet, var ikke blevet holdt underrettet om sagens forløb og gav i et brev til biskoppen 5/1 1740 sin utilfredshed til kende. Han blev dog beroliget med, at han fremtidig kun skulle varetage sin præstegerning i Vinding sogn samt have ansvaret for sangen i Vejle kirke. Denne degnetjeneste måtte han dog gerne overdrage til den hidtidige hører eller til klokkeren³¹⁾.

Bagger blev boende i den gamle skolebygning af bindingsværk. Da reskriptet af 4/3 1740 ikke stillede ham forflyttelse i udsigt, ansøgte han 22/4 1740 skolekommissionen om befordring og supplerede allerede 19/5 1740 med en ny skrivelse, hvori han omtalte sin frygt for »husets fald, når det stormer«³²⁾. Efter nogle kummerlige måneder blev Oluf Bagger kaldet til sognepræst i Vang i Norge. Det var ikke ganske efter ønske, men det lykkedes ham at bytte med pastor Lund i Torstrup, så han kunne tiltræde som sognepræst dér i oktober 1741. Han døde 1754.

Den hører, der var blevet beskyldt for hverken at kunne regne eller skrive, var Anders Jespersen Rosten, søn af den forrige rektor. Han havde været hører og kordegn siden ca. 1720³³⁾. 1735 hed det: »Høreren Anders Jespersen har et meget ringe brød og indkomster; dog sidder han med kone og små børn med al sparsommelighed og lever deraf, således som han kan«³⁴⁾. Sammen med rektor Bagger udfærdigede han 25/5 1739 en henvendelse til stiftsamtmanden med en beskrivelse af, hvordan han havde »bortslidt sig

i største retsindighed i det møjsommelige og magre embede« og nu stræbte efter at blive »kordegn for den danske skole, på det han ikke for levedsmiddel skulle være udstødt, thi en god gammel tjener, der går med et skudsmål som er god, bør og aflægges med en god tjeners løn, og var det synd, at dén skulle løbe af med lønnen, som intet har fortjent«³⁵). Når brevet sendtes til amtmand og ikke til biskop, skyldtes det utvivlsomt, at biskoppen åbenlyst foretrak klokkeren som kristendomsskolemester. Anders Rosten forudså med gru sin fremtid og bøn-faldt 21/7 1739 kommissionen om ikke at glemme ham. 22/12 1739 gentog han sin henvendelse og understregede sine kvalifikationer med 2 vægtige bilag: En udskrift af Vejle bys justitsprotokol, der dokumenterede, at kordegneembedet stedse havde været knyttet til høreren ved latinskolen, og en kopi af klokkerens kaldsbrev, der dokumenterede, at klokkeren var klokke og ikke degn. »Vil derfor underdanigst håbe, at Deres Excellence og høje herrer ... griber mig fattige mand under armen, som med en svag og blind kone og små børn findes«³⁶).

Biskop Anchersen fik åbenbart nys om Anders Rostens initiativ og frygtede nu at blive underkendt i spørgsmålet om ledelse af kristendomsskolen. Han skrev 30/12 1739 til provst Højer: »Provsten ville ellers, som forhen er forlangt, men ikke endnu sket, med første give mig tilstrækkelig og tilforladelig efterretning, hvorfra den hidindtil ved Vejle skole værende kollega har haft adgang og ret-tighed til sin kordegnstitel, af hvem han

derpå har haft bestalling, eller hvad anden adkomst dertil måtte være og have«³⁷).

Anders Rosten fik kristendomsskolen; det betonedes endda i kongens reskript af 4/3 1740, at han ikke måtte »præjudiceres af klokkeren, som ikke har med degnekaldet at gøre«, og 6/4 1740 instruerede biskop Anchersen uden egne kommentarer provsten om at indsætte ham i det nye embede³⁸). Rosten begyndte straks sit arbejde og udførte herunder også en del af de degnefunktioner, som klokkeren hidtil havde varetaget. På grund af den gamle skolebygningens store brøstfældighed, underviste Rosten senest fra 1743 i en lille gård, som han ejede. Her boede også hans far, den gamle Rosten, mens moderen tilsyneladende var død. Selv døde Anders Rosten i 1751³⁹).

Ulykkeligt gik det klokkeren Anders Ahrentsen Mühlenstedt (Møllenstedt), der gang på gang var blevet rosede omtalt under reformarbejdet. Ikke blot måtte han se sig skuffet i forventningerne om skoleembede, men desuden så han sit hidtidige levebrød reduceret. Hans skæbne virker yderligere krank, fordi hans gård nedbrændte ved den store ildebrand 1739, så han mistede næsten alt, hvad han ejede⁴⁰). Det ser ud, som der gik panik i ham, og i et brev til provst Højer beklagede biskoppen »den arme mons. Mühlenstedt, at han ikke med bedre tålmodighed kan skikke sig i tiden, hvorover jeg befrygter, at den gode mand skal overile sig og tillige forspilde alt det håb, som endnu kunne være

til hans frelse og redning«⁴¹). Samtidig skrev han til Mühlenstedt: »Det gør mig meget ondt, at udfaldet ved skolens reduktion skulle blive Eder imod«. Han forsikrede, at klokkerens indkomster ikke skulle blive formindskede og rådede ham til at sende et memorial til Danske Kancelli, hvis forholdene ikke udviklede sig tilfredsstillende⁴²). Klokkeren så tiden an nogle måneder, men henvendte sig så til kancelliet. Biskop Anchersen fik som ventet sagen til udtalelse. Han roste Mühlenstedt i uforbeholdne vendinger: »I sandhed en ædruelig og skikkelig samt tillige velbegavet og opbyggelig mand på prædikestolen« og gjorde desuden rede for fordelingen af de kirkelige pligter mellem degn og klokker: Degnene i byerne skulle kun læse bønnen i kordøren og lede sangen, mens klokkeren havde ansvaret for kirkens »ornamenter« og brød og vin til altergang; han skulle »klæde præsten i for alteret«, følge ham til dåben og sige amen, føre bog over confitentes og copulationer samt registre over døde og fødte foruden egentlige klokker- og graverfunktioner. Anchersen anbefalede, at Mühlenstedt ikke afgav noget af sit traditionelle arbejde⁴³). Et reskript af 16/9 1740 bifaldt biskop Anchersens forslag, og på biskoppens foranledning blev ikke alene Anders Rosten gjort bekendt med indholdet, men det blev også forkyndt menigheden fra prædikestolen, så der ikke senere skulle opstå tvivl om, hvem der skulle modtage menighedens offer. Den ret beset sagesløse Anders Rosten havde da allerede »fordristet sig til at extende-

re« sit arbejde og oppebære »det offer, som klokkeren før fik«⁴⁴).

Det følgende år opstod der strid mellem klokker og degn om konfirmandundervisningen. Stiftets nye biskop H. A. Brorson gjorde det klart, at klokkeren intet havde med undervisning at gøre⁴⁵); hans principielle indstilling var i øvrigt, at de to embeder skulle forenes alle steder, så man kunne få ende på rivaliseringen⁴⁶). 23/9 1750 anfører Vejle kirkebog en »Mühlenstedt« uden fornavne som død; det drejer sig formodentlig om klokkeren⁴⁷).

Stiftsøvrigheden havde 22/12 1739 meddelt skolekommissionen en række oplysninger om skolernes indtægter⁴⁸). I Fredericia var rektors løn 218 rdl, de 3 læreres 73, 66 og 75 og elevernes 74 rdl. De tilsvarende beløb for Kolding var 192; 67, 64, 53 og 186 rdl. Man foreslog at give eleverne i Fredericia Vejleelevernes hidtidige 11 rdl. og dele Vejlelærernes indtægter mellem rektorerne i Fredericia og Kolding, så de fik 27 rdl. hver. Kommissionen ændrede forslaget, så Fredericiarektoren fik alle 54 rdl. fra Vejle, mens indtægter fra den nedlagte skole i Varde overførtes til Kolding med 72 rdl. til rektor og 59 rdl. til eleverne. Dette bifaldt kongen, hvorefter beslutningen meddeltes stiftsøvrigheden⁴⁹).

Kristendomsskolen i Vejle kunne gøre regning på 43 rdl. årlig, men indkomsterne var usikre: Degnepenge udgjorde 4 rdl., hospitalet betalte 6 rdl. for sang og læsning, men resten var accidenser og offergaver, der kunne svinge en del – og i hovedsagen svingede nedad!

I Fredericia reddede de øgede indtægter ikke skolen på længere sigt. Rektor C. C. Bøtcher meddelte 1749 biskoppen, at mange, der »gerne ville have deres børn her i skolen, sætter dem andetsteds hen, fordi de dér har bedre stipendia. Vi må derfor for at holde skolen og kirkerne vedlige sommetider endog antage dem, der næppe kan læse eller skrive ret... og ligesom af en latinsko-

le gøre en dansk«⁵⁰). Herfra fik universitetet åbenbart ikke mere velfungerende studerende, som meningen havde været.

Skolen sygnede yderligere hen de følgende år; den nedlagdes som statsskole i 1817, ophørte med at dimittere i 1853 og nedlagdes helt 1872. Trods de bedre vilkår i Kolding overlevede heller ikke denne skole til vore dage. Den lukkedes 1856.

Noter:

1. Carl E. Jørgensen, se årbog 1992, side 59.
2. Sjællands Landsarkiv, Sjællands Bispearkiv VII B, »Kommissionen for de lærde skolers reduktion« (=»Sjæll.B.A. VII B«), »Extract af alt, hvad som fra stifterne ... er indkommen skolevæsenet angående«.
3. Original i Sjæll. B.A. VII B; udateret koncept i Landsarkivet i Viborg: C4-863: Dokumenter vedr. reduktionen af stiftets latinske skoler 1739-1744 (= »C4-863«): »Stiftsøvrighedens koncepter og genparter«.
4. Landsarkivet i Viborg, C4-206: Ribe bispearkiv, kopibog 1731-39 (= »C4-206«): 29/6 1737.
5. Kongen daterede beslutningen 19/3 1739; efter renskrift fandt underskrivning sted 17/4 1739, hvorefter forordningen publiceredes.
6. Reskriptet til stiftsøvrighederne dateredes som forordningen og findes f.eks. i C4-863.
7. Landsarkivet i Viborg, C4-207: Ribe bispearkiv, kopibog 1739-41 (= »C4-207«).
8. C4-207; koncept: C4-863.
9. Det kongelige Bibliotek, Gl. kgl. Saml. 1073 2°: »Historia Academica et scholastica«. Ms micro 1453 (= »Gl. kgl. Sl. 1073«), 200.
10. C4-863.
11. Gl. kgl. Sl. 1073, 162: Brev af 20/5 1740.
12. »Liste over Vejle bys borgere og indvånere, forfattet den 8. august 1735«, Vejle Amts Årbøger (= »VAA«), 1921, 185-6.
13. S. V. Wiberg: *En almindelig dansk Præstehistorie*, III, 586.
14. C4-206, 19/1 1735.
15. C4-207; svarene kendes ikke.
16. Skrivelse af 21/3 1736 i Sjæll.B.A. VII B.
17. Stiftsøvrighedens skrivelse af 22/12 1739: Sjæll.B.A. VII B, jvf. C4-863.
18. Rigsarkivet, Danske Kancelli, fysiske Tegnelser (= »JT«) 4/3 1740, nr. 14, med indlæg. Original: Landsarkivet i Viborg, C4-256: Ribe bispearkiv, Reskripter 1740-1764 (= »C4-256«).
19. Gl. kgl. Saml. 1073, 162-5.
20. C4-207.
21. C4-207, 20/9 1740.
22. C4-207, 14/11 1740.
23. C4-256, 6/10 1741.
24. C4-207, 19/12 1739.
25. C4-207, 8/1 1740.
26. C4-207, 8/1 1740.
27. C4-207, 16/1 1740.
28. C4-207, 26/1 1740.
29. Vel Christoffer Søndergalt, student fra Kolding 1730.
30. C4-207, 17/2 1740, indført pag. 65b-66.
31. C4-207, 8/1 1740.
32. Gl. Kgl. Saml. 1073, 160.
33. C4-863, brev af 25/3 1739 til stiftsøvrigheden.
34. VAA 1921, 186.
35. C4-863, 25/5 1739.
36. JT 4/3 1740, bilag af 22/12 1739 (heri henvisning til brevet af 21/7).
37. C4-207.
38. C4-207.
39. VAA 1921, 186.
40. C4-207, 26/8 1740.
41. C4-207, 16/4 1740.
42. C4-207, 16/4 1740.
43. C4-207, 26/8 1740.
44. C4-207, 27/9 1740.
45. Landsarkivet i Viborg, C4-208: Ribe bispearkiv, kopibog 1741-53 (= »C4-208«), 13/10 1741.
46. C4-208, 7/7 1741 til Danske Kancelli.
47. Landsarkivet i Viborg, C441-1: Vejle præstearkiv, Hovedministerialbog 1714-1785.
48. C4-863.
49. C4-256.
50. Landsarkivet i Viborg, C4-116: Ribe bispearkiv, Fredericia skole 1664-1764, brev af 4/3 1749.

To idrætsforeninger på landet i mellemkrigstiden – Trelde og Herslev

Af Niels Kayser Nielsen¹⁾

Forskningsoversigt

Forskningen i idræthistorie i Danmark er endnu en ganske ung videnskab. Den tog sin begyndelse i 1981 med udsendelsen af Den jyske Historikers temanummer *Sportshistorie* og blev fulgt op samme år af tidsskriftet *Bidrag* temanummer *Sport og fascination*. I 1982 kom den første større monografi, Ove Korsgaards oversigtsværk *Kampen om kroppen*, som i 1987 og 1993 er blevet fulgt af yderligere to monografier, nemlig Else Trangbæks *Mellem leg og disciplin* og Niels Kayser Nielsens *Krop og oplysning – kropskultur i Danmark mellem 1780-1900*. Disse tre værker supplerer hinanden, for så vidt som Korsgaard især har anskuet idrættens historie ud fra en grundtvigiansk gårdmandssynsvinkel, medens Else Trangbæk især ser på idrætten fra en gymnastiksynsvinkel med hovedvægten lagt på købstæderne og især hovedstaden, og Niels Kayser Nielsen i sit værk især betoner idrættens historie som led i en samlet kropshistorie med vægten lagt på fol-

keoplysning og civilisering af almuen på landet.

Alle tre værker interesserer sig primært for gymnastik og i mindre grad for boldspil. De to førstnævnte med et kærligt blik på gymnastikken, det sidste med et kritisk.

De to sidste værker fokuserer på 1800-tallet, på samme måde som tyngden i Korsgaards værk også ligger her, omend han også beskæftiger sig med både mellemkrigstiden og på 1980'erne. Som helhed gælder det imidlertid, at det 19. århundredes idræt og kropskultur, og her ikke mindst perioden efter 1870, er bedre udforsket end det 20. århundrede.

Det er endvidere kendetegnende for den danske idræthistoriske forskning, at den – modsat situationen i f.eks. Sverige og England – savner lokalhistoriske undersøgelser. Vi ved meget om idrætten i hovedstaden, i mindre grad noget om idrætten i købstæderne, og så godt som intet om idrætten på sogneniveau og lokalt plan.

Det har bevirket, at forskningen i alt for høj grad har bevæget sig på et synteseplan uden tilstrækkelige kildestudier i marken. Dette har bl.a. forårsaget en vis grovmaskethed i fremstillingen – som f.eks. en alt for firkantet modstilling i Korsgaards ellers så givtige bog mellem højskole og gymnastik på den ene side og sport på den anden side og dernæst en lige så firkantet modstilling mellem på den ene side gymnastik på landet blandt bønder og på den anden side sport i byerne – i form af atletik og boldspil – blandt borgerskab og arbejdere²⁾. Her har man i for høj grad skelet til forudfattede ideologiske overbygninger, uden at bekymre sig om de lokale nuancer.

Denne situation er så meget desto beklagelig som, at der landet over, ikke mindst i disse år, er publiceret det ene jubilæumsskrift efter det andet fra lokale idrætsforeninger³⁾. Her er den lokalhistoriske interesse siden 1970'erne for alvor slået igennem og har givet sig udslag i adskillige glimrende værker, hvor vi er i den heldige situation, at nogle af de bedste stammer fra Vejle amt, nærmere bestemt fra Hvejsel, As og Trelde (jvf. nedenfor). Vi er imidlertid også i den situation, at der endnu savnes komparative studier på baggrund af disse jubilæumsskrifter, således at det endnu kan være svært at se et mønster i udviklingen.

Det følgende er da et forsøg på at råde bod på disse mangler, idet det omhandler en lokalhistorisk sammenligning af to små idrætsforeningers historie på landet i dette århundrede med hovedvægten lagt på mellemkrigstiden.

Trelde

En skildring af idrætslivet i landsbyen Trelde kan samtidig tjene til belysning af, hvorledes idrætten indgik i den øvrige landsbykultur i mellemkrigstiden. Dette er bl.a. muligt takket være udgivelsen af et usædvanlig godt og fyldigt jubilæumsskrift i 1988⁴⁾ samt et tidligere jubilæumsskrift, som på traditionel historisk vis er baseret på studier i upubliceret kildemateriale⁵⁾. Disse to værker bygges der på nedenfor, ligesom fremstillingen støttes af interviews med nuværende og tidligere Treldeborgere.

Trelde er den største af de tre landsbyer i Vejlbys sogn på sydsiden af Vejle fjord. Landsbyen har normalt været domineret af nogle få store slægter på store gårde, som helt op i 1970'erne har stået i smukt bindingsværk, og har også takket være sin lidt isolerede beliggenhed på Trelde Næs bevaret en række traditionelle kulturtræk langt op i dette århundrede. I folkemunde har man da også i nabolandsbyerne undertiden drillende talt om »De onde og de gode og dem fra Trelde«. I idrætslig og foreningsmæssig henseende er der imidlertid ingen grund til drillerier. Trelde har en højst interessant idræts historie.

Den organiserede foreningsidræt går givetvis tilbage til skyttebevægelsen, idet én af de ledende skytteforeningsfolk i Vejle Amt, Jens Skytte, var fra Trelde⁶⁾. Han er en central skikkelse i den svenske gymnastiks historie i Danmark, for så vidt som han, i den periode hvor han var redaktionssekretær ved Højskolebladet, sammen med Askov-folk som Poul la

Cour, Laurids Vig, Jørgen Rasmussen Kirkegaard og Jens Schrøder samt den senere gymnastikinspektør K. A. Knudsen indgik i den såkaldte »Norlander-tylvt«, dvs. den gruppe af 12 mænd, som i 1885 gennemgik et tomåneders kursus hos kaptajn C. H. Norlander i Lund og derefter vendte hjem og deltog i udbredelsen af denne gymnastikform. Jens Skytte, der som ung på Fyn, hvor han var lærer ved Vester Skjerninge Højskole, havde lært både Mads Hansen og Anton Nielsen at kende, var da en mand på knap 40 år. Både han og broderen Niels Skytte var ivrige skytter og jægere⁷⁾, og Jens Skytte var i perioden 1887-92 medlem af skyttebevægelsens amtsbestyrelse for Vejle amt.

Om skyttebevægelsen i Trelde på denne tid ved vi imidlertid ikke meget, og der kan derfor være grund til at nøjes med at fokusere på Gymnastik- og Idrætsforeningens historie, som daterer sig tilbage til 1922, hvor den stiftes af en række unge mennesker med Ollerup-erfaringer. Velsagtens af denne grund er der den første halve snes år udelukkende gymnastik på repertoiret, men også folkedans og fester hører hjemme i billedet. Gymnastikken foregik to steder i sognet. Dels i Trelde Forsamlingshus, bygget 1908, dels i Egeskov Gymnastikhus som var opført 1910 i tilslutning til skolen sammesteds. Faciliteterne var spartanske. Der var ingen omklædningsrum, intet bad, og salen var fuldstændig kold. Man klædte om i iskolde lokaler, placerede sit tøj på bænke og borde og gik så på bare fødder i gang med at gøre

gymnastik på det bare gulv, som var godt snavset, idet salene også brugtes til fester og møder.

Men gymnastikken fortsatte ufortrødent. Som det hedder i et af jubilæumsskrifterne:

»man snakkede, man drillede hinanden, og man fulgte de kønneste piger hjem. Mange parforhold har fået en god start efter en times gymnastik og et par timers god snak«⁸⁾.

Der blev da også holdt fester i gymnastikforeningen. Der var to kategorier: de almindelige baller for alle medlemmer med levende musik, og den »lille fest« alene for aktive gymnaster. Her var til gengæld den hyggelige komsammen i centrum. Man lavede f.eks. en »avis«, dvs. et causeri om gymnasterne og deres gøren og laden, som især var baseret på sladder og kærlige hib. En sådan »avis« fortæller samtidig i kort form om et lidt indelukket socialt netværk på landsbyplan, men giver samtidig et kulturelt tidsbillede af tidens modetendenser. Den kunne f.eks. lyde som følger:

»Hvad man ikke kan tænke sig.

Anna Nielsen uden veninder, Søren Franks Motorcykle i Orden, Helge Aamand i Teater, Anna Ladegaard i gammel Kjøle, Laurits Hansen uden Kæreste, Jotte Frank uden Skrammer, Obel uden Æblekage med Flødeskum, Hans Ole uden »Smøg«, Asta Frank med kvik og opvakt Mine, Eli Sejr uden sin Mors Galochestøvel, Danne Nielsen alvorlig, Ellen Oemann uden snakketøj, Mary Glargaard uden Palsgaard, Harald Jensen på Østerbygaard, Sigrud Thuesen med lange Skridt, Ane Dahl uden Selskab, Lille Georg beskeden, Bertel Aamand uden »et stille

Haab«, Kristian Jensen uden Pjat, Anna Hansen uden Rejenet, Dagmar Hansen med et stort Smil, Søren Ladegaard svede til Gymnastik, Henrik Nielsen som Gymnast, Søren Thuesen uden en Vittighed, Kristian Oussen med høje Hæle, Ditte Frank uden en Kurv«⁹⁾.

Rent organisatorisk vidner de ustandselige formandskift og bestyrelsesudskiftninger i perioden op til ca. 1935 om vilkårene for foreningsarbejde i tiden. Sognets unge forlader landsbyen, enten for at tjene på gårde udensogns eller for at tage på højskole, landbrugsskole, husholdningsskole etc. Alene i årene 1928-35 er der 9 formænd på 7 år. Stabilitet i foreningslivet kommer der først, når de unge er så meget op i årene, at de igen bliver fastboende.

Det sker i Trelde først midt i 1930'erne, hvor en ny generation er kommet til. Vi kan se det derved, at der nu i en lang årrække er tale om lange formandsperioder, samtidig med at udskiftningen i bestyrelsen reduceres. At der så i vid udstrækning er tale om Tordenskjolds soldater både på det organisatoriske plan og på leder- og trænerplan er en anden sag. Det har i så høj grad været enkelte aktive personer med overskud, som har stået i spidsen. Vagn Favrholt fra Treldegård, som senere skulle blive en fremtrædende amtspolitiker, vender i 1936 tilbage fra Ollerup og bliver straks leder af karlegymnastikken og formand for foreningen, får den på ret køl og sætter skub i tingene med et målbevidst forenings- og idrætsarbejde.

En af konsekvenserne heraf er, at der nu satses på ikke kun gymnastik i vinter-

halvåret, men også håndbold om sommeren, således at ungdommen nu kan dyrke idræt hele året. Det styrker tilsyneladende både idrætten og det sociale fællesskab. Ikke så snart er håndbolden begyndt sommeren 1936, før foreningen holder sin første sportsfest med håndboldkampe, cykelringridning og bal bagefter for både foreningens egne medlemmer og idrætsgæsterne fra Taulov og Pjedsted. Og senere på sommeren inviteres Trelde spillerne selv ud til flere sportsfester. Med den nye idræt kom der liv i den først lidt indspiste og siden også stagnerende forening. Sportsfesterne bliver en årligt tilbagevendende begivenhed og dermed øges det sociale og festlige samkvem i det hele taget med de øvrige landsbyer på egnen. Håndbolden var et nyt friskt pust, der bidrog til at bringe Trelde ud af sin Tornerosesøvn. Sportsfesterne rundt omkring på egnen sommeren igennem markerede en helt ny situation i forhold til den traditionelle lokale gymnastikopvisning i forsamlingshuset sidst på vinteren. Om det så er hygiejnen i forbindelse med idrætten, synes håndbolden at have været til gavn herfor: efter træning, som i starten foregår ved Strandgården, kunne man bade i fjorden.

Håndboldfremmarchen skete imidlertid ikke uden opbakning fra sognerådets side, sådan som vi kan se det af forløbet vedr. erhvervelse af en sportsplads. Dette kan groft inddeles i fire faser. I den første, i 1930'erne, har man ingen fast spilleplads, men låner og lejer sig ind hos forskellige gårdmænd, gerne

hos dem hvis børn selv dyrker idræt. Det er imidlertid besværligt, da man først må fjerne kokasserne fra marken, dernæst stille målene op og ned igen efter træning.

Dette ændres delvist i anden fase, da sognerådet fra 1940 begynder at afholde udgifter til sportsplads om sommeren og

derved kan anvise håndboldspillerne en plads. Ganske vist skifter banerne fra år til år, men et fremskridt er det ikke desto mindre. Tredje fase indvarsles 1948, hvor sportspladsen permanentgøres i form af en plads i såvel Trelde som Egeskov. Fjerde fase indtræder så 1954, hvor der anlægges et stort samlet idrætsanlæg

Gymnastikopvisning 1941 i Egeskov Gymnastikhus.

1. række fra venstre: Ellen Ærensgård, ?, Tine Lyse, Helga Krogh, Inga Andersen, Louise Jochumsen, Gerda Andersen, Inge Ibsen, Thil Favrholt, Bitten Ladegård, Lise Pedersen, Karen Gertsen, Doris Pedersen.

2. række fra venstre: Anna Gertsen, Gudrun Frydendal, Margit Ibsen, Hedvig Høj, Inge Kristiansen, Kirsten Bjerrisgård, Helga Jespersen, Hilda Kristensen, Elisabeth Thuesen, Frida Pedersen, Vagn Favrholt.

3. række fra venstre: Søren P. Beritsen, Steen Brogård, Hans Jochumsen, Edith Andersen, Ellen Bjerrisgård, Lilly Hansen, Holger Pedersen, Waldemar Linnét, Aksel Bjerrisgård.

4. række fra venstre: Harald Krogh, Hans Dahl Andersen, Gunnar Krogh, Gunnar Grauslund, Karl S. Madsen, Erling Veile, Poul Conrad, Børge Nielsen, Sigurd Lomholdt, Anders Petersen, Ejner Oemann.

Fanebæren Ellen Ærensgaard 1. række fra venstre var gift med Tage Ærensgaard, der en overgang var formand for Ungdomsföreningen. En søster til ham, Birgitte Nielsen, var gift med den Ernst Nielsen i Herslev, som var medvirkende til at bringe idrætten på fode igen i 1930'erne. Således er der også familiære idrætsforbindelser mellem Trelde og Herslev. Ernst Nielsen er nærværende forfatters far.

omkring den nye, store kommunale for-samlingsbygning i Bøgeskov midt i sog-net. Således bidrog et fremsynet sogne-råd til idrættens fremme. Trelde er et af de steder, hvor sognerådet ikke smølede, hvad idrætten angår. Andre steder i lan-det var sognets »vise« for nærige og kun-ne trække sagen i langdrag i årevis. At der så var en tæt social og delvis familiær relation mellem ledelsen af sogneråd og idræt, har næppe været nogen ulempe. Det forringer ikke indsatsen.

Sammenlagt er det tydeligt, at idræts-livet i Trelde i høj grad har bidraget til udviklingen af sognets samlede sociale og kulturelle liv i mellemkrigstiden. Det snævert lokale og indelukkede bidrog idrætten til at åbne op for, samtidig med at man herved også styrkede det sogne-interne samvær.

Herslev

I modsætning til Trelde baserer histori-en om idrætten i Herslev sig næsten ude-lukkende på upubliceret kildemateria-le¹⁰). Man må altså ty til foreningsproto-kollerne, som til gengæld er fyldige, idet de både omfatter en bestyrelsesprotokol samt en regnskabsprotokol. Udover den rent indrætslige aktivitet kan dette mate-riale altså også bruges til at kaste lys over økonomien i en idrætsforening på lan-det. Fremstillingen støttes i øvrigt på in-terviewmateriale og på en enkelt mono-grafi om Herslev Forsamlingshus.

Omkring 1920 havde Herslev sogn et befolkningstal på ca. 980, fordelt på ca. 220 gårde og huse, og var et typisk land-sogn, bestående af to landsbyer og et par

mindre bebyggelser, med brugsfor-ening, købmandsforretninger, smed, ba-ger, skrædder, forsamlingshus, missions-hus, tre landsbyskoler samt et andelsme-jeri, som også blev benyttet af beboerne i Taulov, og hvor mejeribestyrerfamilien Brogaard tog del i idrætten både i Hers-lev og i Taulov, som man kan se af et fo-tografi fra omkr. 1920¹¹). Befolkningen levede stort set af landbrug. Af industri fandtes intet, derimod boede der flere håndværkere i sognet.

Med idrætten i sognet stod det lidt skralt til. Man var begyndt med en skyt-teforening i 1868, men i løbet af fore-ningens første 50 år, dvs. indtil 1918, var den kun virksom i 30 år nemlig i pe-rioderne 1868-72, 1888-1897, 1899-1909 og 1911-1918, medens den lå stille i 20 år. Der bygges øvelseshus i 1890, og sog-nerådet afsætter dette 75 kr. til afløn-ning af en lærer, som skal lave gymnastik med skolebørnene her¹²), men det er uklart om dette sker i skoleregi eller i skytteforeningen.

Først i 1926 tager man atter fat. En au-gustaften i 1926 er der indkaldt til stif-tende generalforsamling i Herslev Sogns Ringriderforening. Det blev starten på den idrætsforening, som eksisterer end-nu i dag. Som ren ringriderforening ek-sisterer den nemlig kun ca. 1 år. Fra 1. maj 1927 omfatter aktiviteten også gym-nastik, og fra 1933 er der ikke længere tale om ringridning. Samtidig synes der at være kommet liv i skytteforeningen, som eksisterer selvstændigt ved siden af, men som lægges ind under Ringrider- og Gymnastikforeningen i løbet af

1940'erne og især synes at have samlet ældre medlemmer.

Derimod er Gymnastikforeningen i høj grad et forum for ungdommen i Herslev. De første år koncentrerer man sig, med udgangspunkt i en mindre kreds af især gårdmænd og bønderkarle, stort set kun om hygge og selskabelighed. Man holder to årlige baller, en ringridning og en gymnastikopvisning. Man er uden et alt for højt idrætsligt ambitionsniveau og tager sig gerne et slag kort efter bestyrelsesmøderne og en lille svingom efter gymnastikopvisningen. Ligeledes arrangerer man somrene 1929-31 hvert år en cykeludflugt til enten Hvidbjerg og Høllsgårde kro ved Vejle fjord eller til Hyby Lund-pavillionen i Fredericia.

Regnskab over indtægter og udgifter for 1929, 1930, 1931 og 1932

	Indt.	Udgift.
Kassens betællinger for sidste år	334,86	
Gælden til Opsynsning		12,00
Bil. til Svingom, engangsbetalt		7,00
Kaffe paa samme tid		5,00
En Tenn samt Tækt		195,00
Regnskabslog		1,00
100 stk. Madmærker		3,35
Etik. bøger		1,81
Indk. ved Tænkemøderne	95,00	
Kaffe til Dronning og Tænkem.		26,10
Skizsk. ved Tænkemøderne		55,00
Købt. Pæmmer i Fredericia		69,50
Til Kjørsing bøger		90
Kaffe til Tænkem.		2,00
Indk. ved Regnskabsmøderne om Efter	103,00	
to ved Billet om Aftenerne	103,70	
Dahlhøns		7,00
Skizsk. Tænkem.		5,00
Indk. ved Tænkem.	19,44	
Skizsk.		113,00
Kasser. Brugsforening		10,20
	655,56	513,76

Som det kan ses af protokollen, skaffede man sig i Herslev i 1929 en fane til foreningen. I den anledning undte man sig selv en kop kaffe.

I 1932 sker der imidlertid noget. Der vælges to unge kvinder ind i bestyrelsen, og som den første handling efter konstitueringen beslutter man sig for at holde en »selskabelig sammenkomst med fælles kaffebord og en lille svingom«. Det lyder i og for sig traditionelt nok, men når man derefter i protokollen læser, at der til dansen skal spilles af orkestret »Vejle Musik«, aner man, at der blæser nye vinde. Det ligner næsten et ungdomsoprør. Foreningen synes nu at have andet end kaffe og blødt brød i tankerne. Ballernes antal stiger da også kraftigt. I løbet af tiden fra maj 1932 til november 1933 afholdes 9 baller i forsamlingshuset. Og de går godt. Omsætningen stiger kontinuerligt. Desuden begynder man at arrangere lotteri ved ballerne. Der satses højt på det økonomiske. Man vil have penge i kassen. Til gengæld er idrætsaktiviteterne ikke så højt prioriteret.

Det ændrer sig imidlertid i løbet af november 1933. Nu skal der også satses på idrætten. Man vil i løbet af vinteren arrangere et stort delingsførermøde i forsamlingshuset med deltagelse af naboforeningerne i Trelde, Egeskov, Pjedsted, Smidstrup og Sdr. Vilstrup, en fællestur næste forår til gymnastikfesten i anledning af indvielsen af Mørkholt-anlægget, en stor majfest 2. pinsedag og en stor sommerfest i etablissementet Hvandlund i Elbodalen. Nu er det slut med baller og hjemlig hygge i forsamlingshuset.

Det skulle komme til at gå anderledes end ventet. I april 1934 tvinges man til i utide at indkalde til generalforsamling.

Årsagen er den samme, som plagede mange andre idrætsforeninger på landet, hvor karle og piger sad i bestyrelsen. Når de skulle flytte til majdag eller til november, fik man problemet med at skaffe nye bestyrelsesmedlemmer. Således gik det også i Herslev. En ny og urutineret bestyrelse må tage sig af det stort anlagte program for 1934. Ikke nok med det. Denne nye bestyrelse fungerer desuden dårligt med indre uro, manglende mødedisciplin og holdningsmæssig slingrekurs: man protesterer over valget af en bestemt leder af kredsholdet ved gymnastikfesten i Jelling, men ofrer alligevel 30 kr. på lillebilkørsel til denne fest, så at gymnasterne kan køre gratis. Og 29. juli 1934 løber så den skæbnesvangre fest i Hvandlund af stabelen:

Man averterer i Fredericia Dagblad en uge forinden, man lejer folkedanserdragter á 48 kr. og 3,50 kr. i fragt, et skuespil til dilettantopførelse á 35,50 kr., en taler á 25 kr.; man betaler 27,40 i forlystelsesaftagift, man betaler 29 kr. til musikken til folkedansen, man betaler 80,15 kr. til Hvandlund – så trods en indtægt på 222 kr. ved arrangementet har man et drønende underskud. Bukserne kunne ikke holde. Og idrætten går næsten helt i stå: vintergymnastikken aflyses, og tilbage er kun en smule folkedans. Den store delingsførerstil var mere, end man magtede, og da der også næste år sker en udtømning af bestyrelsen som følge af fraflytning, er man i løbet af 1936 i tvivl om, hvorvidt idrætsforeningen overhovedet vil overleve. Den vidtløftige satsning på udenbys gym-

nastikstævner, deltagelse i amtsfester etc. havde kostet dyrt. Foreningen ligger stille.

Så sker der imidlertid det, at tre lokale husmandssønner Thorvald Pedersen, Jens Sørensen og Ernst Nielsen, som ellers ikke havde haft med idrætten at gøre, tager fat. Det sker i november 1937. En ny bestyrelse af »fastboende« konstituerer sig med Ernst Nielsen som formand. Det store spørgsmål er nu: kan man holde liv i foreningen økonomisk, organisatorisk og idrætsligt?

Organisatorisk kommer bestyrelsesarbejdet straks i god gænge. Der holdes regelmæssige bestyrelsesmøder, og som noget nyt anfører man for første gang småkommentarer vedr. idrætten. At tiden på bestyrelsesmøderne helst ikke skulle gå med pjat, kan man se af formandens lidt bistre bestyrelsesreferat 9.3. 1938:

»Efter Kaffen og en Mængde Vrøvl vedtoges det endvidere at afholde Gymnastikopvisning Onsdag d. 6. April«¹³⁾.

Idrætsligt sker der nemlig også nye ting. Til vintergymnastikken i december 1937 indkøber man et antal af Niels Bukhs Timeplan, der er solgt i maj 1938. Sommerhalvåret 1938 fortsætter man med gymnastik for både karle og piger, og som noget nyt introducerer man det første boldspil i Herslev i form af håndbold og indkøber i den forbindelse 30 stk. håndboldlove. Der skulle åbenbart ligeledes på dette være orden i tingene fra starten. Også størsteparten af dem sælges hurtigt, ligesom det bliver nødvendigt at købe yderligere en håndbold.

Gymnastiken går atter godt, men er nu ikke enerådende. Håndbolden er kommet til, og fra 1942 spiller man også fodbold i Herslev.

Økonomisk føres regnskabet atter omhyggeligt, og selv om man ét år senere, i november 1938, har en kassebeholdning på kun 4,87 kr., kan man som et tegn på det nye aktivitetsniveau se, at omsætningen i årets løb er 5-doblet, ligesom gammel gæld er betalt. I 1940 er overskuddet steget til 13,94 kr., og da regnskabet revideres 12.10. 1941 lyder det på 227,69 kr. i plusfavør, året efter på hele 1381 kr.¹⁴⁾ Hovedparten af indtægterne skyldes kontingenter og salg af baltegn samt et stort overskud fra sportsfesterne om sommeren, medens forsamlingshuset, musikken til ballerne samt gaver til lederne ved sæsonafslutning er de væsentligste udgiftsposter. Fra 1942 er der desuden udgifter til fodboldtræner – man satser her stort med en træner til 12 kr. pr. måned – samt honorarer til dommerne, der f.eks. i befrielsessommeren 1945 skal have 18-20 kr. pr. kamp i fodbold og 6-10 kr. for at dømme en håndboldkamp, hvilket i øvrigt var prisniveauet, når vi sammenligner med andre dommerhonorarer fra de år. I Gårslev betalte man i 1943 dommeren 8 kr.¹⁵⁾

Om det så er ballerne, synes der at være kommet styr på dem. I løbet af 1938 afholder man 6 baller i forsamlingshuset med dyr musik. Og god musik. Man køber desuden dansepulver til gulvet, for at der kan danses ordentligt. Der kommer kontrollør på. At der er or-

den i tingene behøver ikke at udelukke, at man kan have det festligt og flot.

Den lokale idræt i social og kulturel belysning

Historien om idrætten i Herslev fortæller os noget om idrætslivets socio-kulturelle sammenhæng i et landsogn i 1930'erne. Og det er her ganske tydeligt, at man i høj grad var underlagt det omgivende samfunds vilkår. Én ting er at man i en periode satser uklogt og overambitiøst og kaster sig ud i projekter, som man ikke kan magte. Noget andet er, at foreningsarbejdet til stadighed var underlagt den usikkerhed, at mange karle og piger, som ellers frejdigt tog del i bestyrelsesarbejdet og idrætslivet, efter et stykke tid måtte flytte fra sognet for at søge arbejde et andet sted. Først da de »fastboende« tager fat sidst i 1930'erne, kommer der stabilitet over foretagendet: dels sikrer de kontinuitet, dels har de med deres kendskab til sognets kultur kunnet afstemme aktivitetsniveauet efter de givne muligheder og ressourcer. At de pågældende mennesker så også er fremsynede og indser nødvendigheden af at satse på boldspil ved siden af gymnastik og folkedans, er en anden sag.

Historien i både Herslev og Trelde viser imidlertid også, at idrætsforeningen her ikke på noget tidspunkt har været forum for idræt alene. Man har til stadighed andet end idræt på programmet, og idrætten er tilsyneladende aldrig blevet dyrket for sin egen skyld alene, men nok så meget som et middel til socialt samkvem. Ved et interview med husmand

Thorvald Pedersen fra Herslev sommeren 1986 fortalte denne, at det også handlede om at komme »ud at danse med pigerne«. Blandt de ekstraidrætslige aktiviteter har afholdelse af baller da også til stadighed været det vigtigste. Her lærte man at omgås det andet køn og jævnaldrende i øvrigt på en socialt forsvarlig måde, ligesom man kunne træne de vigtigste dansetrin. Endelig kunne man i forbindelse med ballerne også lære at omgås øl og spiritus. Ganske vist havde forsamlingshuset ingen bevilning, så man drak udenfor »i buskene«. Nærmere bestemt foregik det ofte på kirkegården, som i Herslev er beliggende lige op ad forsamlingshuset, og hvor næbbene på gravstenenes hvide duer ikke så sjældent fungerede som øl-oplukkere, men en træning var det under alle omstændigheder – på godt og ondt.

Desuden fortæller Herslev- og Treldehistorien, at det i 1930'erne i stigende grad blev umuligt for gymnastikken at holde skansen som landidrætten par excellence. For at idrætten kunne overleve, var det nødvendigt også at inddrage boldspil, ligesom det var nødvendigt at forlade sig på lokale, fastboende kræfter og at afstemme aktiviteterne i forhold til sognets egne beboere.

Endelig viser idrættens historie i Herslev og Trelde spændingsfeltet mellem på den ene side den »store« idræthistorie i form af delingsførergymnastik, Niels Bukh-gymnastik og det nye håndboldspil og på den anden siden den »lille historie« i form af om betydningen af henholdsvis gode og dårlige ledere på lokalt

plan. Den illustrerer, hvorledes også idrætten på sogneniveau er afhængig af behjertede enkeltpersoners indgriben i historien til rette tid og på rette sted. Idrættens historie, kan man her tydeligt se, er hverken lig med samfundsstrukturen eller »interessante« biografier, men udgøres snarere af et konglomerat af begge dele. Også idrættens historie på lokalt plan handler om forholdet mellem vilkår og vilje. Og på lokalt plan er dette måske allertydeligst.

Opsamling og perspektivering

Både i Trelde og Herslev går den organiserede idræt tilbage til 1868, hvor den i begge tilfælde starter med skyttebevægelsen. Begge steder er det derefter gymnastikken, som bliver den foretrukne idræt, en idræt som imidlertid i begge tilfælde også synes at være en lejlighed og en anledning til, at unge kan komme sammen – måske endda et påskud. Det er også tydeligt, at gymnastikken i 1930'erne ikke er nok til at holde liv i idrætten, hvilket i øvrigt er et mønster, der går igen landet over. I den anden ende af Jylland, i f.eks. Syvsten og Klokkeholm i Østvendssyssel er situationen den samme. I alle tilfælde stagnerer foreningslivet, når man kun koncentrerer sig om gymnastikken, og man er derfor på vej til udelukkende at lægge vægt på selskabelighed, hygge og socialt samvær. Ikke mindst i Herslev kompenserer man for det idrætslige ved at holde bal i stedet. Både i Trelde og Herslev er problemet desuden den manglende kontinuitet i bestyrelsesarbejdet som følge af

fracflytning af sognets karle og piger. Og så i den henseende er de to landsbyer typiske.

Det er ligeledes tydeligt, at anden halvdel af 1930'erne begge steder markerer en ændring af udviklingen. Det skyldes dels, at lokale, fastboende kræfter tager over, dels at man supplerer gymnastikken med nye boldspil, således at man kan leve et aktivt idrætsliv hele året. I begge tilfælde er der tale om, at det er driftige unge fra sognets egne rækker, som tager affære ved at introducere nye idrætsformer. At de nye boldspil baner vejen for succes gælder også for andre landsbyklubber. Punktnedslag i idrættens historie i f.eks. Søvind ved Horsens og Østermarie på Bornholm viser det samme.

I Trelde er det især gårdmandssønner, som sørger for stabiliteten, medens initiativet i Herslev sidst i 1930'erne tages af husmandssønner. I Trelde har disse gårdmandssønner tilknytning til højskolebevægelsen. Det har husmandssønnerne i Herslev ikke. Højskoleforbindelsen forhindrer imidlertid ikke gårdmandssønnerne i Trelde i at tage en sportslig idræt som håndbold på programmet, ligesom husmandssønnerne i Herslev ved siden af først håndbold, siden fodbold straks går i gang med Niels Bukh-gymnastik og folkedans, dvs. »højskoleidræt«.

I Trelde koncentrerer man sig herfter ligeligt mellem håndbold og gymnastik, medens man i Herslev kort ind i

1940'erne synes at være blevet mest ambitiøs på fodboldspillets vegne. I begge tilfælde satses der imidlertid på både gymnastik og boldspil, dvs. sport. Om noget modsætningsforhold mellem disse to idrætsformer kan man ikke tale. Snarere supplerer de hinanden. Til gengæld er det ganske tydeligt, at det i begge tilfælde er takket være boldspillet, in casu: håndbold, at der kommer liv i idrætten i 1930'erne. Det er med andre ord sporten, som sætter fart i idrætten, medens gymnastikken alene ikke er i stand hertil. Til gengæld udelukker sporten på ingen måde gymnastikken. Det er tydeligt nok, ikke kun i Herslev og Trelde, men også i f.eks. Klokkeholm og Syvsten, at da der først er kommet liv i boldspillet, følger gymnastikken med og vågner atter til dåd. Gymnastikken får med andre ord en slags kunstigt åndedræt af sporten.

Når man undersøger idrættens historie på lokalt plan på landsbyniveau, viser det sig således – i det mindste i ovenstående tilfælde – at der ikke éntydigt er tale om et modsætningsforhold mellem gymnastik og sport, sådan som myten om dansk idræt på landet ellers vil vide det. Var det ikke for sporten, ville gymnastikken på landet måske være døet ud i løbet af trediverne. Nu overlevede den takket være håndbold og fodbold. Og hermed bekræftes det endnu en gang, at lokalhistorien kan kaste nyt lys over righistorien.

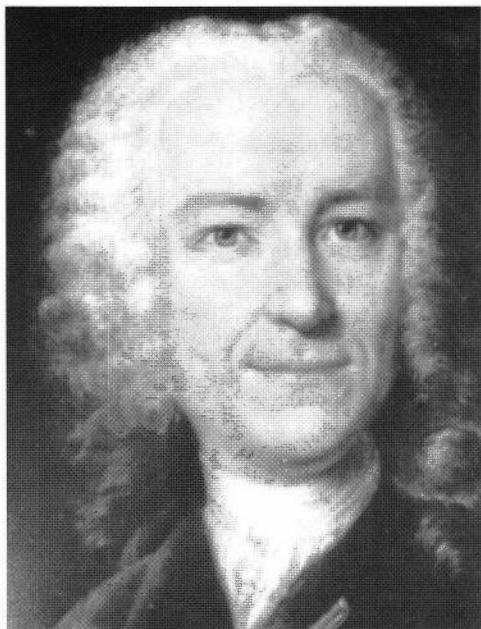
Noter:

1. Niels Kayser Nielsen, født 1949 i Herslev fælled. Cand. mag. i dansk og historie 1978. Ph. D. 1991. Siden 1988 ansat ved Institut for Idræt-/Center for Kulturstudier, Odense Universitet. Har bl.a. skrevet om idræthistorie, provinsliv, mentalitetshistorie, brasiliansk litteratur og kultur, folkeviser, engelsk arbejderhistorie samt kropskultur.
2. For en kritik heraf se Niels Kayser Nielsen: Højskole og sport – om idrætten i Vejen, in: *Magasinet fra Det kongelige bibliotek*, vol. 9 1994 (in print).
3. Jvf. Tove Michaelsen: *Danske idrætsjubilæumsskrifter. En bibliografi*. Aalborg 1992.
4. Jvf. Erling Weile (red.): *Livet i landsbyen. Kultur og fritidsaktiviteter i Vejlbys sogn 1868-1988. Udgivet af Trelde Gymnastik- og Idrætsforening*. Fredericia 1988.
5. Jvf. Knud Olander: *Trelde Gymnastik- og Idrætsforening 60 år*. Fredericia 1982.
6. Jvf. *Højskolebladet* 1915, nr. 6, sp. 161 ff. og *ibid* 1925, nr. 6, sp. 161 ff.
7. Jvf. Niels Harald Jensen: *Bogen om Trelde Næs*. Fredericia 1990, s. 61 ff.
8. Erling Weile (red.): *Op. cit.*, s. 13.
9. *Ibid*, s. 14.
10. For tidligere studier heri se Niels Kayser Nielsen: »...og en lille svingom« – træk af idrætslivet i Herslev, in: Per Jørgensen m.fl. (red.): *Idrætshistorisk Årbog 1986*, s. 143 ff.
11. Jvf. Mogens Lebech: *Taulov – det dejligste sogn i Danmark*. Taulov 1970., s. 431.
12. Jvf. Inge Hartmann m.fl. (red.): *Herslev Forsamlingshus 1890-1990*. Herslev 1990, s. 13.
13. *Herslev Sogns Gymnastik- og Ringriderforenings Protokol 1926-1946*. 9.3.1928.
14. Jvf. *Regnskabsbog for Herslev Gymnastik- og Ringriderforening, regnskabsåret 1941-42*. Upubliceret materiale.
15. Jvf. John Skjerning (red.): *Gårsløv Gymnastikforening 50 år 1941-1991. Jubilæumstidende 1-6*. Børkop 1991, hæfte 1, upag.

Gerhard de Lichtenberg

9. apr. 1697 – 19. juli 1764

Af Knud Henrichsen¹⁾

Gerhard de Lichtenberg i sin bedste alder. Udsnit af maleri fra Lokalarkivet for Nørup sogn. Ukendt kunstner.

Året var 1697.

Datoen 9. april og stedet Søndergade 17 i Horsens.

Her kom Geske og Hans Christensens første og eneste barn til verden. Hans Christensen var 27 år og Geske 24, – og hun blev ikke ældre, for kort efter fødslen døde hun og kom således til at dele skæbne med så mange andre barselskvinder på denne tid.

Sønnen blev døbt Gerhard Hansen.

Hans Christensen drev købmandshandel i Horsens købstad og regnedes til den mere velhavende del af den lille bys indbyggere, hvoraf netop købmandstanden udgjorde langt det største antal selvstændige erhvervsdrivende, nemlig omkring 30 laugsmedlemmer²⁾.

Hans Christensen giftede sig ikke igen. Og måske netop derfor var forholdet mellem far og søn tæt og varmt i barndomsårene. Der var aldrig tvivl om, at Gerhard, når tid var, skulle indgå som medarbejder og kompagnon i faderens firma.

Hans Christensen havde truffet sin tilkommende hustru på en af sine rejser til den store, driftige handelsby Flensborg.

Her havde han handelsforbindelser med det Lichtenbergske købmandshus, som Geske var datter af. Forbindelsen blev efter Geskes død tæt knyttet til hendes broger, Heinrich Lichtenberg, der blev eneejer af virksomheden i Flensborg.

I 1711 – 14 år gammel – indledte Gerhard sin handelsuddannelse hos morbroderen i Flensborg. Han fik undervisning i regning, skrivning, tysk og teoretisk handelslære, og arbejdet i morbroderens virksomhed gav ham en solid praktisk erfaring.

Opholdet i Flensborg kom til at vare helt frem til 1720. Til forskel fra Horsens, som kunne betegnes som ret provinsiel, var Flensborg på denne tid en by med omfattende skibstrafik såvel på nære havne som på verdenshavene til Østen, Afrika og Den nye Verden, som Vestindien (Amerika) oftest benævntes. Det gav kendskab til og kundskab om både eksotiske varer og fremmede kulturer.

Da Gerhard i 1720 vendte hjem til Horsens, var han udlært, og han understregede sit slægtskab med og den nære tilknytning til morbroderen ved at antage Lichtenberg som sit efternavn.

Året 1720 er et vigtigt årstal i Danmarkshistorien: Året for afslutningen af Store Nordiske Krig – den sidste af Svenskekrigene – og afslutningen på en lang ulykkelig periode, der startede med Frederik den 3. krigserklæring til Sverrig d. 1. juni 1657. Krigsafslutningen blev indledningen til en af de længste fredspærorer i vores historie, idet den først blev

brudt med Englandskrigene fra 1801-14 – 80 år eller mere end 2 menneskealdre holdt freden og gav mulighed for genopbygning af det hærgede land. Det var situationen, da Gerhard Lichtenberg som 23-årig begyndte sin manddomsgering.

Nu gik det fremad – og det gik opad. For købmandshuset i Horsens, hvor fader og søn indgik kompagniskab og knyttede deres handelselskab tæt til Heinrich Lichtenbergs i Flensborg.

Og for Danmark.

Den enevældige konge, Frederik d. 4. fandt det af største betydning, at almuen i hans lande blev oplyst. I 1721 påbegyndtes derfor efter kongens ønske opførelsen af i alt 240 skolehuse – Rytter-skoler blev de kaldt, fordi de var knyttet til de kongelige rytterdistrikter. 20 skoler skulle bygges i hvert distrikt³⁾. I den del af det nuværende Vejle amt, der hørte under Koldinghus Rytterdistrikt, opførtes i perioden 1723-27 18 skoler (Aagård, Almind, Ammitsbøl, Andkjær, Nr. Bjært, Bredstrup, Egtved, Eltang, Erritsø, Gårsløv, Harte, Herslev, Højen, Pjedsted, Smidstrup, Skærup, Taulov og Vejlby)⁴⁾.

»Overalt ragede de murede Huse op, tækkede med Teglsten, saare skjønt indrettede i Værelser. De havde ialt 16 Vinduer, hvert med 24 Ruder«, skrev en landsbydegn om de smukke, nye bygninger, der alle havde indmuret en sten med Frederik d. 4.s kronede navne-ciffer, en latinsk tekst og endelig et hyldestdigt for kongen forfattet af Frederik Rostgaard (kongelig gehejmearkivar og fra 1720 justitiarius ved Højesteret):

*Halvtredsindstyve Aar, Gud, har Du
 mig opholdet,
 At Sygdom, Krig og Pest mig
 intet Ondt har voldet,
 Thi yder jeg Dig Tak og breder ud Dit Navn
 Og bygger Skoler op de Fattige til Gavn.
 Gud, lad det i det Værk Din Naades
 Fylde kende,
 Lad denne min Fundats bestaa til
 Verdens Ende,
 Lad altid paa min Stol en findes
 af min Æt,
 Som mener Dig, min Gud, og disse
 Skoler ret.*

Så smukke og djærve ord har uden tvivl været med til at sikre Rostgaards videre karriere hos den enevældige konge⁵⁾.

Kongens initiativ gjorde indtryk på den unge Gerhard Lichtenberg, der klart indså betydningen af, at almuens sønner kunne »tælle til mere end 20«.

1720 blev den jævne danske befolknings indgang til oplysningstiden. I Holbergs »Jeppe på Bjerget« er den tidstypiske bondealmue karakteriseret i den fordrukne og uvidende Jeppe. I andre komedier er det borger og håndværker, soldat, student og tjener der hudflettes i en bidende satire i et hidtil upåagtet sprog – nemlig dansk.

Det var til at forstå – og det blev forstået af det publikum, der strømmede til Den Danske Skueplads i Grønnegade i København. – Ganske vist i en fjern afkrog af landet set fra Lichtenbergs domicil, men med afsmittende virkning.

Årene omkring 1720 var også med hensyn til religiøse strømninger en bryd-

ningstid. Ortodoksiens stivnede dogmetro var blevet en vanekristendom, der gav »retfærdiggørelse ved tro alene«.

Ortodoksien afløses i begyndelsen af 1700-tallet af Pietismen, der fremhævede »hjerter og følelse«.

Det enkelte menneskes gudsforhold skulle være en personlig sag, hvor troen var syndserkendelse, forsagelse og næstekærlighed.

Ejendommelig nok blev det Ortodoksiens store salmedigter Th. Kingo, der med sin »Kingos Salmebog« fra 1699, blev igangsætter og inspirator for Pietismen i Danmark.

Nok er Kingos salmer i tidens barokstil med stærke kontrastvirkninger, men den patos og håndfaste gudsfrygt, som de også er præget af, gav jordbund for Pietismens spiring og vækst.

Salmernes poesi og ordenes vældighed gør dem til pragtstykker i dansk salmedigtning, der rækker århundreder frem. Alene i nuværende autoriserede Danske Salmebog er Kingo repræsenteret med ca. 90 numre.

Nævnes må det også, at netop Kingos Salmebog fra 1699 på Horsens/Vejleegnen i ganske særlig grad fik betydning, idet den blev fastholdt af »de stærke jyder« som den eneste rigtige – en opfattelse, som stadig helt op til vor tid har haft gyldighed.

Pietismen i Danmark er som nævnt vokset op gennem Kingos påvirkning, men det blev den næste store i dansk salmedigtning, Hans Adolf Brorson, der dels med sine egne salmer og dels med oversættelser af tyske gudelige sange og

salmer, blev Pietismens salmedigter. (F.eks. Op al den ting – Den yndigste rose – Her kommer, Jesus, – Her vil ties – Kom, hjerte, tag dit regnebræt). Også hans salmer rækker op til vores tid, idet han er repræsenteret med ca. 60 salmer og omkring 70 oversættelser i den Danske Salmebog.

Det er dyb inderlighed og fromhed, der præger Kingos og Brorsons salmedigtning. Det er hverdagens livsindhold i forholdet til Gud og næsten. Det er kristendom med tro, hjerte og handling.

– Og det er sådan, vi må opfatte Gerhard Lichtenberg gennem det valg-sprog, han tog til sig: Was Gott Beschert Mich Niemand Wehrt⁶⁾. (Hvad Gud har givet mig, skal ingen misunde mig).

Was Got Beschert Mich Niemand Wehrt

Gerhard Lichtenberg fik meget betroet, – han forvaltede det godt, og han skænkede formuer til velgørende formål, kirker og skoler – »ingen skal misunde mig«.

I Frederik d. 4. sidste regeringsår slukkedes dog lid af »lyset« med den nye heligdagslov. Maskerader, legestuer, komedier og anden lystighed blev forbudt, og kirkegang blev hver mands pligt. Udeblivelse blev straffet med bøde eller gabe-stok.

I december 1728 indgik Gerhard Lichtenberg ægteskab med den godt 17-årige Bodil Steffensdatter Hofgaard, datter af tidligere rådmand og borgmester i Horsens, Steffen Hofgaard, der døde

1716. Hun var et godt parti for Gerhard Lichtenberg – fra en af de »bedre« familier i Horsens og medbringende en god arv.

I årene op mod 1730 tilspidsede den landbrugskrise, der som følge af misvækst havde ramt det meste af Skandinavien. I Danmark skabte krisen stærkt faldende priser på landbrugsjord og tvangssalg af godser og herregårde. I Norge blev hungersnød en svøbe for landet og anledning til, at mange søgte til hovedlandet Danmark.

Det var forhold, som Gerhard Lichtenberg som købmand udnyttede.

Omkring Horsens/Vejle ligger noget af Danmarks bedste landbrugsjord, som selv under misvæksten gav et kornoverskud, der kunne afsættes til andre egne i det dansk/norske kongerige. Gerhard Lichtenbergs formue blev sat i arbejde ved opkøb af kornoverskud i Danmark og transport og salg til Norge. – Og han forstod at spille sine kort rigtigt, for allerede omkring 1734/35 opnår han kongelig enebevilling på kornsalget til Norge fra »de nørrejske lande«.

Også den billige landbrugsjord, som krisen skabte, havde Gerhard Lichtenbergs bevågenhed, og i 1731 begynder hans lange række af erhvervelser af godser, herregårde (hovedgårde) og større gårde.

Lindbjerggård:

Netop på grund af de dårlige tider for landbruget havde Gerhard Lichtenbergs far, Hans Christensen, sammen med

morbroderen, Henrik L. pant i denne gård. Gårdens ejer, Christian Brønsdorph, magtede ikke at indløse pantet og blev fradømt ejendomsretten til pant haverne, som jo også omfattede Gerhard Lichtenberg i kraft af kompagniskabet med faderen. Lindbjerggård ligger ved Ølgod. I dag en mindre landbrugsejendom, men dengang – i hvert fald i udstrækning – en kæmpeejendom på ikke mindre end 250 tdr. (tønder) htk. (hartkorn). Efter datidige forhold svarer en tdr. htk. til ca. 3,5 ha af vor bedste agerjord. Lindbjerggårds jorder hørte ikke til de bedste. Der var både sure engom-

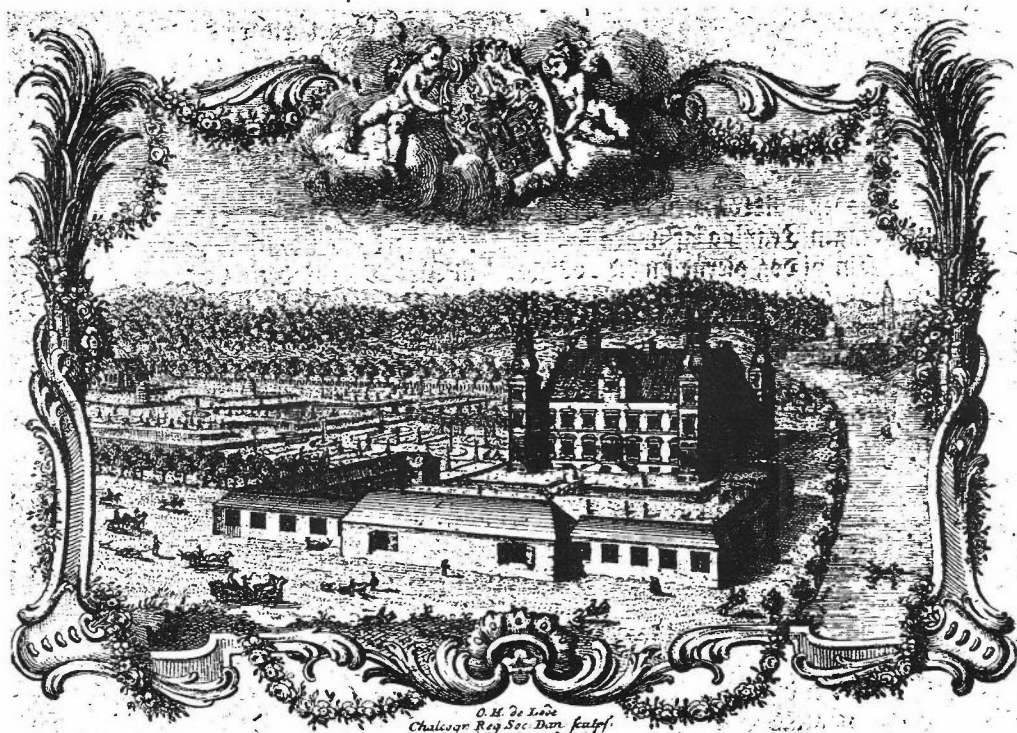
råder, store lyngarealer og rimelig god agerjord, så det har næppe været muligt i 1731 nøjagtigt at afgrænse dens tilliggender.

Lindbjerggård havde status som hovedgård, hvilket vil sige, at den udgjorde mindst 200 tdr. htk., at der var fri jord, og at der var et tilliggende af bøndergods, der blev drevet af fæstebønderne.

Med disse forudsætninger var visse privilegier knyttet til hovedgården, bl.a. skattefrihed af den frie jord.

Engelsholm:

Samme år som erhvervelsen af Lind-

Stik af Engelsholm fra Danske Magazin, 1750 hefte 37, udført af de Løve. Avlsgården er færdigbygget – bemærk haveanlægget syd for slottet og Nørup kirketårn i baggrunden.

bjerggård fandt sted, købte Gerhard Lichtenberg Engelsholm med tilliggen- de på 777 tdr. htk. (nogle kilder angiver over 1.000 tdr. htk.). Engelsholm var et gods, der omfattede landejendomme, huse og gårde, møller og teglværker, skove, enge og moser, landsbyer og kirker.

Engelsholm havde siden slutningen af 1500-tallet været i Brahe-slægtens eje⁷⁾. Hovedbygningen har Knud Brahe ladet opføre i 1592, og efter sigende har bro- deren Tycho Brahe leveret tegningerne til den særprægede bygning. I 1728 til- skødede den sidste ejer af Braheslægten, enken efter Henrik Brahe, godset til gre- ve Frederik Danneskiold-Samsøe. I hans ejertid blev hovedbygningen modernise- ret og udsmykket efter tidens krav og smag.

(Citat): I det underste Stokværk ere Værelserne med meget kostbare Malinger udstafferede af gode Mestere, som Hr. Greven lod dertil komme fra Italien. I det andet Stokværk er, foruden mange med skønne Tapeter betrokne og til De- els med Frue Grevindens egen Haand zirlige laqverede Værelseer, en stor Sal, som kaldes Konge-Salen, hvor man ser alle Kongernes Skilderier af den Olden- borgske Stamme. (Citat slut⁸⁾).

Som billedskærer anvendte greven Jens Jensen fra Samsø, der kort forinden havde afsluttet en 7-årig uddannelse hos billedsnider Jørgen Slache i Horsens⁹⁾. I de 3 år, som restaurering og udsmykning varede, boede Jens Jensen på Engels- holm.

Ingen tvivl om, at det kunstelskende

grevepar havde tilført Engelsholm det ypperste i tiden. Men prisen blev høj. Al- lerede i 1731 var grevens økonomi så dårlig, at han måtte afhænde godset. – Og det var kun slottets indre, der var færdigt.

Gerhard Lichtenberg havde økono- misk formåen til at købe greven fri af En- gelsholm, men ikke alene magtede han købet. Han havde også overskud til at fortsætte og fuldende grevens værk.

For hovedbygningens vedkommende blev de 4 tårne forsynet med elegante løgformede kupler med lanterner og fløje. En barok portal blev opsat midt på hovedfacaden, en kvist med svungen gavl skulle understrege husets akse efter stilens krav. Vinduerne blev forsynet med indramninger (senere fjernet), og husets gavle fik svungne profiler¹⁰⁾.

Grevens økonomiske situation kunne måske have været en anden, hvis han havde handlet mere rationelt og ikke blot tænkt på Engelsholm som domicil, men også som en indtægtsgivende virk- somhed. Den tilhørende ladegård, der lå nord for hovedbygningen, var stadig ved Lichtenbergs overtagelse i miserabel stand. En helt ny kæmpemæssig lade- gård blev opført øst for symmetrisk med den vældige ladebygning lige over for hovedbygningen og med sidebygninger til dyr og mennesker. Ved Engelsholms udstykning i 1931 blev ladegården des- værre nedrevet. De bygninger, der nu ses på stedet, har for de flestes vedkommen- de tilknytning til skolevirksomheden.

Syd for hovedbygningen på et skrånende terræn ned mod denne an-

lagde Lichtenberg en »Kriegersk Park« – en barokhave¹¹⁾. (Citat):

Den er afdelet i visse Afsetninger, som med adskillige Statuer og smaa Kanoner ere besatte. ... Paa den øverste Forhøjning i Haven er et stort og prægtigt Lyst-Hus. ... Lige derfor falder Orangeriet i Øjnene, som er anlagt mellem de tvende Taarne ud til Haven. Tet uden for Gaarden, ved Siden af en høj Banke, er et klart og velsmagende Veldevand, som udspringer af den haarde og faste Jord. ... Fra dette Veld ere nu indlagte Render til Gaarden og Haven, som føre Springvandet til de anlagte Fontainer. (Citat slut¹²⁾).

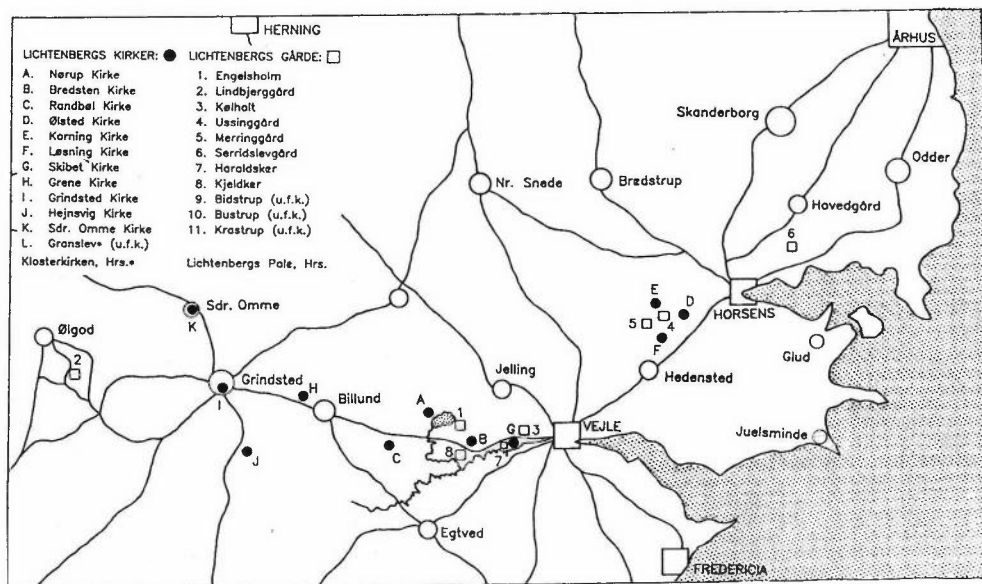
De meget omfattende restaureringer, om- og nybygninger, anlæg af have og park, retablering af voldgrave og oprensning af dele af slotssøen var afsluttet i 1737.

Og ganske som Knud Brahe havde gjort i 1593 ved indvielsen af sin bygning, lod Gerhard Lichtenberg nu en tavle med oplysninger om sine arbejder opsætte. Knud Brahes tavle er indmuret til venstre for hoveddøren – Lichtenbergs til højre. Begge inskriptioner er i versform med samme antal linier, nemlig 18, ja, selv linielængde og læserytme stemmer overens. – Barokkens strenge krav om parallelitet og symmetri var overholdt!

Men Engelsholm gods var ikke blot slot og ladegård. Som nævnt ovenfor, udgjorde Engelsholm ved købet 777 tdr. htk. (Nogle kilder angiver ca. 1.000 tdr. htk.)

Engelsholm gods var også:

Kjeldkær: Hovedgård på 204 tdr. htk. i Vejle Ådal.

Gerhard de Lichtenbergs lande.

Gjøddinggård: Arealet medregnet under godset.

Søgård: Arealet medregnet under godset. Her var af greven opført en mindre ladegård samt et hollænderi (mejeri).

Nørup sogn med landsbyerne: Nørup, Lihme, Lihmskov, Søgård, Mørup, Førstballe, Sødover, Tørrild, Gammelby og Gødding.

Bredsten sogn med landsbyerne: Lildfrost, Balle, Lund, Raving, Kjærbølling, Tørskind og Kjeldkær Mølle.

Randbøl sogn med landsbyerne: Randbøl, Daldover, Vandel, Rygbjerg og Bindeballe.

Lindeballe sogn med landsbyerne: Lindeballe, Nørskov, Vester, Åst og Gjødsbøl.

Gadbjerg sogn med landsbyerne: Smidstrup, Tykhøje og Rostrup.

Grene sogn med landsbyen Billund.

Ringgive sogn med landsbyerne: Båstlund og Ringgive.

Sindbjerg sogn med landsbyen Lindved.

Hvejsel sogn med landsbyen Sandvad.

Egtved sogn med landsbyerne: Lie, Spjarup og Torsted.

Jelling sogn med landsbyen Jelling¹³⁾.

Ved Engelsholm anlagde Lichtenberg kort efter overtagelsen af godset et teglværk, der som hovedformål skulle levere byggematerialer til det omfattende byggeri, der de kommende år kom til at præge disse lichtenbergske lande.

Men også andre muligheder udnyttede han. Mellem Vejle ådals stejle skovklædte skrænter så han muligheden for at sætte fabriksdrift i gang ved at udnytte

vandkraften i åen. I 1731-32 anlagde han Randbøldal Papiers Stampe Mølle, der som råmateriale skulle anvende gamle klude. Det må have knebet med at skaffe klude i tilstrækkelig mængde – måske fordi andre også opkøbte gamle klude.

I november 1732 modtager han nemlig svar på en ansøgning til kong Christian d. 6. Citat fra dette svar: ... at hannem maatte tillades til denne Fabrique i Vore Lande Fyen og Jylland at maatte samle og opkiøbe alle de Klude, som til sligt brug ere tienligere og der falder, og at samme ikke til fremmede og udenlandske Manufacturer maatte bortsælges ... (Citat slut¹⁴⁾).

– Kraftfulde kongelige ord, der ikke lader tvivl om, at Gerhard Lichtenberg havde den enevældiges bevågenhed – og monopol på råvarer til sin fabrik.

Åvandet blev ledet ind gennem fabriksbygningen og drev mølle og stampeværk samt forsynede fabrikken med vand til fremstilling af bøttepapir.

Bygningerne fra Lichtenbergs tid er forlængst borte, men fabriksvirksomheden på stedet er fortsat helt op mod vor tid, bl.a. som bomuldsspinderi og klædefabrik.

I 1733 havde landbrugskrisen toppet, men ikke desto mindre blev det året, hvor den enevældige konge var klar med en støttepakke til det betrængte erhverv: nemlig stavnsbåndet. I de godt 30 år, der var gået siden vornedskabets ophævelse, havde bondestanden haft frihed til at søge til andre egne af landet eller til byerne.

Det var slut nu. Stavnsbåndet sikrede

godsejeren (herremanden) arbejdskraft, hvor der var brug for den på fæstegårdene og til hoveriet på godset.

Gerhard Lichtenberg nød også godt af denne bestemmelse. Han var herremand med de rettigheder, som herremanden havde. Mange steder, ved vi, gav dette sig udslag i et ufatteligt misbrug af bønderne og et straffesystem, der omfattede både pisk, træhæst og hundehul. Sådanne forhold er ikke kendt fra Lichtenbergs godser og gårde, – måske har de været det, men med det billede af Lichtenberg, som hans samtid tegner af ham, og med vort kendskab til hans skoler, kirker og hospitaler er det nærliggende at tro det modsatte.

Godsets sognekirker

Ganske vist var Engelsholms indre næsten færdigrenoveret ved Gerhard Lichtenbergs overtagelse i 1731, men for billedskærer Jens Jensen kom det ikke til at betyde nogen afbrydelse, for Lichtenberg lod 2 andre og store byggearbejder afvikle parallelt med de fortsatte arbejder på godset. Nemlig de to landsbykirker Nørup og Bredsten. Disse to bygninger er i stil knyttet så tæt sammen både med hinanden og med Engelsholm, at man ikke kan være i tvivl om, at det ikke alene er samme bygherre, men også samme personligheder, der står bag murer-, maler- og billedskærerarbejdet.

Billedskæreren var Jens Jensen. Lichtenberg havde set hans arbejder på Engelsholm og fundet dem så kvalitative, at han overlod Jens Jensen arbejdet på disse to kirker.

Maleren er der heller ingen tvivl om, nemlig den jyske vandremaler Mogens Christian Thrane. Thrane har ikke været tilbageholdende med at forsyne sine værker med navn eller initialer, og skulle disse mangle, ja, så er Thranes stil så entydig, at den afslører ham¹⁵⁾.

Murermesteren, eller rettere byggesteren var Nicolaus Hinrich Rieman.

Rieman var udlænding – måske fra Mecklenborg-Schwerin. Sandsynligvis kommet til Jylland efter den store bybrand i Viborg i juni 1726 sammen med en strøm af fremmede bygningshåndværkere på foranledning af kgl. landbygmester Claus Stallknecht.

Den tidligste skriftlige oplysning, der forbinder Rieman med Lichtenberg, er sommeren 1739¹⁶⁾, men sandsynligheden taler for, at Rieman så tidligt som 1733 medvirkede ved hvælvenes opbygning i Nørup kirke. De samme stukdekorationer, profiler på bærepilastrene og stukbånd findes i de to kirker – og i kælderen på det sydøstre tårn på Engelsholm.

I modsætning til Thranes ofte lidt voldsomme signatur, har Rieman i Bredsten kirke på en gjordbue, der vender mod alteret i lav basrelief, der ved første øjekast opfattes som en udsmykning, sat sin signatur:

NHR f 1742

Nicolaus Hinrich Rieman har udført dette 1742.

I Vejle Amts Årbog 1989 har Carsten Bach-Nielsen i sin artikel: En hovedsmand i Nørup og en Salomon i Engum beskrevet M. C. Thranes udsmykning af

Nørup kirke, og også Jens Jensens billedskærerarbejder nævnes i artiklen. For nærmere orientering henvises derfor til 1989-årbogen.

Uddybende kan det oplyses, at Lichtenberg til hver stol i kirken bekostede en salmebog (Kingos), så menigheden aktivt kunne deltage i salmesangen.

For Bredsten kirkes vedkommende er historien atypisk i forhold til andre lichtenbergske kirker, idet den ikke fulgte med som de øvrige sognekirker ved købet af Engelsholm gods.

Kirken var nemlig ejet af Kongelige Universitet i København.

Gerhard Lichtenberg meldte sig som køber til kirken, og man kan forestille sig, at universitetet har følt det som en lettelse at frigøre sig for ejendomsforholdet.

Kirken beskrives som »færdig at nedfalde« – den har vel været i samme stand, som hundreder af landsbykirker på denne tid: Utætte tage, faldefærdige mure og nedbrudte kirkediger, så løsgående kreaturer, svin og omstrefjende hunde havde fri adgang til kirkegården.

Gerhard Lichtenberg gjorde kort proces, (Citat): Han lod den derpaa til Grunden nedbryde, og igjen af ny opsette en skøn Kirke, ziret med et prægtigt Taarn tækket med Kober og af ny Bygnings-Art. Kirken er og inden til vel prydet. (Citat slut¹⁷⁾).

Som nævnt ovenfor, er der ingen tvivl om, at Rieman er bygmesteren til Bredsten kirke. Altså den mand, der har leveret tegningen til kirken og haft ansvaret for arbejds udførelse. Her har han haft

muligheden for at understrege sin kunstneriske formåen i udformning og proportionering og at tilføre karakteristiske elementer fra sin hjemegn som de svungne gavle og løgkuplen.

Den nu 250-årige kirke er meget velbevaret og vel nok eksponent for Gerhard Lichtenbergs forestilling om, hvordan en dansk sognekirke skulle være – og kunne blive, når bygherren kunne skaffe håndværkere som Rieman, Thrane og Jensen, og kapital var rigelig til stede.

– »..ingen skal misunde mig«.

»Randbølle er en By, som ligger på Landevejen fra Ribe til Veile og Horsens, en halv Mil vesten for Engelsholm. Vesten for denne By begynder den store Hede, hvor der skal findes Lyng af en Karls Høide«.

Citatet stammer fra Danske Magazin, fjerde bind (1750), – altså i samme tiår, som de tyske kolonister blev lokket til Danmark for at opdyrke hedearaler omkring Randbøl og Frederiks/Haurdal syd for Viborg.

Det med hedelyngen står vel næppe til troende, men sandt er det, at Randbøl på den tid var en af de vestlige forposter. – En fattig egn, der var udpint af lejesoldater (polske) fra Svenskekrigene (1657-60) og yderligere hårdt ramt af pest og hungersnød. Så hårdt, at Randbøl kirke i en periode på tre år ikke blev benyttet.

Denne fattige egns kirke stod i forfald, og også her lod Gerhard Lichtenberg kirkens murværk sætte i stand og kirkens indre male. Stedets sognepræst P. Stauning forfattede en smuk hyldest

til Lichtenberg, som stadig kan læses på den underste del af altertavlen.

Men måske har det alligevel været med en smule misundelse til Nørup sogn – de sidste 3 linjer kunne tyde på det. Afskrift efter altertavlen ser således ud:

Vor Cancelliets Raad, Hr. Lichtenberg
vi yde

Vor skyldig tusind Tak, for hand
lod Kirken pryde,

Og Kirkens gamle Muur forbedre og fornye,
Ja, Skolen satte ny her udi Randbøl Bye.

En ret Patron hand er, gid mange var
hans Lige,

Beseer kuns Nørup Kirk og Skole,
du skal sige,

Jeg ei flatteret har; thi alt hvad findes der,
Udaf Hr. Lichtenberg opbyggt og prydet er.

– Og altertavlens bagside levner ikke tvivl om maleren: M. C. Thrane, Anno 1738.

I området mellem Randbøl og Ølgod findes andre kirker med mere eller mindre tydelige fingeraftryk efter Gerhard Lichtenberg:

Grene kirke i Grene sogn har også været Lichtenbergs. Ikke den, vi finder nu. Den er bygget i 1891, – men dens forgænger, der lå tæt ved Grene å. Nu er der kun tilbage en lille lund beskyttet af hegn og led med enkelte velholdte gravsteder.

Nogle stenrækker mellem mælkebøtter og vedbend markerer den nedrevne kirkes beliggenhed og lidenhed.

Hejnsvig kirke, Sdr. Omme kirke og Ølgod kirke kan kun i mindre grad erkendes som Lichtenbergs, men deres hi-

storie knytter sig til hans tid som en positiv periode.

Grindsted kirke blev i 1921-23 ombygget og stærkt udvidet. I selve kirkerummet erkedes Lichtenberg ikke, men i tårnrummet over orgelpulpituret findes en spændende kirkehistorisk samling med gamle inventardele, fotos og plancher, – og her er lichtenbergtiden stærkt og smukt repræsenteret.

Mikkelsdag (d. 29.9) 1734 kunne 3 nybygninger i henholdsvis Nørup, Randbøl og Vandel tages i anvendelse til det formål, som de var bygget til, nemlig undervisning af »Sognets Børne-Flok«. Det er bemærkelsesværdigt, at Gerhard Lichtenberg kun 3 år efter sin overtagelse af Engelsholm gods ved siden af alle sine andre gøremål også får disse skoler bygget.

Størst var skolen i Nørup, der bestod af to længer – den ene tegltækket på 7 fag, den andet stråttækket på 6 fag. Skolen i Randbøl var stråttækket og på 8 fag.

Det lichtenbergske skolehus i Nørup var beliggende i umiddelbar nærhed af kirken. Bygningerne er forlængst væk, men i Ny Nørup Centralskoles aula hænger det skilt, der i 1734 blev opsat over indgangsdøren:

At Sognets Børne-Flok sin Christendom
kand lære

Velbiurdig Lichtenberg opbygte til
Guds Ære

Saa skjønt et Skole-Huus; Gud
bygge hans igien,

Der er saa iegod en Kirk- og Skole-Ven.

Om skiltets fund fortæller tidl. skoleinspektør ved Ny Nørup skole, Kr. Berthelsen, følgende:

Lærer Waaben, der i 1965 boede i nærheden af Nørup kirke, holdt duer og stod og manglede et flyvebræt til dueslaget. I et udhus over for kirken fandt han på en af hanebjælkerne et gammelt bræt af passende bredde, men lidt for langt. Da han havde gjort klar til at save, kunne han føle, at der på undersiden var nogle ujævnheder. En nærmere undersøgelse afslørede udskåret skrift.

Hist og her manglede lidt af skriften, men det lykkedes os at få teksten tydet – og så var det jo pludselig ikke bare et gammelt ligegyldigt bræt.

Samtidig fandt vi spor af de farver, brættet tidligere var forsynet med. Nu skulle vi have skiltet restaureret, det vil sige, de manglende bogstaver »trukket frem« igen ved at skære dem op.

Og så var der bemalingen. En ældre malermester i Vejle havde ord for at kunne klare den slags, så ham kontaktede vi, og for gode ord, en mindre betaling og nogle naturalier leverede han et fint stykke arbejde.

Først efter restaureringen kom Nationalmuseet ind i billedet, og herfra var man ikke helt tilfreds med vores restaurering, så vi fik lov til at beholde skiltet, der måske ellers var endt i København.

Nu hænger det i Ny Nørup skoles aula som et stykke lokalhistorie, der for os alle er med til at binde fortid og nutid sammen.

I 1736, 200 år efter reformationen kom forordningen om konfirmation, som betød, at konfirmanden skulle kunne svare på de spørgsmål, præsten stillede ved overhøringen. Dette forøgede

nødvendigheden af en vis læsefærdighed – og en vis kvalitet af undervisningen i almuens skoler.

I 1739 under Kristian d. 6. kom den første lov om skoler på landet, der fastsatte, at undervisningen foruden kristendom skulle omfatte undervisning i læsning, skrivning og regning.

Og så stilledes der krav til skoleholderne om duelighed i tjenesten. Den 20. juli 1740 skrev Gerhard Lichtenberg fundats for skolerne i Nørup og Randbøl. På 7 tætskrevne sider redegjorde han for skoleholdernes duelighed, bygningernes tilstand og vedligeholdelse og degnenes aflønning i naturalier og mønt.

Den lange skrivelse godkendtes uden bemærkninger af Jacob Jensen på Koldinghus d. 3. oktober 1740 og for stiftets vedkommende af C. C. V. Gabell d. 16. marts 1741. Kopien af den skrivelse kan ses i Lokalhistorisk Arkiv for Nørup Sogn, der har adresse på Ny Nørup skole¹⁸⁾.

1737 – samme år, som de store arbejder på Engelsholm (og Nørup kirke) er færdige – købte Lichtenberg den lille, smukke gård, Kølholt, der ligger lige uden for Vejle by. Gårdens tilliggende er kun 12 tdr. htk.

Det kunne være forståeligt, om de mange aktiviteter i og omkring Engelsholm helt kunne lægge beslag på Lichtenbergs arbejdskraft og økonomiske formåen, men sådan var det ikke.

Horsens var stadig hans arbejdsby, hjembyen for hans købmandsvirksomhed og hans skibe, der, som tidligere an-

ført, overvejende sejlede på Norge med korn. – I 1746 udgjorde Lichtenbergs korneksport fra Horsens 9.380 tønder korn, 20 tønder mjød og jydepotter for 60 rigsdaler¹⁹⁾.

Gerhard Lichtenberg fulgte levende med i byens liv, og på en lang række områder blev hans initiativer betydelige for byens udvikling og borgernes tilværelse.

Klosterkirken var i 1737 i meget dårlig stand – så dårlig, at byens borgere indsamlede 734 rigsdaler, men udgifterne beløb sig til 805 rigsdaler. Lichtenberg betalte.

(Citat): Dernæst 1738 foretaget en Deel af Tecket og Muurene ved den østre Side og vestre Gavl, saavel som alle Hvelvingerne i Kiercken samt Tecket over Choret ligeledes Gulvet og Gravene i samme Kiercke, hvilken Reparations-Bekostning bedrog til i alt den Summa 2.074 Rigsdaler (Citat slut²⁰⁾). Lichtenberg betalte.

Samme år – 1738 – bekostede Lichtenberg nye stolestader til kirken. På dørene til stolestaderne og på endestykkerne har Mogens Christian Thrane udført ca. 150 såkaldte emblem-malerier, som vi kender dem fra Nørup kirke, men umiddelbart synes de mere professionelle (færdige) i Klosterkirken.

Allerede i 1738 – kun 41 år gammel – besluttede Lichtenberg, at hans sidste hvilested skulle være i Horsens Klosterkirke, og opførelsen af hans kapel blev påbegyndt. Oprindeligt blev det opført til højre for koret, men flyttet derfra til dets nuværende plads i kirkens vestende umiddelbart over for indgangsdøren.

Gravmonumentet er udført af kgl. billedhugger Diderich Gerchen og fremtræder meget pompøst. Bag et smukt gitterværk dominerer de to store marmorkister rummet – alt holdt i rokokostil med svævende genier og svungne profiler.

I sommeren 1992 foranstaltede Nationalmuseet en tiltrængt reparation af Lichtenbergs sarkofag²¹⁾. Det var ventet, at trækisten inde i sarkofagen var nedbrudt, men da den store dækplade i sten blev fjernet, viste der sig en særdeles velbevaret egetræskiste beklædt med læder. Selve kistelågets symbolfigurer, den korsfæstede Kristus og menneskets dødelighed i form af et kranium viste sig utroligt velbevarede. Det samme gjaldt Lichtenbergs våbenskjold og kistepladen, hvor afdødes dyder opregnes, – afsluttende med følgende (Citat):

Saa længe der paa Dyd og Ærlig

Vandel Skiønnes

Skal Hands det Store Navn i Ærigit

Minde Grønnes!

Vi Ham i Verden som et Stort

Exempel Saae,

Skjønndt med Ulige Trin, Gid Vii

Ham Følge Maae.

Men i 1738 var der stadig masser af liv i Lichtenberg.

Perioden 1730-1739 var årene for Gerhard Lichtenbergs sociale opstigen. Den begyndte med udnævnelse til kommerseråd 1731, kancelliråd 1738, justitsråd og etatsråd 1739 og samme år adlet som Gerhard de Lichtenberg.

I 1740 døde Hans Christensen (de Lichtenbergs far). Arven efter ham var

Det Lichtenbergske Palæ, Søndergade 17, Horsens. – Omdannet til gæstgivergård allerede 1813 – nu Jørgensens Hotel.

Fra Lichtenbergs Palæ. På palæets østgavl – i porten til nabohuset – hænger dette relief med sindbilleder på Lichtenbergs virksomheder: Handel, landbrug og industri.

såvel andelen i købmandsvirksomheden som fødehjemmet på Søndergade i Horsens.

I 1744 ombygges dette hus til den statelige bygning, vi i dag kender som Lichtenbergs Palæ – eller lidt mere prosaisk som Jørgensens Hotel.

(Citat): Iblandt de bedste og smukkeste Huse ere bemelte Lichtenbergs Gaard af 2 Etager Grundmuur med hvælvede Kieldere, Udbygninger, anseelig Opgang, betrokne og gipsede Værelser (Citat slut). Citatet stammer fra Pontoppidans Danske Atlas fra 1768 og har stadig gyldighed. Palæet hører i dag til blandt de smukkeste barokbygninger i Jylland – måske den smukkeste – og er som hotel stadig et levende hus, hvor der med pietet værnes om dets værdier.

I 1745 påtog de Lichtenberg sig igen en større opgave for Horsens by. Denne gang var det byens latinskole, der (citater) ... ganske forfalden, blev ved Etatsraad Lichtenbergs Forskud af ny Grundmuur opbyggt 54 Fag og 8 Fag Bindingsværk, hvorudi, foruden Skolen er Rectors og Hørernes Bolig. Paa Kvisten er Biblioteket af 430 Volumnia, og tillagt en Gaards Avl til dets aarlige Formerelse, alt ved velbemeldte Gerhard de Lichtenbergs Gavnildhed. Skolen har en Rector, 2 hørere, 30-40 Disciple (citater slut²²).

I samme periode støttede de Lichtenberg også den »danske« skole i Horsens med en pengegave.

–>... skal ingen misunde mig.«

I 1745 døde morbroderen Henrik Lichtenberg, – og eneste arving til hans formue var Gerhard de Lichtenberg, der

samtidig blev eneejer af det omfattende handelskompagni.

de Lichtenbergs opkøb af større gårde blev fortsat op gennem 1740-erne. I 1741 købte han Ussinggård på 24 tdr. htk. Gården var oprindelig avlsgård til nabogården Merringgård på omkring 300 tdr. htk., som han erhvervede i 1745. Med ejerskabet af disse to gårde skabtes kontakten til 3 kirker, nemlig Ølsted, Korning og Løsning kirker. De førstnævnte forsynedes med det typiske løgspir – sikkert efter Riemanns tegningsforlæg. (Han har i øvrigt også leveret tegning til Vor Frelsers kirkes spir i Horsens).

Af de 3 kirker skal især fremhæves Korning kirke. Her fremtræder kirken med kor, skib, tårn og løgkuppel som en harmonisk helhed. Inde i kirken er altertavlen det håndgribelige bevis på de Lichtenbergs tilknytning.

Endnu en gård på Horsenseggen købt op, nemlig Serridslevgård i Nebel sogn nord for Horsens med et tilliggende på 261 tdr. htk.

Serridslevgård blev købt i 1749, men samme år købte han Bidstrup gods mellem Hadsten og Langå, smukt beliggende ned til Lilleå.

de Lichtenbergs besiddelser ud gennem Vejle ådal kompletteres i 1751 ved købet af Haraldskær i Skibet sogn. Gården var nabogård til Kjeldkær og havde et tilliggende på 204 tdr. htk.

Købet skete på auktion, der blev afholdt kort efter den tidligere ejers død – fattig og forgældet.

Haraldskær var et stort kompleks: Nagelsmedie med vandhjul, blæsebælge og

esser. Gevær- og krudtfabrik. Kobber- og lefabrik med tilhørende vandhamre, ambolte og blæsebælge, Kvak Mølle og Skibet kirke. de Lichtenbergs købspris ved auktionen blev 18.683 rigsdaler.

Det, der ikke lykkedes for den tidligere ejer, lykkedes for de Lichtenberg. Nogle aktiviteter blev opgivet, andre udbygget. Resultatet blev en velfungerende metalvarefabrik.

Som det fremgår af kortskitsen, var endnu 2 hovedgårde i de Lichtenbergs eje, nemlig Bustrup i Salling og Krastrup mellem Nibe og Løgstør.

Bustrup på ca. 130 tdr. htk. blev købt i 1752, og Krastrup på 468 tdr. htk. 1755 (solgt igen samme år).

En begivenhed, der i 1749 overskyggede alle andre, var Hs. Kgl. Majestæts, Frederik den Femtes besøg i Horsens som gæst i det Lichtenbergske Palæ d. 19. maj. Begivenheden er forevigtet i to vægmalerier, der stadig kan ses i Lichtenbergs Palæ. Det ene et prospekt, der viser den kongelige ekvipage med følge på vej ind mod byen, hvor de mest karakteristiske bygninger kan genkendes. Det andet viser udsnit fra Søndergade illumineret til kongens ære og med kgl. majestæts æresport over gaden. Her genkendes Aphoteker Smidts hus og kongens kvarter (Palæet).

Foruden den store oplevelse og ære, besøget har været for Horsens bys ca. 2.500 indbyggere, har besøget uden tvivl været en yderst kostbar sag for de Lichtenberg:

Heste, kuske, løbere, tjenere, lakajer o.s.v. skulle have herberge.

– og kgl. majestæt belønnede »Os elskelige Commerse Raad, Cancelli Raad og Justits Raad Gerhard de Lichtenberg« med udnævnelse til Etats-Raad.

Som nævnt ovenfor købte de Lichtenberg Bidstrup gods 1749, og med det kendskab, vi har til ham, har han sikkert umiddelbart efter købet påbegyndt ombygningsarbejder på hovedbygningen med sin »hofarkitekt« H. N. Rieman som bygmester og tilsynsførende.

I 1754 var arbejdet så langt fremskredet, at familien kunne flytte fra Engelsholm til Bidstrup, som nu blev centrum for de Lichtenbergs aktiviteter. Engelsholm overtages først af en datter og svigersøn. Senere af sønnen Hans Henrich de Lichtenberg, men gik i 1770 ud af familiens eje.

Bidstrup-tiden skal ikke nærmere omtales her. Kun kort, at byggearbejderne på og ved godset i hvert fald strakte sig frem til 1759. Dette år – den 28. september – døde nemlig Rieman (Citat) paa en højbemeldte Hr. Etatsraad Lichtenberg tilhørende Herregaard Bidstrup. (cit. slut²³).

I Pontoppidans Danske Atlas fra 1768 skriver Hans de Hofman, at byggeåret er 1760.

de Lichtenbergs omsorg for sin nye hjemegn materialiseredes i bygning af et hospital i Granslev by og en ombygning af godskirken i Granslev, hvor korgavl og våbenhus prydedes med svungne gavle, og et nyt tårn med løgkuppel blev opført.

Og som i Nørup blev kirken udstyret med et prægtigt rokokokirkeinteriør, rigt udstyret med nyt inventar.

I 1763 oprettedes stamhuset Bidstrup, og godset er stadig i familiens eje.

Bodil Hofgaard og Gerhard Lichtenberg fik i deres ægteskab 8 døtre og 2 sønner, men 4 døtre og 1 søn nåede ikke voksenalderen.

Selv døde Gerhard de Lichtenberg den 19. juli 1764.

Hans bisættelse fandt sted i Horsens Klosterkirke den 7. august og har efter beskrivelsen været en hel bys afsked med et elsket bysbarn: Æresgarde af 60 af byens borgere, sørgesalut, lys i alle vinduer, mange sørgearier og sørgemusik. Ligta-

lerne blev holdt af byens sognepræst, N. Frimodt og af rektor Peder Petens, som begge i tidens (for os bombastiske) vendinger beskrev de Lichtenberg som et lysende eksempel for alle, (Citat) .. en Adelsmand, mere adlet ved priselige Gerninger end ved Skjold og Vaaben. ... Penge vare i hans Hænder som et Laan af Gud (citat slut²⁴).

.. Hvad Gud har givet mig, skal ingen misunde mig.

– Bodil Hofgaard de Lichtenberg døde 1795.

de Lichtenbergs våbenskjold, som han blev adlet med. Farverne er rødt, hvidt, blåt og guld. 1. og 4. felt med vulkanen: det lysende bjerg. Bjerget er hvidt, flammen guld og baggrunden rød.

2. og 3. felt med det tiltagende gyldne månesejl omgivet af 2 sekskantede gyldne stjerner på blå baggrund.

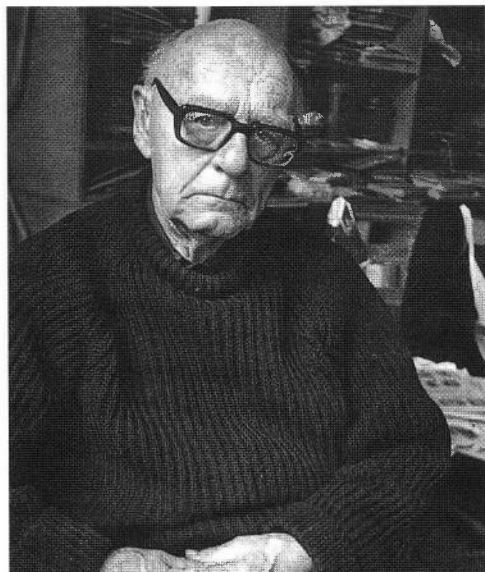
Noter:

1. Knud Henriksen, f. 1931. Lærereks. Th. Langs Sem. -53. Ansættelser: Vorup skole, Randers. Amtskonsulentens kontor Randers amt. Skoleinspektør, Glud skole 1970-91. Medarb. v. Lokalarkivet i Glud 1988-92.
2. Pontoppidans Danske Atlas, Tomus 4, 1768.
3. Museumsrådet for Vejle amt: Landbohistorie i Vejle amt, 1987.
4. Vejle Amt, En Hjemstavnsbog. Vejle Amts historiske Samfund og Vejle Amts Skolebiblioteksforening, 1934, side 191 ff.
5. Se note 4.
6. Knud Brahes indstøbte tekst fra 1587: VAS GOT BESCkert MIC NEMANT VERT.
7. Oplysningerne om Engelsholm er overvejende fra Danske Magazin, Fjerde Bind, 1750, hefte 37 og 45.
8. Afskrift fra Danske Magazin, 1750, Hefte 47.
9. Otto Norn: En Østjysk Billedskærerslægt, Nationalmuseets Arbejdsmark 1939.
10. N. J. Israelsen: Nicolaus Hinrich Rieman, Bygmester i Jylland. Arkitektens Forlag 1965.
11. – En have i Versailles-stil.
12. Se note 7.
13. Se note 7.
14. William Sieverts: Horsens navnkundige Sønner. Danskerens Forlag 1945, side 70.
15. Chr. Elling: Thranerne, En jysk Kunstnerslægt. Månedsskriftet Tilskueren, 1934, Gyldendal.
16. Se note 10.
17. Se note 7. – Genopbygningen af Bredsten kirke afsluttedes i 1742.
18. Fundatsen er »oversat« fra Lichtenbergs gotiske håndskrift til alm. maskinskrift.
19. Pontoppidans Danske Atlas, Tomus 4, 1768.
20. Danske Magazin, Fjerde Bind, 1750.
21. Udførligt beskrevet og illustreret i Horsens Folkeblad d. 24.11. 1992.
22. Pontoppidans Danske Atlas, Tomus 4, 1768.
23. Fra indledningen til 1. skiftesamling efter Riemans død. Her fra N. J. Israelsen: N. H. Rieman, Arkitektens Forlag 1965.
24. W. Sieverts: Horsens navnkundige Sønner, Danskerens Forlag 1945.

En tegnedreng og andre kendte med en fortid i Fredericia

Af Niels Harald Jensen¹⁾

*Tegneren Eiler Krag fot. 1989.
4. oktober 1908 – 2. januar 1991.*

»Tegnedrengen« alias tegneren Eiler Krag, der døde i 1991, havde en del af sin barndom i Fredericia og boede med sine forældre i villa »Søvang«.

Da jeg selv har haft tilknytning til den-

ne villa og i 1970 ved en tilfældighed fandt en del børnetegninger fra Eiler Krags hånd, tegnet i skoletiden i kladderhefter og på skolebøgernes omslag, skærpedes min interesse for denne bladtegner, der hører til dette århundredes bedste tegnekunstnere og altså havde haft tilknytning til Fredericia.

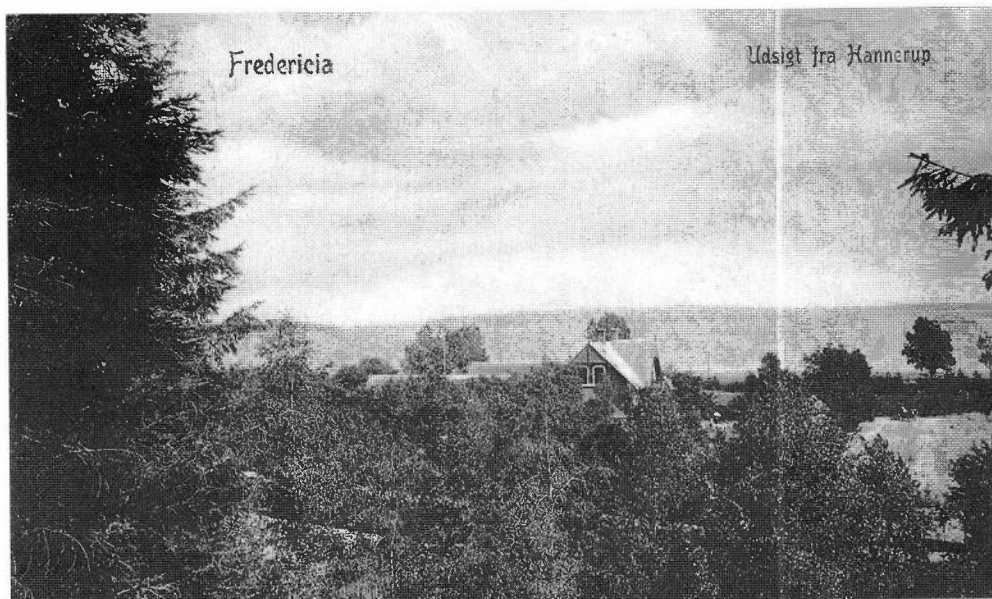
Eiler Krag blev født den 4. oktober 1908 på Frederiksberg. Hans far var maskiningeniør ved statsbanerne. Mens Eiler Krag var helt lille, blev hans far forflyttet til Århus, hvor drengen begyndte sin skolegang. Men i 1918 flyttede familien til Fredericia, og Eiler Krag fortsatte sin skolegang her i tredje forberedelsesklasse på »Fredericia Høiere Almenskole«, den lokale latinskole, nu betegnet som den gamle latinskole, efter at der blev bygget et nyt gymnasium, og skolen i mange år har været benyttet til andre formål. Forhuset, den tidligere rektorbolig ud til Danmarksgade, er således renoveret og huser i dag Trinitatis kirkes sognegård.

Den gamle latinskole i Fredericia, hvor Eiler Krag tog studentereksamen i 1927.

Villa »Søvang« fotograferet 1950. På væggen ses et skjold med årstallet 1894. I baggrunden tv. den gamle skovfogedbolig.

Udsigt fra Hannerup skov ud over villa »Søvang« til Lillebælt.

Den gamle skovfogedbolig 1871-1945.

Eiler Krag gennemgik mellemskolen og gymnasiet og blev nysproglig student i 1927 – ikke med den helt store eksamen. Tegning og legemsøvelser havde haft hans største interesse, og det var på skolen, han fik navnet »Tegnedrengen«, fordi han leverede en mængde tegninger til skolebladet.

Han gik i øvrigt på gymnasiet samtidig med P. Valentiner-Branth, den senere borgmester og dommer samt Viggo Kampmann, der blev statsminister.

I skolen gik også hans to år ældre broder, der blev student i 1925 og senere læge i Esbjerg.

Som nævnt boede familien Krag i villa »Søvang«, der lå små tre kilometer udenfor byens volde ved Strandvejen og Møllebugten. Denne specielle villa tilhørte Fredericia kommune, der havde købt den lige efter århundredskiftet. Den var bygget i 1894 som herskabsbolig for planteskoleejer, havebrugskandidat Carl Maribo, der drev planteskole på de lave jorder, de såkaldte Maribo's jorder mellem Hannerup skov, banelinien og Strandvejen. I tilslutning til villaen var der to oprindelige længer, der, før villaen blev bygget, var stråttækte, men fik røde teglstenstage samtidig med, at villaen blev bygget. Det oprindelige stuehus var kommunens skovfogedbolig.

Der knytter sig i øvrigt mange interessante lokalhistoriske ting til denne villa. Omkring år 1900 måtte Carl Maribo sælge bygninger og jord til kommunen. Det var blevet urentabelt at drive planteskole, efter at Hedeselskabet, som havde været hans største kunde, selv var be-

Ægteparret Scharling fotograferet ved byrådets afskedsfest for borgmester Carl Scharling i 1912.

gyndt at oprette planteskoler. Han flyttede i stedet til Århus, hvor han blev den første redaktør af Det jydskes Haveselskabs tidsskrift »Haven«.

Kommunen udlejede derefter villaen til en skovrider Lorenzen, en kendt mand inden for forstvæsenet. Hans fire sønner blev alle skovridere, den ene endda skovdirektør for Statsskovbruget under krigen, det var den meget kendte folkedanser, folkemindesamler og forfatter til flere bøger om folkeminder fra Rold skov og Himmerland.

Senere da der skulle vælges folkevalgte borgmestre, og den tidligere borg-

mester, overassessor og dommer Carl Lund Scharling gik af og havde solgt sin private villa »Tutavallis« i Sjællandsgade, der hvor Falck langt senere rykkede ind, flyttede Scharling ud i villa »Søvang« og boede der, til han døde i 1920 80 år gammel.

Den gamle borgmester var et venesælt menneske og meget vellidt i byen. Der var også et stærkt sammenhold i familien, der stod fadder til romanen og teaterstykket om Nøddebo Præstegaard.

Historien bag Nøddebo Præstegaard

Faktisk var det borgmester Carl Scharling, der var figuren bag den nok mest spændende rolle som den lystige og yngste af de tre studenter nemlig »Nicolaj« i den uopslidelige julekomedie.

Novellen eller teaterstykket er nemlig skrevet af broderen Henrik Scharling som en slags nøgleroman over præstefamilien Scharling. Faderen var teologi-professor Carl Emil Scharling (1803-77) ved Københavns Universitet. Han var kendt for i professorgården i Nørregade at udfolde et selskabeligt liv, og der var et stort sammenhold i familien, der talte flere præsteslægter. Studenterbrødrene elskede at debattere både kristendom og politik med præster fra det øvrige land, og sønnerne var derfor også velkomne gæster i mange af landets præstegårde.

Den oprindelige titel på julekomedien var ellers »Ved Nytaarstid i Nøddebo Præstegaard«. Broderen Henrik Scharling, der skrev den, blev senere biskop

over Københavns stift, og han har skrevet flere romaner og lærde bøger samt sin livshistorie.

Nu fandtes der ikke nogen »Nøddebo Præstegaard« i virkeligheden, så historien er nok sammensat efter forfatterens erindringer fra de mange præstegårdsbesøg, bl.a. kom brødrene tit på besøg hos en onkel, der var præst på Samsø, og hvis husholderske ikke rigtig kunne tage de rapkæftede Scharling-studerenter.

Henrik Scharling skrev bogen kort efter, at han havde taget teologisk embeds-eksamen, og den udkom kort før jul i 1863. Han var da som 27-årig på en længere tids studierejse i Egypten og skrev under opholdet dér i et anfald af hjemve historien, der handlede om hans familie tilsat en del drømme, og han skrev den hovedsagelig, mens han sejlede på Nilen i flere uger.

Da han kom hjem til faderens fødselsdag og viste ham manuskriptet, blev hans far meget overrasket og ilde berørt og bad så bønligt sønnen om ikke at skrive den slags mere, for bogen handler jo om os selv.

Bogen udkom da også oprindelig under pseudonymet »Nicolai, 18 aar«, og den blev ikke ligefrem rost, da det blev bekendt i kirkelige kredse, at Henrik Scharling var forfatteren.

Nu ved vi lidt om forfatteren, men brødrene, som også er med i bogen, skal vi også høre lidt om. William Scharling, der optræder som »Corpus Juris«, var også i det virkelige liv jurist og senere professor i jura ved Københavns Universitet. Desuden var han politisk interesse-

ret og blev finansminister i det sidste højreministerium.

»Gamle« i komedien var broderen Peter Scharling, og han skal have været en tro kopi af romanens figur. Han blev præst i mange år i Randers og døde først 90 år gammel.

Den yngste, »Nicolai« blev som sagt borgmester i Fredericia. Navnet »Nicolai« brugte forfatteren nok, fordi hans far var i familie med en kommandør Nicolai Tuxen.

Carl Lund Scharling var født i 1840 og døde i 1920. Han blev gift i 1868 med Henriette Frederikke Elisabeth Bang. De levede begge længe og fejrede guld- bryllup den 28. oktober 1918 i villa »Søvang«.

Carl Scharling blev først assessor i Viborg og kom derfra til Fredericia, hvor han blev borgmester og byfoged (det var jo før, vi fik folkevalgte borgmestre), og han var borgmester fra 1884 til 1912. Han var en vellidt borgmester, og det siges, at han var en fortrinlig taler, et hurtigt og livligt hoved med et uopslideligt humør. Som politimester styrede han på bedste embedsmandsvis byens indvånere med landsfaderlig omhu.

Borgmester Scharling skrev også lidt. Først en samling »Skizzer« – »I Løvspringstiden«, senere en samling fortællinger – »Firkloveret«. Den første udgav han under pseudonym, den sidste i 1913 under eget navn.

Det var efter hans borgmestertid, at han flyttede ud i villa »Søvang«, og på sine gamle dage havde han mange familiebesøg her, navnlig brødrene var der

ofte. Måske har familiesammenholdet ført til, at de har fejret jul på Nøddebovis om et stort træ i den specielle højloftede hjørnestue med sydvendt karnap, smuk indendørs portal med søjler ind til den anden stue og to store fløjdøre, der kunne lukkes op, når træet strålede i al sin glans. Og de sang sikkert:

Børn og voksne i kærlig krans
rundt omkring træet vandre
alt under lysenes festlige glans
hånd i hånd med hverandre.

På en rude i det østvendte gavlværelse på førstesal, der blev benyttet som gæsteværelse, havde Carl Scharlings brødre hver især indridset deres navn i den store vinduesrude.

Men tilbage til tegneren Eiler Krag. Som sagt var det fundet af nogle børnetegninger, der fik mig på sporet af Eiler Krag. Jeg vidste godt, at han som dreng havde boet i villa »Søvang«, og jeg kendte ham lidt, idet han besøgte min kone og mig omkring nytår 1965.

Nu ville nogle børnetegninger ikke være særlig spændende, hvis ikke de lige netop stammede fra et af vort lands førende bladtegnere. Det var gået sådan, at Fredericia byråd i 1969 havde besluttet, at villa »Søvang« skulle rives ned for at give plads til et supermarked, en plan, der gik i sig selv, så villaen kunne have haft en bedre skæbne, men først i 1970 blev den fjernet, og bag nogle bogreoler under vinduerne i spisestuen fandt jeg en del skolebøger, tegninger, julekort og billedlotteri-brikker. Alt sammen noget, der viste, at her havde drengene haft de-

Helside med børnetegninger tegnet af Eiler Krag som 12-14 årig. Billederne er samlet fra gamle skolebøger og kladdehefter (har desværre været lidt musegnavede), men tegningerne af lærer eller rektor viser tydeligt den spirende tegnekunstner.

res skolesager og småtterier, hvoraf noget var gledet ned bag panelerne og glemt der.

Desværre havde musene været der før mig, så det var svært at redde hele tegninger uden musegnav. Men jeg syntes, at det var morsomt at samle nogle børnetegninger (sandsynligvis fra 12-14 års alderen) fra en senere berømt tegnekunstner. Derfor har jeg oplæbet en side, der viser en spirende kunstner. Der er ingen tvivl om, at skolens lærere og rektor er modeller for nogle af tegningerne.

Krag havde naturtalent som tegner. Ved hans død i 1991, 82 år gammel, skrev hans venner, at med Eiler Krag var et af de største satiriske talenter i dansk bladtegning borte.

Benævnelsen »Tegnedrengen« var hans egen »opfindelse«. Han gik allerede i skolen under denne betegnelse, og han udgav i 1983 en bog med titlen »Tegnebog« udgivet af Tegnedrengen, tegneren Eiler Krag, på forlaget »Vindrosen«.

Efter studentereksamen drog Eiler

Som Eiler Krag selv opfatter den ydmyge modtagelse af Eckersberg-medaljen. Han havde ifølge sin livsopfattelse tidligere udtrykt, at han ikke bukkede sig for de fine. Det er ikke mig – og han afstod for at møde op.

Tegningen er hentet fra kataloget: Eiler Krag 1908-91 fra kunstmuseet Køge Skitsesamling.

Krag til København og kom på Kunstakademiets billedhuggerskole, men det blev som bladtegner og illustratør, han skabte sig et navn. Hans spidse pen og satiriske talent, hvormed han i få streger kunne opridse eller afsløre politikeres og andres træk, var legendarisk. Han arbejdede hele sit liv freelance, og han tegnede i mange år for Ekstra Bladet og andre aviser. Desuden var han også en fremragende portrætkunstner og akvarelmaler. Oliemaling lå derimod ikke så meget for ham. Derfor vakte det forbauselse, da det blev ham, der skulle male Aksel Larsen til ophængning på Christiansborg. Men Eiler Krag fangede politikeren i en temperamentsfuld situation, hvor han snerper munden sammen, og øjnene lyner. Det er et fremragende portræt, der karakteriserer modellen ærligt uden glorificerende momenter.

Krag var medlem af kunstnersammenslutningen »Grønningen«. Han er hædret med adskillige priser. I 1989 fik han Eckersberg Medaljen, og samme år blev han tildelt Danske Bladtegneres hæderspris »Årets Tegnestift«, som Carlsbergs Mindelegat uddeler.

Netop nu i 1994 har Kunstmuseet Køge Skitsesamling lavet en udstilling på Nordjyllands Kunstmuseum med et stort udvalg af Eiler Krags tegninger. I udstillingens katalog hedder det: »at udstillingen præsenterer en af genrens »gamle mestre«. For ham var det at tegne, hvad han så omkring sig, nerven i det hele. Han mestrede som få at gengive essensen af sine oplevelser i øjebliksskildringer. Med præcision løber streger-

ne over papiret, ofte suppleret med vandfarve for at give situationen kolorit«.

Udstillingen i Ålborg skal senere vises på Det russiske Nationalbibliotek i Skt. Petersborg.

Senere beboere i villaen

Efter maskiningeniør Krag kom den navnkundige telegrafbestyrer Svend Jørgensen, der bestyrede Fredericia telegrafstation i en lang årrække, til at bo i villaen.

Telegrafbestyrer Jørgensen varetog stationen under krigen, og han var den, der nåede at bekendtgøre for alverden, at landet var besat, inden tyskerne beslaglagde stationen. Han, der stammede fra Langeland, var tillige en af vore største samlere af dansk folkemusik sammen med Fredericia-vennen, den musikalske Vad-Thomsen.

Telegrafbestyrer Svend Jørgensen døde i 1946, og så bestemte byrådets skovudvalg, at jeg, der boede i den gamle skovfogedbolig, skulle flytte over i villaen, hvor min familie derefter havde 25 gode år, inden huset blev fjernet.

Den tilhørende jord blev inddraget til byens første campingplads, og vi kom derved i berøring med folk fra det meste af verden. Også efterkommere af de her omtalte tidligere beboere kom på besøg; således havde vi forbindelse med en datter af skovridder Lorenzen foruden broderen til Eiler Krag og skovdirektør Poul Lorenzen; de ville alle gerne se huset igen og mindes deres lykkelige barndom der.

Noter:

1. *Niels Harald Jensen. Født i Ry 1911. Skovfogedeksamen 1931. Ved statskovbruget 1931-44. Skovfoged ved Fredericia kommune 1944, 1974-81 tillige stadsgartner i Fredericia. Pensioneret 1981. Medarbejder ved Lokal Arkivet for Fredericia og Omegn siden 1978. Har på lokalarkivets forlag i 1990 udgivet »Bogen om Trelde Næs«.*
2. *Oplysninger fra Fredericia byråds udenbys udvalgs protokol 1893-1944.*
3. *Eiler Krag 1908-1991. Kunstmuseet Køge Skitsesamling og Nordjydsk Kunstmuseums udstillingskatalog 1993-94 med indlæg og erindringsdigt af Knud Nellemose, Ebbe Kløvedal Reich, Per Marquard Otzen, Axel Steen og Kirsten Degel.*
4. *En tak til Køge Skitsesamling's leder Ellen Trange og Eiler Krags enke, Nina Walther for venlig imødekommenhed og tilladelse til gengivelse af tegninger og billeder.*
5. *Politiken 15/1 1994. Udstilingsomtale af Peter Eriksen om Eiler Krags kunstneriske spændvidde.*
6. *Ekstrabladet. Diverse udklip og nekrolog 1991.*
7. *Eiler Krags tegninger i Broby-Johansens bog »Gennem det nye København« 1959.*
8. *»Tegnebogen« Tegneregruppen, Eiler Krag tegner og fortæller. Forlaget Vindrosen 1983.*
9. *Inge og Sten Heglers håndbog for voksne »Kærlighedens A B C« med tegninger af Eiler Krag.*
10. *Udstiller på »Internationale Karikatur-udstilling« i Wien 1987, og Krag er kommet på finansloven fra 1983.*
11. *Fredericia Dagblad 28/12 1984. Nøddebo Præstegaards Nicolai – af N. H. Jensen.*
12. *Vand og By. Bog af Kamma Varming m.fl. udgivet ved Fredericia Vandværk's 100 års jubilæum i 1989.*

JELLING

Udgravningerne i 1992 og 1993

Af Folmer Christiansen og Steen Hvass¹⁾

Det fornemste monument fra vikingetiden findes i Jelling. Det består af Danmarks to største gravhøje, to runesten og Danmarks største skibssætning. Bedst kendt er runestenene. Den lille er kong Gorms sten over hans dronning Thyra. Den store er Skandinaviens største og mest prægtige runesten, i udsmykning og skrift et helstøbt kunstværk og et litterært mesterstykke. Det er kong Harald Blåtands mindesten over forældrene Gorm og Thyra og over alle hans egne bedrifter, nemlig at samle det danske rige og gøre danerne kristne. Dette er Danmarks vigtigste historiske dokument – Danmarks dåbsattest.

Imellem højene ligger i dag den romanske kirke, opført i 1100-tallet. Før den har tre trækirker afløst hinanden, den ældste kirke var også den største, mindst 30 m lang og 14 m bred. Denne ældste kirke blev antagelig opført af Harald Blåtand i forbindelse med Kristendommens indførelse²⁾.

Alene ved deres store dimensioner er

Jellingmonumenterne enestående. De må afspejle kongerne Gorm og Haralds position i samtiden, hvor monumenterne er en markering af slægtens magt over et meget stort område. Her rejste Harald Blåtand det største kongelige mindesmærke, der kendes fra vikingetiden. Her opretholdt han et storslået politisk magtcentrum, hvorfra han udbyggede Danevirkevolden og byggede mindst 4 store ringborge fordelt over hele landet, samt opførte den hidtil største vikingetidsbro over Raving Enge.

I 1993 udkom det første af i alt fire bind om vikingekongernes monumenter i Jelling. Der er her tale om en helt ny bearbejdning og fremlæggelse af samtlige undersøgelser af gravmonumenterne. Det første bind er skrevet af museumsinspektør Knud J. Krogh og omhandler: »Gåden om Kong Gorms Grav« med undertitlen: »Historien om Nordhøjen i Jelling«. Denne bog giver den første samlede fremstilling af den række af ar-

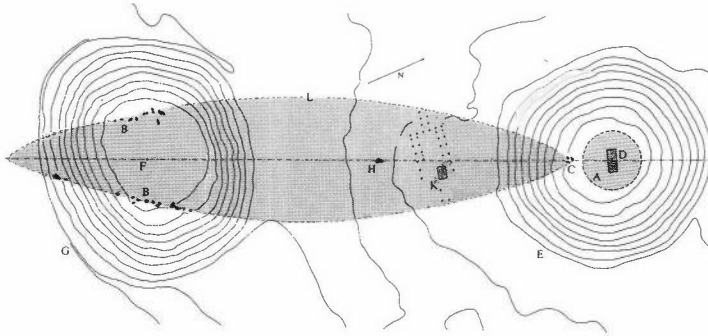

Fig. 1:

Plan af Jellingmonumentet. Højdeforskel mellem terrænkurver: 1 m. A: Bronzealderhøj. B: Bautasten og standspor efter bautasten på terrænoverfladen under højen. C: Store sten, muligvis bautasten som B. D: Nordhøjens gravkammer, som er bygget ind i bronzealderhøjen. E: Nordhøjen. F: Midtstolpe i højen. G: Sydhøjen. H: Kong Harald Blåtands runesten. K: Harald Blåtands formodede kirke (stolpehuller og kammergrav). L: Rekonstruktion af skibssætning. Efter Knud J. Krogh og Olaf Olsen 1993.

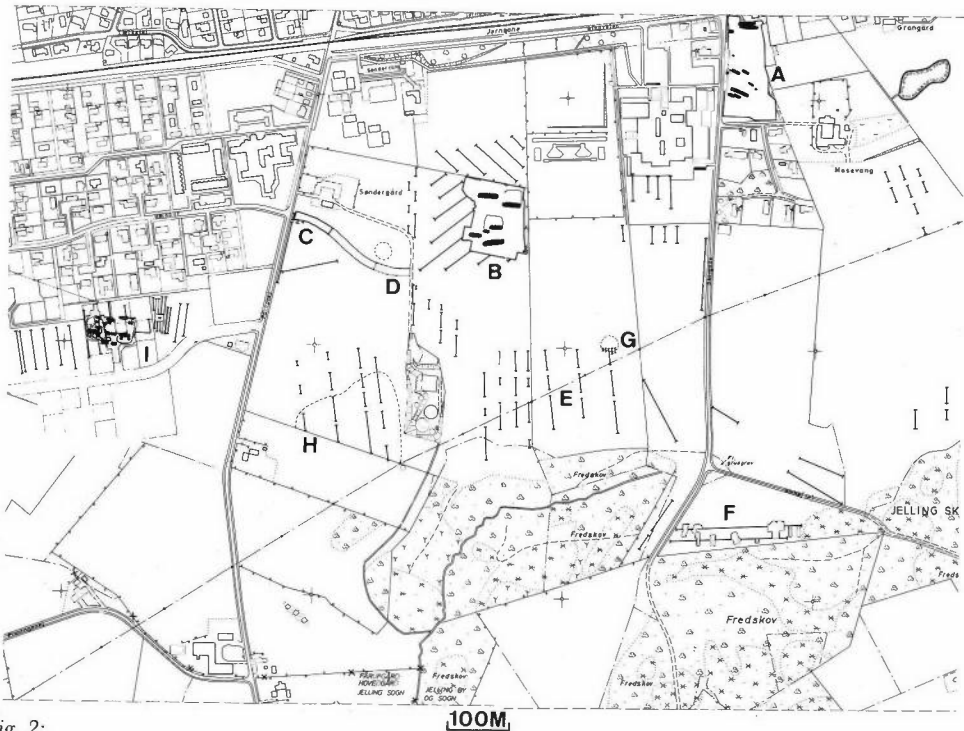

Fig. 2:

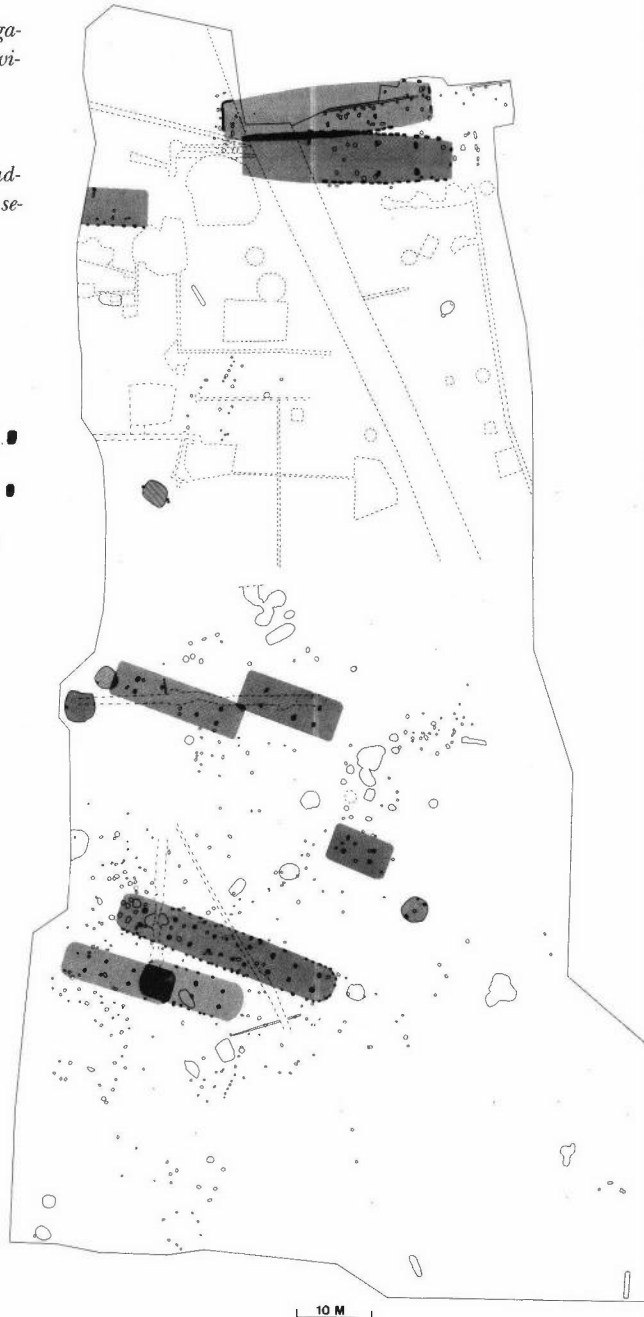
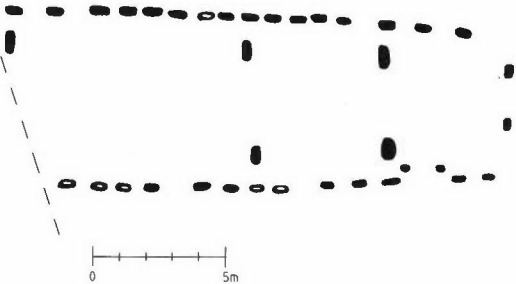
Den sydlige del af Jelling med udgravningerne indtegnet. A: Skovgade, huse fra 7.-10. årh. e.Kr. B: Asyllandsbyen, huse fra 3.-6. årh. e.Kr. C: Tilkørselsvejen, huse fra 5.-4. årh. f.Kr. D: Tilkørselsvejen, grave fra 3. årh. e.Kr. E: Golfbanen, prøveudgravninger. F: Amhøjvej-Skovgade, gruber fra 5.-4. årh. f.Kr. G: Golfbanen, uregistreret gravhøj. H: Fårupvej, boplads fra 1.-2. årh. e.Kr. I: Hvesager, gårde fra 1.-2. årh. e.Kr.

Fig. 3:

Oversigtsplan over udgravningen i 1992 ved Skovgade i Jelling. Husene fremhævet med gråtone. Øverst vikingetidshusene.

Fig. 4:

Grundplanen af det første vikingetidshus, der er udgravet i Jelling. Husets vestlige del er ødelagt ved et senere vejanlæg.

kæologiske undersøgelser, der i tidens løb er gennemført i Nordhøjen. – Bind II, der snart vil følge, udarbejdes af Bodil Leth-Larsen og beskriver de fund, der er gjort i Nordhøjen. – Bind III, der skrives af Knud J. Krogh, omhandler Sydhøjens udgravnings- og bygningshistorie, de arkæologiske undersøgelser ved den store runesten og udgravningen 1976-79 af Harald Blåtands trækirke og den tilhørende kammergrav. – Bind IV, der udarbejdes af Bodil Leth-Larsen, vil indeholde beskrivelser af fundene fra kammergraven i kirken og af de talrige genstande, som er kommet for dagen ved undersøgelserne i Sydhøjen.

Her er noget at glæde sig til, første bind lover overordentlig godt. Det vidner om en meget grundig gennemgang, fremlagt i en meget flot bog³⁾.

For at få belyst nogle af forudsætningerne for, at der i Jelling kunne opstå et så magtfuldt kongesæde, er det først og fremmest nødvendigt at prøve at klarlægge de lokale forhold i vikingetiden og i århundrederne før vikingetiden.

I Vejle Amts Årbog fra 1990 er der givet en oversigt omkring Jelling igennem jernalder og vikingetid⁴⁾. Men i 1992 og 1993 har nye anlægsarbejder i forbindelse med opførelsen af boliger, en asyl-landsby og en stor golfbane gjort det nødvendigt med yderligere arkæologiske udgravninger. Disse nye udgravninger har forøget kendskabet meget væsentligt til Jellings vikingetidige fortid.

I Jelling på adressen Skovgade 23 og 25 skulle Jelling Boligselskab i løbet af sommeren 1992 påbegynde opførelsen

af et stort antal boliger⁵⁾. Så vidt muligt foretages der undersøgelser på alle kommende byggearealer i Jelling. Derfor blev der her gennemført en prøveudgravning allerede i maj 1992, hvor der to steder fremkom rester af huse.

Det bebyggede areal udgjorde ca. 15.000 m², hvor al overjorden og en del af undergrundsgrunden skulle fjernes i forbindelse med byggeriet. Den for byggeriet nødvendige afgravning blev overvåget løbende af en medarbejder fra Vejle Museum. Herved blev det muligt at af-dække samtlige 15.000 m² og undersøge arealet for forhistoriske anlægsspor, Fig. 2:A og Fig. 3.

Selve udgravningen blev foretaget fra juli til midten af oktober 1992. Afgravningen af overjorden til byggeriet påbegyndtes først i den nordlige del af byggepladsen, og på trods af, at der i denne del fandtes en stor del moderne forstyrrelser fra nyere byggeri, kunne der her udskilles resterne af et hegn og to vikingetidshuse, der havde afløst hinanden, samt væggen til et tredje hus. Det yngste hus kunne helt frilægges og var meget godt bevaret, alle nedgravningerne til husets lodrette stolper kunne erkendes i den lyse undergrund, hvorimod husets gulv, vægge og lignende, der har været over jorden, forlængst er forsvundet ved senere tiders dyrkning, Fig. 4. Vikingetidshuset har været ca. 34 m langt og 6,5-7 m bredt på midten med pænt jævnt rundede langsider, og med særdeles velbevarede, store rektangulære nedgravninger efter husets lodrette vægge. For at finde alt materiale på tomten blev

det besluttet at vandsolde jorden fra vikingetidsstolpehullerne. Derved fandtes dog ikke flere genstande, end hvad der tidligere var fremkommet ved den almindelige udgravning. I husets stolpehuller fandtes den keramik, som var almindelig i vikingetiden, samt lidt slagger fra jernsmedning og et par jernnagler, så en af vikingetidens smede har arbejdet i nærheden.

Det velbevarede langhus må ud fra sin form dateres til begyndelsen eller midten af 900-tallet. For første gang fik man således kendskab til den bebyggelse, der var samtidig med skibssætningen og højene ved kirken.

Omtrent 100 m syd for disse to huse fandtes yderligere en gård med et 30 m langt hus med bevarede nedgravninger til både væg- og tagbærende stolper. Hertil fandtes der omkring dette hus fem mindre huse, der kun var bevaret ved nedgravningerne til deres tagbærende stolper, samt fem nedgravede såkaldte grubehuse. Disse grubehuse er normalt gravet en halv til en meter ned i undergrunden og er oftest brugt som en slags værksteder, i flere vikingetidslandsbyer som vævhytter. Denne samling huse må udgøre et samlet gårdsanlæg, hvor huset ud fra både sin form og fra de fundne lerkarskår må dateres til 7.-8. århundrede.

Umiddelbart øst for de fundne huse viste det sig, at det oprindelige terræn begyndte at skråne en del ned mod syd-øst. De udgravede anlæg må udgøre den østlige, yderste del af en større bebyggelse, der ud fra det udgravede materiale

tilhører tidsrummet fra engang i 600-tallet til midten af 900-tallet.

Udgravningerne ved Skovgade havde bragt KONGERNES BY frem i lyset i Jelling, men der kom yderligere en uventet overraskelse. Sommeren 1992 var meget tør, og det indvirkede straks på de tilsåede kornmarker. De fleste har prøvet at flyve og har på den måde haft strålende synsoplevelser af det udbredte landskab, som bagefter kun sjældent stod mål med det begrænsede synsfelt, når man igen stod på jorden.

Luftfotografering er et vigtigt hjælpemiddel i søgningen efter ældre bebyggelser, der ikke umiddelbart kan ses fra jordoverfladen. Farveforskellene i bevoksningen har givet de mest overraskende resultater inden for luftarkæologien. Aftegningerne i vegetationen beror på jordbundens beskaffenhed, og det kræver kun lidt menneskelig aktivitet i de allerøverste jordlag, før der øves indflydelse på vækstbetingelserne og dermed på bevoksningens farvenuancer i århundreder fremover. Disse spor kommer imidlertid kun frem under ganske specielle forhold, nemlig oftest ved pletter i vegetationen. Visse afgrøder, specielt byg, vil i tørre perioder sende rødderne dybere ned i jorden, og hvor planternes rødder træffer på muldfyldte stolpehuller og gruber fra forhistoriske anlæg, her vil afgrøderne blive kraftigere og højere i væksten og modnes senere end de mindre heldige planter.

Fra 1982 begyndte Den antikvariske Samling i Ribe ved antikvar Stig Jensen

at foretage årlige overflyvninger i Sydvestjylland med det formål at finde fortidens bebyggelsesspor fra luften. Her er der særlig gunstige jordbundsforhold, og på den måde er påvist en række nye bopladser fra jernalder, vikingetid og middelalder⁶⁾. Men i Østjylland er det noget ganske andet. Her er jordbundsforholdene desværre af en sådan karakter, at man ikke har kunnet erkende forhistoriske bebyggelser fra luften, troede man. Omkring Sankt Hans i 1992 fløj Stig Jensen fra Ribe et smut hen over Jelling og så her en af de tydeligste forhistoriske bopladser, der hidtil er set i Danmark, Fig. 5. Husene ses så tydeligt i

kornmarken, at det er muligt at bestemme disse huses grundplaner til at stamme fra 1.-2. århundrede efter Kristi fødsel. Bebyggelsen på luftfotografiet består af to gårde, hver bestående af et langhus, der har indeholdt beboelse og stald, og et tilhørende mindre hus. Hvorvidt de to gårde er samtidige eller har afløst hinanden, kan dog kun afgøres ved en arkæologiske udgravning. Bopladsen er beliggende i nærheden af Haughus, sydøst for Jelling. På samme mark var der nogle år tidligere fundet opløjele lerkarskår, der viste samme datering⁷⁾.

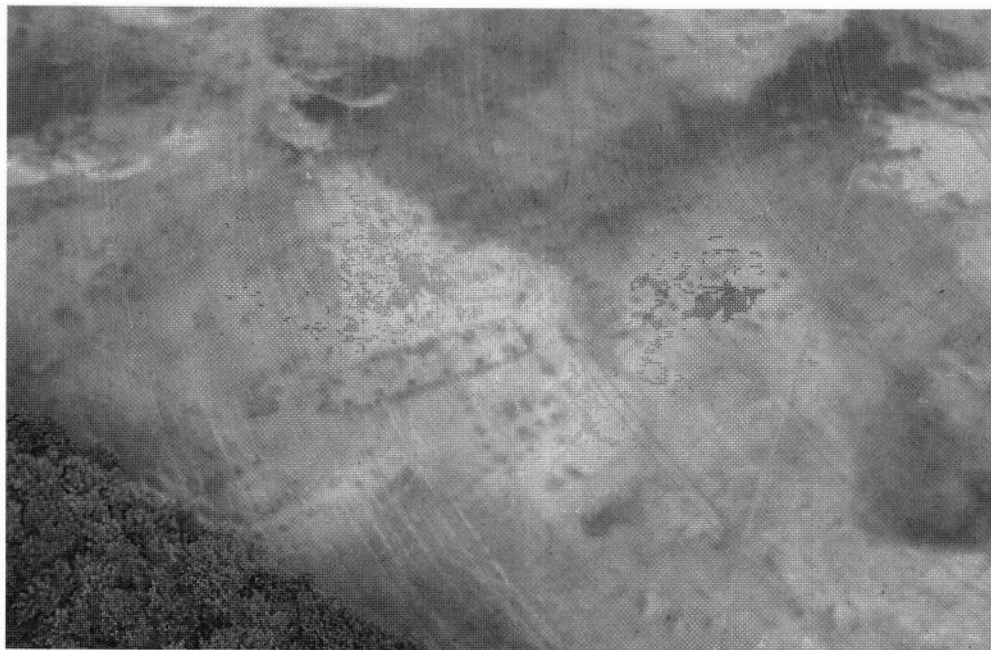

Fig. 5:

Luftfotografi i den tørre sommer 1992 viste to gårde fra omkring Kristi fødsel i en kornmark ved Jelling. Foto: Stig Jensen, Ribe.

I sommeren 1993 bød der sig atter en lejlighed til at udforske en bid af Jellings jord, idet en asyllandsby skulle opføres i byens sydlige udkant, Fig. 2:B. Vejle Museum besigtigede som sædvanlig arealet forud for anlægsarbejdet, og stedets topografi med oplagte muligheder for forhistoriske bebyggelser bevirkede iværksættelsen af en prøveudgravning. Med en rendegraver blev der trukket et antal søgegrøfter igennem det ca. 2 hektar store område, der ville blive berørt af det kommende anlægsarbejde. De mørke aftegninger af stolpehuller og gruber i undergrunden bekræftede, at der her var rester af en boplads. Fundene spredte sig over godt halvdelen af området, svarende til ca. 2 tdr. land.

Det har i de senere år vist sig, at der nogle steder i Danmark findes særlige rigdomscentre med særlig mange metal-fund i pløjelaget, her iblandt også genstande af guld og sølv. Mest kendt er Gudme på Sydøstfyn, der på grund af sin rigdom er blevet karakteriseret som hjemstedet for et tidligt kongedømme allerede omkring år 500⁸⁾.

For at være sikre på, at tilsvarende rigdomme i jorden ved Jelling – hvad der næsten burde være – ville blive fundet, blev hele muldlaget over bebyggelsen først pløjet og derefter intensivt gennemgået med en metaldetektor. Men der var ingen rigdomme i Jelling.

I slutningen af juni blev så den egentlige udgravning sat i gang⁹⁾. En gravemaskine fjernede muldjorden ned til undergrundens overflade. For at spare lidt på jordarbejdet blev hele feltet ikke ud-

gravet på en gang, men i baner på ca. 20 meters bredde, afbrudt af tilsvarende baner, hvor muldjorden kunne deponeres. Når det arkæologiske arbejde var afsluttet i de frilagte baner, blev hele processen gentaget med modsat fortegn: Nye felter blev åbnet og jorden derfra deponeret i de færdigudgravede felter.

Udgravningsforløbet blev lidt ud over det sædvanlige, idet vi fordelt over en periode på 3 uger i juli måned fik hjælp fra amatørarkæologer fra hele Norden. Hvert år arrangerer nordiske amatørarkæologer et fælles udgravningsprojekt i samarbejde med professionelle arkæologer. Arrangementet går på skift imellem landene, og dette år var det den lokale amatørarkæologiske forening FLINT-ØKSEN med Jytte og Eluf Lyngbak i spidsen, der sammen med Vejle Museum fik placeret NAU-lejren i Jelling.

1993 blev en slags ARKÆOLOGIENS ÅR i Danmark, med arkæologiske særudstillinger på mange af landets museer. Den 19. nordiske Arkæologkongres blev afholdt i Vejle i september måned med 250 deltagere fra 14 lande. Den hidtil største arkæologiske særudstilling: »Da klinger i Muld... Dansk arkæologi i 25 år« blev åbnet til kongressen i Vejle, samtidig med udgivelsen af publikationen: »Da klinger i Muld... 25 års arkæologi i Danmark«¹⁰⁾. På udstillingen blev for første gang i nærheden af Jelling udstillet de kongelige smykker, der i 1979 blev fundet i gravkammeret inde i Jelling Kirke¹¹⁾. I udstillingen blev også vist den tredje runesten fra Jelling, fundet i kirkegårdsdiget i 1964¹²⁾.

Fig. 6
 Amatørarkæologer fra hele Norden arbejder med Jellings fortid.

Fig. 8:
 Langhus under udgravning. Husets væg- og tagbærende stolpehuller er markeret med hvide påpskiver.

Fig. 7:
Oversigtsplan over udgravningen ved asyllandsbyen.

Baggrunden for også at afholde en nordisk amatørarkæologisk udgravningslejr i tilknytning til den 19. nordiske Arkæologkongres var ønsket og bevidstheden om, at de bedste resultater i

dansk arkæologi er opnået i et samarbejde mellem amatører og professionelle arkæologer.

I alt deltog 80 amatører fra Danmark, Norge, Sverige og Finland i udgravnin-

gerne, Fig. 6. I den sidste uge deltog endvidere to hollandske amatørarkæologer, medlemmer af den tilsvarende hollandske forening, for at starte en international udveksling af amatørarkæologer inden for Europa.

Foruden Vejle Amts amatørarkæologiske forening »FLINTØKSEN« var de øvrige arrangører Sammenslutningen af Danske Amatørarkæologer (SDA), Nordisk Förbund för Hembygdsarbete och Lokalkultur, Jelling Kommune og Vejle Museum. Lejren blev finansieret ved deltagerbetaling og med tilskud fra Statens Kulturfond (»Højlands Fond«), Jelling Sparekasse, Bikuben, Vejle Brand og Jelling kommune.

Det blev 3 inspirerende og udbytterige uger, hvor humøret og entusiasmen ikke lod sig påvirke af det triste og regnfulde sommervejr. I sommerferieperioden benyttede mange, både lokale og udefra kommende interesserede, sig af tilbudet om at opleve det arkæologiske arbejde på nært hold ved de daglige rundvisninger i udgravningerne.

Igennem de to måneder, udgravningen varede, tegnede sig nu gradvist et billede af jernalderens byggeaktivitet på stedet, Fig. 7. Sporene af i alt 15 huse af forskellig form og størrelse lå spredt i udgravningsområdet. Fire af husene skilte sig klart ud med deres størrelse. Med længder på 25-35 meter og bredder på 5,5-6,5 meter, repræsenterer de hver for sig hovedbygningen til et gårdsanlæg, Fig. 8. Udformningen og til dels langhusenes indbyrdes beliggenhed afslører, at de ikke har eksisteret samtidig. På

grundlag af andre store landsbyudgravninger, i dette tilfælde ikke mindst de store undersøgelser ved Vorbasse og Nørre Snede, er det muligt alene på grundlag af detaljer i huskonstruktionerne at tidsbestemme hustomterne¹⁵⁾. Husene her i Jelling hører hjemme i tidsrummet 3.-6. århundrede efter Kristi fødsel. Et af langhusene, det sydligste og største, er med sine tætstillede tagbærende stolpehuller i midten af huset af en type, der hidtil kun kendes i ganske få eksemplarer fra Vorbasse. Det er nærliggende at forestille sig, at denne forstærkede konstruktion hænger sammen med indretningen af et høloft eller lignende over det, der må have været stalden. Stolperne kan så yderligere have haft en funktion ved indretningen af båseskillerum.

Sandsynligheden taler for, at de fire langhuse repræsenterer fire faser af den samme gård, og at de øvrige huse er udhuse, der til forskellige tider har hørt til denne gård. Husene har på grund af de jordgravede stolper næppe haft en levetid på mere end 30-50 år.

Gårdens yngste fase fra 500-årene giver et ganske godt indtryk af et sluttet gårdsanlæg, Fig. 9. De bevarede rester af et hegn omkranser en gårdsplads nord for langhuset og slutes til vestgavlen af et 10 m langt udhus ved langhusets sydvesthjørne. På gårdspladsen tæt op til hegnet ses tre små udhuse, der dog ikke nødvendigvis har stået samtidig. På indersiden af hegnets langsideside er der en række parvist anbragte stolper, der kan have båret et halvtæg.

Genstandsfundene fra gårdens levetid var meget sparsomme: beskedne mængder af lerkarskår fundet spredt i stolpehuller og gruber, en stump af en drejekværn og et stykke af en vævævægt af brændt ler fra pladsens eneste brønd. Endnu et stykke af en vævævægt fra et af de 2 grubehuse afspejler måske grubehusets funktion som vævehytte, hvor stoffet til familiens beklædning er fremstillet. At små potteskår, fundet under de rigtige omstændigheder, har betydning, viser et eksempel fra et af langhusene. Nogle få, men karakteristiske skår blev fundet i selve sporene efter stolper, der under husets nedbrydning er trukket op af jorden. Det vil sige, at potteskårene, der er faldet i hullet efter stolpen, stam-

mer fra overfladen eller gulvet i huset. Dermed giver de en pålidelig datering af huset, i dette tilfælde til 3. århundrede efter Kristi fødsel.

I korte træk kan udviklingen på bo-pladsen skitseres således: I 200-årene opføres en gård på stedet. Gården eksisterer i en periode på et par hundrede år. I løbet af denne periode er det imidlertid nødvendigt at udskifte hovedbygningen tre gange. Da det gamle hus ikke er nedrevet, før nybygningen har stået færdig, har det medført en flytning af langhuset for hver nyopførelse. De tilhørende udhuse er tilsvarende fornyet efterhånden, men ikke nødvendigvis samtidig med hovedbygningen. Kun i gårdens yngste

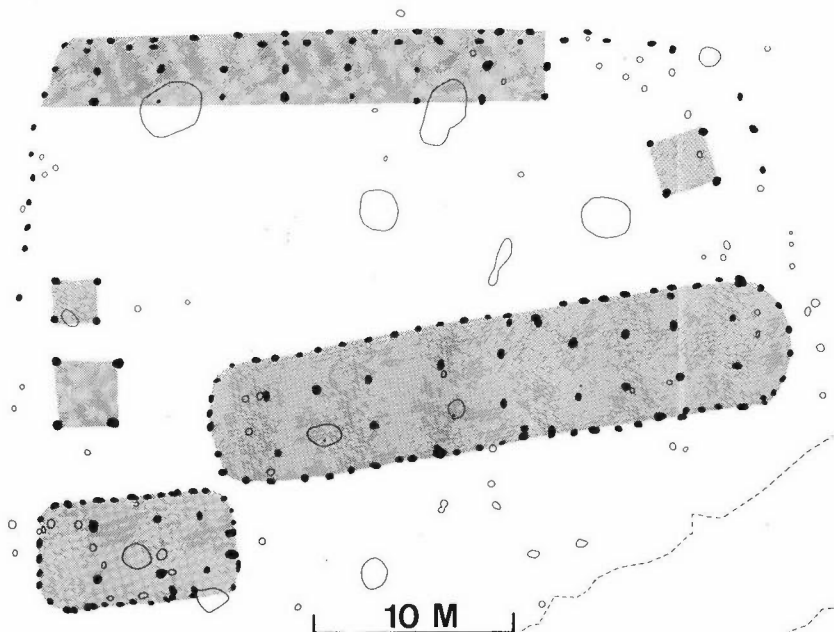

Fig. 9:
En gård fra 500-årene i Jelling.

fase kan det på grund af de bevarede spor af et hegn ses, at der har hørt mindst to og sandsynligvis tre udhuse til gården.

I en af gruberne på pladsen lå der stumper af den vulkanske stenart basalt. Basalten sættes sædvanligvis i forbindelse med vikingetiden, hvor den importeres fra Rhinegnene og anvendes som kværnsten. De seneste års fund fra bl.a. Ribe har nu vist, at den forekommer i landet måske et par århundreder tidligere¹⁴). Muligvis hører gruben med basaltfragmenterne og et eller begge grube-huse til en lidt yngre bebyggelse i umiddelbar nærhed. Det kunne rimeligvis være på nabomarken mod øst, hvor der kun ca. 50 meter fra udgravningsfeltet er fundet halvdelen af en drejekværn. Mod vest og nord er bopladsen allerede afgrænset ved hjælp af søgegrøfter, og mod syd tyndede fundene stærkt ud.

Gården ligger fint placeret med god plan agerjord, især mod øst og nord, men også på den svagt hældende bakkeside mod syd. Tæt vest for gården har der været en smal nord-syd gående lavning, der i hvert fald i perioder af året må have været temmelig fugtig. Lavningen munder umiddelbart sydvest for bopladsen ud i en slugt, hvor et kildevæld oprindelig må have dannet starten til den lille bæk, der løber fra det nuværende rensningsanlæg mod syd ud i Skovdallund Møllebæk. Kun godt en kilometer mod syd findes der i forbindelse med Grejs å omfattende engarealer, der kan have bidraget til kvægets vinterfoeder.

Med gårdens hustomter er vi oppe i den sidste halvdel af jernalderen. En halv snes gruber, hvoraf nogle indeholdt ret store mængder af keramik, vidner om, at der mindst 600 år tidligere, i begyndelsen af førromersk jernalder, 5.-4. århundrede før Kristi fødsel, har boet mennesker i umiddelbar nærhed. Tilsvarende keramikholdige gruber samt et langhus fra samme tid blev i 1986 udgravet af Vejle Museum ved Hvesager-bebyggelser få hundrede meter mod vest¹⁵). Yderligere et par hundrede år tidligere, hen imod slutningen af bronzealderen, er en person blevet begravet i en urne i kanten af en lav naturlig forhøjning i terrænet inden for den nordvestlige del af udgravningen ved asyllandsbyen. Resterne af en brandgrav få meter herfra kunne ikke dateres. Her var kun lidt af de brændte knogler fra ligbålet tilbage.

Også ved anlæggelsen af tilkørselsvejen ned til asyllandsbyen blev der foretaget arkæologiske udgravninger¹⁶), Fig. 2:C. Længst mod øst, helt op til Fårupvej, blev der udgravet to langhuse og en grube med meget keramik, igen fra begyndelsen af førromersk jernalder, 5.-4. århundrede før Kristi fødsel. Tilkørselsvejen til asyllandsbyen slår et sving uden om en nu overpløjet, men stadigvæk meget markant gravhøj fra oldtiden, Fig. 2:D. I vejbanen syd for den overpløjede gravhøj fandtes en urnegrav, hvor der som gravgoods var medgivet 3-4 grønne glasperler. Efter at perlerne havde været med på ligbålet, var de helt omsmeltet til bare nogle glasdråber. En

4-5 meter fra denne urnegrav fandtes en jernkniv, bare stukket ned i jorden. Fæstet om denne jernkniv var beklædt med tyndt sølv- og guldblik. Urnegraven og denne fint udsmykkede jernkniv stammer fra samme tid som den netop udgravede gård fra 3. århundrede og er formodentlig en del af en gravplads, som er anlagt uden om den ældre gravhøj, og som tilhører de udgravede gårde under flygningelandsbyen.

I perioder af efteråret lignede området langs Jellings sydlige udkant næsten én stor byggeplads. Som omtalt ovenfor var der anlæggelsen af asyllandsbyen. Hertil kom en udvidelse af rensningsanlægget, etablering af spildevandsledning langs Skovgade og påbegyndelsen af Tvillingskolen til Bredagerskolen. I forbindelse med disse anlægsarbejder foretog Vejle Museum mindre prøveundersøgelser, der dog kun resulterede i tilsynkomsten af et lille antal fundtomme gruber langs tilkørselsvejen til det gamle rensningsanlæg.

Planerne om en udvidelse af golfbanen over et større areal syd for Jelling imellem Amhøjvej og Fårupvej gav også anledning til en række prøveudgravninger¹⁷⁾, Fig. 2:E. Her var der bid flere steder. På trekanten ved skovbrynet, hvor Amhøjvej støder til Skovgade, var der atter spor efter jernalderfolk i form af nogle gruber. Rester af lerkar fra gruberne viste, at der også her havde været aktivitet i tidlig førromersk jernalder, 5.-4. århundrede før Kristi fødsel, og igen i germansk jernalder, 5.-6. århundrede ef-

ter Kristi fødsel, Fig. 2:F. Trods intensiv eftersøgning blev der dog ikke fundet spor af hustomter i dette område.

Ved prøveudgravningerne dukkede der en ikke tidligere registeret overpløjet gravhøj op på marken syd for sportspladsen til Bredagerskolen, Fig. 2:G. Højen overskred grænsen til golfbanearealet med nogle få meter, så den blev kun strejft af vore søgegrøfter. Højere oppe på samme mark, omtrent hvor den ovenfor omtalte halvdel af en drejektiværn blev fundet, er der endnu en uregistreret, overpløjet gravhøj. Disse to høje, der sandsynligvis er opført i bronzealderen, skal nok undersøges inden for en overskuelig fremtid, enten på grund af faren for total nedpløjning ved fortsat dyrkning eller i forbindelse med byens udvidelse mod syd.

Det mest interessante resultat af efterårets prøveudgravninger kom dog på bakken imellem rensningsanlægget og Fårupvej, Fig. 2:H. I alle søgegrøfterne på bakketoppen fandtes de karakteristiske mørke aftegninger af stolpehuller og gruber i undergrunden. Endnu en gang var det potteskårene, der sørgede for en foreløbig datering af den nye boplads, denne gang til 1.-2. århundrede efter Kristi fødsel (ældre romersk jernalder). Der er her tale om en meget stor bebyggelse, som efter søgegrøfterne har en udstrækning på 200 x 200 meter. I løbet af 1994 er der her gennemført en udvidet undersøgelse med henblik på at få nærmere oplysninger om bopladsens alder og struktur. Denne nyfundne bebyg-

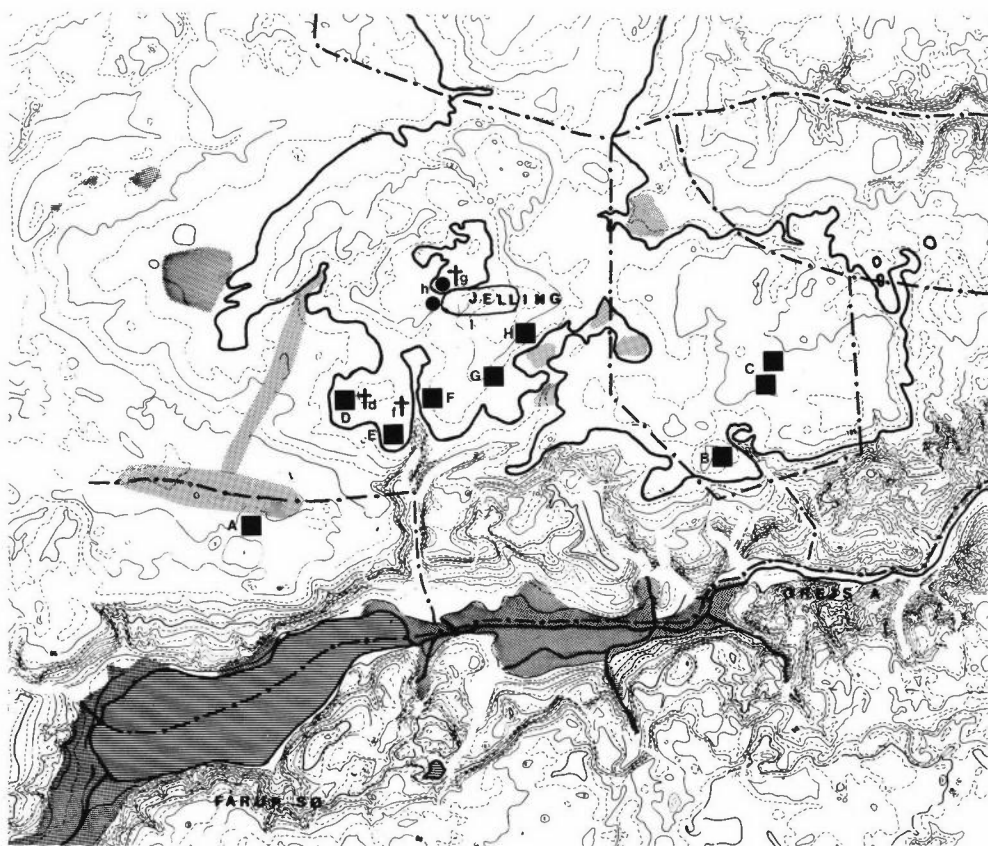

Fig. 10: Jellings vikingetidige fortid. På kortet er markeret 100 m og 110 m koten. Ejerlaugsskel og oprindelige vådområder er indtegnet efter udskiftningskort fra omkring 1780.

A-E: Bebyggelser fra 1.-2. årh. F: Bebyggelse fra 3.-6. årh. G: Bebyggelse fra 7.-8. årh. H: Bebyggelse fra 9.-10. årh. I: Jelling by i 1780.

gelse findes kun 300 meter øst for to samtidige meget store gårde, som Vejle Museum udgravede i 1986¹⁸⁾, Fig. 2:I.

For fuldstændighedens skyld skal det nævnes, at der også i forbindelse med Brugsens og Sparekassens udvidelser blev lejlighed til at gøre iagttagelser inde i selve Jelling by, i begge tilfælde dog med negativt resultat, idet der kun var

spor efter nyere tids aktiviteter i undergrunden.

Bebyggelserne og de forandringer, de gennemløber, kan bedst forstås, når de sættes i relation til det omgivende landskab. Det er i dag muligt at følge en kontinuerlig bosættelse i Jelling fra Kristi fødsel og frem til den del af vikingeti-

den, der er samtidig med de ældste af de kongelige monumenter, Fig. 10.

Syd for nutidens Jelling by har der eksisteret 5 næsten samtidige bebyggelser fra 1.-2. århundrede efter Kristi fødsel (ældre romersk jernalder). Efter bebyggelsernes placering i terrænet må de tilhøre 3 forskellige bebyggelsesområder.

Den vestligste bebyggelse på Fig. 10:A har en udstrækning på omkring 150 m og består formodentlig af flere gårde. Her er der kun foretaget en prøveudgravning. Denne bebyggelse er beliggende inden for et afgrænset landbrugsområde og er afgrænset fra selve Jelling ved Fårup Mose.

Helt mod øst har eksisteret 2 bebyggelser. Fig. 10:B har bestået af en eller to gårde og kendes fra en overfladeopsamling af lerkarskår samt fra det meget tydelige luftfotografi, Fig. 5. Fig. 10:C har kun bestået af en gård, der blev totalt udgravet af Vejle Museum i 1985 og 1988 i forbindelse med anlæggelsen af naturgasledningen¹⁹). Begge disse bebyggelser findes inden for et naturligt afgrænset areal, der må danne sit eget bebyggelses- og landbrugsområde, som måske senere bliver til den vikingetidsbebyggelse, der er beliggende oveni Fig. 10:C. Bebyggelserne er i historisk tid beliggende i ejerlauget til Haughus, der udgør et selvstændigt ejerlaug mellem Jelling ejerlaug og Hørup ejerlaug.

Nu kommer vi så til selve Jellings forængere, der i 1.-2. århundrede efter Kristi fødsel består af bebyggelserne Fig. 10:D og E. Bebyggelsen på Fig. 10:D er fuldstændig udgravet og består af to går-

de, der er mere end dobbelt så store som andre samtidige gårde i Danmark. Til den største af gårdene er fundet en stor grav, Fig. 10:D. Graven må efter sit udstyr klart høre hjemme i et højere socialt miljø²⁰). Formodentlig samtidig med disse to gårde har eksisteret den meget store nyfundne bebyggelse, der er placeret på et meget markant højdepunkt i terrænet.

Ved foden af trappen op til Nordhøjen på Jelling kirkegård ligger i dag to større sten med en rund fordybning i overfladen. Disse to sten er de eneste, der i dag eksisterer af i alt 4-5 liggende sten fra det stenlag, der inde i Nordhøjen dækkede vikingetidsgravkammeret²¹). Disse sten er såkaldte mortarsten, som hører til netop i bebyggelser fra 1.-2. århundrede. En fuldstændig lignende mortarsten fandtes ved udgravningen i 1985 lidt øst for Haughus fra den samtidige gård, Fig. 10:C. De tilsvarende mortarsten fra Nordhøjen kan i vikingetiden meget vel være opsamlet på en af disse bebyggelser, Fig. 10:D-E.

Den efterfølgende bebyggelse er den gård, som det ved udgravningen i forbindelse med asyllandbyen i 1993 er lykkedes at følge gennem 3.-6. århundrede efter Kristi fødsel, Fig. 10:F. Ved udgravningerne har det hidtil kun været muligt at afdække en gård igennem disse århundreder, men der er her uden tvivl tale om en større bebyggelse, som fortsætter på markerne mod øst samt ind under Bredagerskolens boldbaner. Lige øst for denne bebyggelse er der fundet en enkelt samtidig grav, som ud-

mærket kan være en begravelse til denne gård, Fig. 10:F. Denne grav, der fandtes ved anlæggelsen af tilkørselsvejen til asyllandsbyen, kan være del af et gravfelt, beliggende omkring en nu nedpløjet ældre gravhøj.

Den efterfølgende bebyggelse er rykket lidt mod nordøst, Fig. 10:G. Her blev en gård fra 7.-8. århundrede udgravet ved Skovgade i 1992, lige øst for Bredagerskolen, nederst på Fig. 3. Der er her uden tvivl tale om kun den østlige del af en større bebyggelse, der har strakt sig mod vest ind under Bredagerskolen. Da man i 1976 opførte Bredagerskolen, fandtes der potteskår og stolpehuller. Arbejdet blev indstillet, men da vurderingen dengang lød på bronzealderfund, blev arbejdet fortsat uden yderligere udgravning. Med udgravningerne i 1992 og 1993 både lige øst og vest for Bredagerskolen er det overvejende sandsynligt, at man her bortgravede større dele af Jellings bebyggelse i yngre jernalder og vikingetid.

Samtidig med denne bebyggelse fra 7.-8. århundrede (yngre germansk jernalder) eksisterer der to ældre fund fra Jelling. På Nationalmuseet findes et dyreformet bronzesmykke fra yngre germansk jernalder. Det mere præcise fundsted kendes desværre ikke, kun at det er fra Jelling²²⁾. Mere spændende er, at der ved udgravningen i 1942 af et snit ind i Nordhøjen på Jelling kirkegård blev fundet en brandpletgrav, liggende vistnok på den oprindelige markoverflade under vikingetidshøjen, men uden for den bronzealderhøj, der findes inde i Nord-

højen, Fig. 10:G. I graven fandtes en halv glasperle samt nogle lerkarskår, der kan dateres til netop yngre germansk jernalder²³⁾. Fundet viser, at der uden for bronzealderhøjen under Nordhøjen faktisk har været gravplads 100-200 år, før selve vikingekongernes monumenter blev opført på det samme sted.

Inden for den nordlige del af udgravningen i 1992 ved Skovgade fandtes en del af en bebyggelse fra ældre vikingetid, 9. arh. - første halvdel af 10. årh., Fig. 10:H. Her er tale om det yderste sydøstlige hjørne af en vikingetidsbebyggelse, der har strakt sig videre mod vest ind under Bredagerskolen og mod nordvest ind under området ved jernbanen og formodentlig videre ind under Seminariet. Den yngste del af denne bebyggelse er samtidig med den ældste del af de kongelige monumenter på Kirkegården. Fig. 10:H.

Det er altså i dag muligt at vise en kontinuerlig bebyggelse fra tiden omkring Kristi fødsel og op til den ældste del af vikingetidsmonumenterne i Jelling. Der er selvfølgelig ikke tvivl om, at den historiske tids Jelling direkte efterfølger vikingetidens Jelling. Kun for de to ældste bebyggelser fra 1.-2. århundrede er det muligt at få et helhedsbillede af denne bebyggelse, der har bestået af en større landsby, Fig. 10:E, samt en meget stor enkeltgård Fig. 10:D. Af de øvrige yngre bebyggelser, Fig. 10:F-H, er det ikke i dag muligt at afgøre, hvor store disse bebyggelser har været, hvor mange gårde der har været, og om der ved de enkelte be-

byggelser måske har været en særlig stor gård som i 1.-2. årh., Fig. 10:D og d. I bebyggelserne fra 3.-9./10. årh., Fig. 10:F-H, er der inden for de udgravede områder hverken fundet huse af særlig store konstruktioner eller særlig kostbare genstande, der adskiller sig fra, hvad man normalt finder i samtidige landsbyer, men der er også kun udgravet de yderst placerede gårde af disse bebyggelser.

I 1.-2. århundrede kunne der udskilles en større gård med en tilhørende rigere grav, Fig. 10:D og d. Om en tilsvarende

større gård også har eksisteret samtidig med de andre yngre bebyggelser, Fig. 10:F-H, og som i vikingetiden bliver så magtfuld, at man er i stand til at opføre tidens største gravmonumenter og betegne sig selv som Danmarks konger, det kan kun fremtidige undersøgelser belyse. Opmærksomheden må i de kommende år rettes mod arealet mellem kirkegården og asyllandsbyen, Bredagerskolen og Skovgade. Her vil det være nødvendigt at følge ethvert kommende jordarbejde.

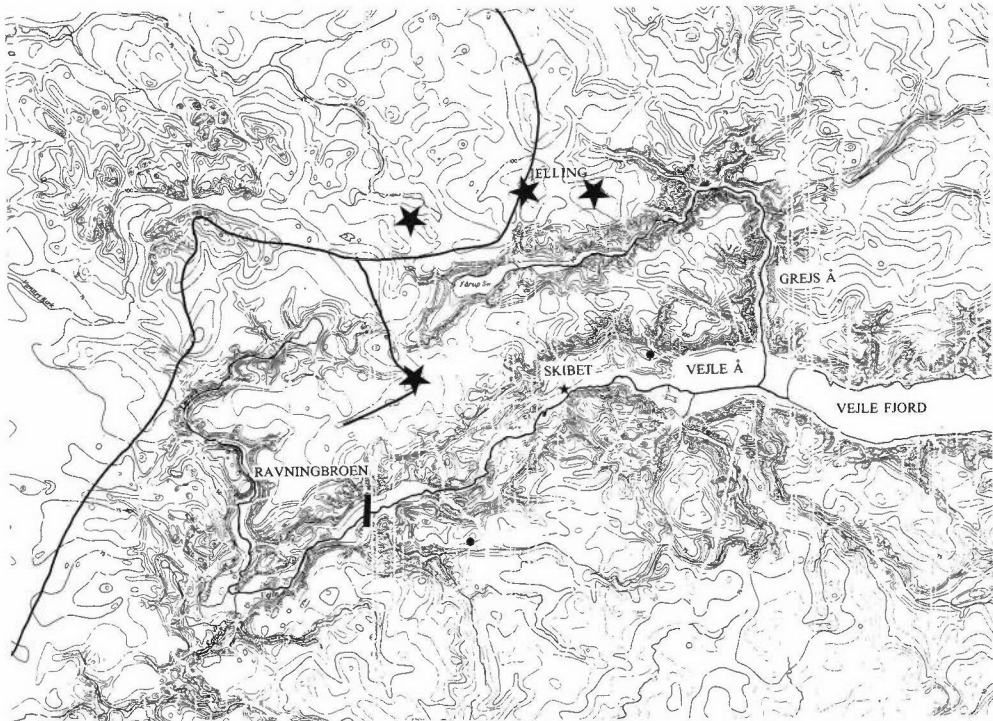

Fig. 11:
Vikingetidens bebyggelser omkring Jelling, placeret i forhold til hovedvandskejslinien, Veje å, Grejs å og Veje fjord.

Jelling er beliggende omkring 10 km vest for Vejle, og ind til Vejle har man altid kunnet sejle uden problemer. Derimod har den brede ådal altid udgjort et trafikalt problem. Her har Jelling i vikingetiden haft en helt anden meget gunstig beliggenhed. De landtrafikale ruter har gennem både oldtiden og størstedelen af historisk tid undgået de fugtige strækninger i videst muligt omfang. Hærvejen fra Viborg til Slesvig følger i store træk netop hovedvandskelslinien ned gennem Jylland. Navnet Hærvejen kendes først fra 1600-tallet, men vejen har eksisteret siden vikingetiden. I Jelling løber hovedvandskelslinien og dermed den vigtigste vejføring direkte midt gennem byen lige ved monumenterne, syd om Fårup mose, der har tilløb mod vest til Skjern å, men nord om Fårup sø, der har tilløb mod øst til Grejs å.²⁴⁾ Fig. 11. Faktisk er de hidtil kendte bebyggelser fra vikingetiden i området beliggende enten direkte på vandskelslinien eller lige ved siden af. Ønskede man at komme over Raving-broen, så fører en vandskelslinie fra hovedvandskelslinien mod syd midt mellem Fårup sø og Engelsholm sø, direkte til Raving-broen gennem vikingetidslandsbyen ved Bredsten. Set fra en landtrafikal synsvinkel har Jelling en meget strategisk beliggenhed i Jylland, midt mellem Viborg og

Slesvig, direkte på hovedvandskelslinien.

Har Jelling også haft en maritim forbindelse? Der er ikke endnu fundet nogen anløbspladser eller lignende beregnet til vikingeskibe i forbindelse med hverken Grejs å, Vejle å eller ved selve Vejle fjord. 7 km vest for Vejle findes Skibet kirke, liggende på en mindre bank ud i Vejle ådal som en enlig placeret kirke. Stednavnet viser en maritim forbindelse, og i en beskrivelse fra 1766 af Skibet sogn nævnes det, at man tidligere kunne sejle forbi Skibet, samt at man i slutningen af 1600-tallet havde opløjet et skibsanker tæt ved kirken²⁵⁾. Mange af vikingetidens vigtigste pladser er placeret et godt stykke oppe ad tilsvarende åløb: Skibsværftet ved Fribrødre å på Falster; samtlige store ringborge, opført af Harald Blåtand: Trelleborg ved Tude å og Vaarby å, Nonnebakken ved Odense å, Fyrkat ved Onsild å 2 km fra Mariager fjord, Aggersborg ved Limfjorden. Det sjællandske kongesæde i Lejre ligger ved to åer, Kornerup å og Lejre å, kun 5 km fra den sejlbare Roskilde fjord²⁶⁾. Vikingetidens mest magtfulde kongesæde i Jelling har uden tvivl på tilsvarende måde haft en maritim forbindelse, enten via Grejs å eller Vejle å, måske ved stednavnet Skibet, ud i den sejlbare Vejle fjord.

Noter:

1. *Folmer Christiansen, cand.phil. i forhistorisk arkæologi, har i 1993 på Vejle Museum haft den daglige ledelse af de arkæologiske udgravninger ved Jelling.*
Steen Hvass, mag.art. i forhistorisk arkæologi. *Steen 1979 leder af Vejle Museum.*
2. *Knud J. Krogh og Olaf Olsen: Fra hedenskab til kristendom. I: Steen Hvass og Birger Storgaard (eds.). Da Klinger i Muld... 25 års arkæologi i Danmark. Det Kgl. Nordiske Oldskriftselskab & Jysk Arkæologisk Selskab. Aarhus 1993. Side 233-236.*
3. *Knud J. Krogh: Gåden om Kong Gorms Grav. Historien om Nordhøjen i Jelling. Vikingekongernes monumenter i Jelling, Bind I. Udgivet af Carlsbergfondet og Nationalmuseet. Poul Kristensens Forlag 1993.*
4. *Steen Hvass: Omkring Jelling – igennem jernalder og vikingetid. Vejle Amts Årbog 1990, side 64-81.*
Samme: *Jelling from Iron Age to Viking Age. I: Ian Wood and Niels Lund (eds.): People and Places in Northern Europe 500-1600. The Boydell Press, Woodbridge, 1991. Side 149-160.*
5. *Vejle Museum. Journal nr. VKH 1570. Udgravningsleder Steen Hvass. Udgravningen er i henhold til Museumsloven betalt af Rigsantikvaren.*
6. *Stig Jensen: Gårde fra vikingetid ved Gl. Hviding og Vilslev. Mark og Montre. Fra sydvestjyske museer 1986-87. 1987. Side 5-26.*
7. *Vejle Museum. Journal nr. VKH 1192.*
8. *Henrik Thrane: Guld, guder og godtfolk – et magtcenterum fra jernalderen ved Gudme og Lundeberg. Nationalmuseet 1993.*
9. *Vejle Museum. Journal nr. VKH 1587. Udgravningsleder Folmer Christiansen. Udgravningen er i henhold til Museumsloven betalt af Forsvarets Bygningstjeneste.*
10. *Udstillingen blev lavet af Vejle Museum, Horsens Museum, Nationalmuseet og Moesgård. Publikationen: Steen Hvass og Birger Storgaard (eds.). Da Klinger i Muld... 25 års arkæologi i Danmark. Det Kgl. Nordiske Oldskriftselskab & Jysk Arkæologisk Selskab. Aarhus 1993.*
11. *P. V. Glob (red.) Danefæ. Til Hendes Majestæt Dronning Margrethe II. Nationalmuseet 1980. Fund Nr. 85.*
12. *Runestenen har ikke noget at gøre med de to andre kongelige sten fra Jelling. Teksten lyder: Bisse eller Basse gjorde dette dødeminde efter...*
Litteratur: Erik Moltke. *Runerne i Danmark. København 1976. Side 177.*
13. *Torben Egeberg Hansen, Steen Hvass & Dorthe Kaldal Mikkelsen: Landbebyggelserne i 7. århundrede. I: P. Mortensen & B. M. Rasmussen (eds.): Fra Stamme til Stat i Danmark 2. Høvdingesamfund og Kongemagt. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII:2, 1991. Side 17-27.*
14. *Venligst meddelt af Claus Feveile, Ribe.*
15. *Vejle Museum. Journal nr. VKH 1262. Udgravningsleder Dorthe Kaldal Mikkelsen.*
16. *Vejle Museum. Journal nr. VKH 1596. Udgravningsleder Steen Hvass.*
17. *Vejle Museum. Journal nr. VKH 1602. Udgravningsleder Folmer Christiansen. Udgravningen er i henhold til Museumsloven betalt af Rigsantikvaren.*
18. *Dorthe Kaldal Mikkelsen: To ryttergrave fra ældre romersk jernalder – den ene med tilhørende bebyggelse. KUML 1988-89. Jysk Arkæologisk Selskab 1990. Side 143-199.*
19. *Vejle Museum. Journal nr. VKH 1231. Dorthe K. Mikkelsen: Haughus, Danmarks længste udgravning. Arkæologi på naturgassens vej 1979-86. København 1987. Side 355, Nr. 1314.*
20. *Jvf. note 18.*
21. *Venligst oplyst af Bodil Leth-Larsen.*
22. *Venligst oplyst af Bodil Leth-Larsen.*
23. *Jvf. note 3, Side 150. Genstandene vil blive publiceret af Bodil Leth-Larsen i »Vikingekongernes monumenter i Jelling«, Bind II.*
24. *Peter Bredsdorff: Kortlægning og historiske studier, Et værktøj? København 1973. Side 48.*
25. *J. Heltoft: Tørrild Herred. En herredsbeskrivelse og dens forfatter. Vejle Amts Årbøger 1924 Side 241.*
26. *Jan Skamby Madsen: Fribrødre: A shipyard site from the late 11th century. Aspects of Maritime Scandinavia AD 200-1200. Roskilde 1991. Side 183-206.*
Tom Christensen: *Lejre's possible maritime connection. Aspects of Maritime Scandinavia AD 200-1200. Roskilde 1991 Side 173-182.*

Magister Sigvard Skov 1911-1993

Af Kamma Varming

Sigvard Skov. Foto: Pressefotograf Peter Thastum.

Det er ikke tilfældigt, at der står magister og ikke museumsinspektør i overskriften. Skønt Sigvard Skov var leder af Museet på Koldinghus i en menneskealder

– 32 år fra 1944-76, så vil han for Vejle Amts Historiske Samfund altid være magister Skov.

Når vi brugte denne om- og tiltaleform, så var det en cadeau til den ægte historiker i modsætning til de almindelige amatører i faget, der prægede bestyrelsen i hvert fald i 60'erne og begyndelsen af 70'erne.

Magister Skov var videnskabsmand til fingerspidserne. Det var Koldinghus og dets samlinger, der interesserede ham – ikke besøgstal endsige museumspædagogik.

De øjeblikke i hans selskab, som man især husker, er f.eks., når bestyrelsesmøderne sluttede med kaffebord hos fru Wamberg. Snart kom fru og magisteren i engageret samtale om det engelske sølvtøj på bordet, så lyste viden og vid.

Eller ved en anden lejlighed, den 15. januar 1975, da magister Skov i bibliotekssalen fortalte om salens flytning fra Det Kongelige Bibliotek til Koldinghus på Frederik den III's tid. Erindringen er

dog især knyttet til aftenens sidste afsnit, hvor magisteren åbnede monterne og viste frem og fortalte med glæde og indsigt om porcelæn og fajance. Da var han i sit es.

Magister Skov har gennem de 25 år han sad i bestyrelsen for Vejle Amts Historiske Samfund dels været samfundets arkivar dels medlem af redaktionen fra 1957 til 1980. Han skrev selv til årbogen både en del specialartikler og en lang række portrætter – eller som man kalder det: Nekrologer.

Ved jubilæumsmiddagen på Amtsgården i Vejle i 1980, hvor samfundet fej-

rede sit 75 års jubilæum, holdt magister Skov en blændende tale. Den formelig boblede af den humor, han også rummede. Han talte for og om de enkelte bestyrelsesmedlemmer. De 12 år, der var gået, siden den første kvinde kom i bestyrelsen, havde kastet et formildende skær, så magisteren på det nærmeste kurtiserede de to, der da var.

Når man tænker tilbage, føles det næsten som et festfyrværkeri – en afslutning på en epoke. Vi så ikke magisteren mere. Han flyttede ud af vore liv – til Odense – og nu er en særpræget personlighed så helt borte.

Christoffers Åleqvaser

– en tilføjelse af Kamma Varming

I min artikel om ålegårde ved Trelde i årbogen 1993 fortalte jeg, at det ikke havde været muligt at finde ud af, hvor den omtalte »Christoffer's quas« kom fra.

Det viste sig, at løsningen lå snublen- de nær – så at sige i familien. Da min mors fætter, Jørgen Basse, Vejle, var på besøg, kom vi til at tale om hans morfar,

som ejede Hagenørgården ved Lillebælt. Jeg havde altid troet, at han hed Christian Christiansen. Jørgen kunne imidlertid berette, at Chr. dækkede over Christoffer. Han tilføjede: »Han havde iøvrigt to ålekvaser. Med dem købte han ål op hos bønderne langs Lillebælt og solgte dem i Kolding eller eksporterede dem til Tyskland«. – Voila!

Nyt fra historien i Vejle Amt 1993

De lokalhistoriske arkiver

Lokalhistorisk forening i Bredsten sogn

En beretning for det forgangne år 1993 gør, at ens tanker opsummerer, hvad der er sket, og da dvæler tankerne ved arkivets initiativtager Erik Noe, som døde i januar måned 1993. Æret være hans minde.

1993 stod i jubilæers tegn, men det kommer jeg ind på senere i beretningen. Med faste åbningstider hver den første tirsdag i måneden eller efter aftale gør, vi hver måned får en hyggesnak med folk, der lige har tænkt over noget fra deres unge dage. Det giver os mulighed for at samle flere brikker til og om fortidens Bredsten og dens indbyggere samt eksistensgrundlag.

Vi har modtaget en del effekter, hvoraf bør nævnes et aftenet matrikkelkort over Kjærbøllings jorder. Kortet hængte i Kjærbølling Brugs, indtil den blev lukket, for derefter at skulle »vandre« med et år ad gangen rundt til gårdene i ejerlauget.

Traditionen tro deltog vi i »Hobby« udstillingen i Håndværkerhuset og fremviste skolelærers historie i Bredsten sogn samt orienterede om bygningsbevarelse. Tipskupon'en bestod

i at kende eller gætte ords betydning i sange fra Højskolesangbogen. En populær aktivitet der blev præmieret fra byens handlende.

Bliv en oplevelse rigere, hed en opfordring til aftenbesøg på Danmarks største samling fra anden verdenskrig på Vestre skole i Grindsted, hvor skoleinspektør Brandt Christensen fortalte og viste rundt. En interessant aften med få deltagere.

100 års jubilæet i Håndværkerhuset den 28. februar 1993 var vi med til at markere ved at udstille flere af de nu glemte håndværksteder i Bredsten fra dengang. Med tips og idéer fra Statens filmcentral og industrimuseet i Horsens samt et personligt besøg hos »Den gamle by i Århus« gjorde, at vi med få midler kunne skabe en publikumvenlig information om disse håndværk. Om de enkelte håndværksmestres gøren og laden i Bredsten mangler vi endnu meget at få indsamlet/modtaget.

Minder fra Bredsten sogn; en konkurrence om at skrive om tidligere tider i Bredsten sogn blev vundet af: Gette Svane, med en meget spændende beretning om rigtig mange episoder, personer og emner, der sammen og hver for sig opfordrer til mere forskning. 2.

præmien fik Hans Bruun Hansen for medlevende fortællinger, der, når de læses næsten får en til at se situationerne for sig, endog høre musikken i kroens gildesal. 3. præmien gik til Sv. Å. Andersen, Nykøbing F. for flere korte personberetninger fra Bredsten.

I maj måned bød vi flygtninge fra det krigsramte Jugoslavien velkommen til Bendixen's fabrikshal med en lille folder »Dobrodosli ú Bredsten«, hvor vi fortalte lidt om Bredstens logo og kirkens historie, samt hvor de kunne købe/få hjælp i hverdagens Bredsten med nr. på kort og tekst på dansk/Serbo-kroatisk. Røde kors medarbejderne fik tilbudt støtte fra flere borgere til bl.a. etablering af legeaktiviteter og kulturelle samt sportslige fællesaktiviteter, og da vi flere gange fremkom med tilbud uden at få melding tilbage, endte det med »BARE AT KIGGE PÅ«...

I september og oktober havde vi en skoleudstilling på Bredsten skole, visende hvor skolerne i Bredsten sogn havde været fra 1740 til i dag. Vi viste og opfordrede såvel elever som lærere til at benytte udstillingen som emnevalg i skoledagen, idet vi viste skriftsprogets udvikling fra kileskrift til computergrafik, alfabet og tal over regnestok til avancerede lommeregnerne, venligt udlånt af TEXAS-instruments.

Udstillingen åbnede i forbindelse med arrangementet »Land og by mødes«. Der var udskrivet konkurrencer, hvor TEXAS-Instruments havde sponsoreret præmierne, her var faktisk 100% deltagelse fra de små klasser, men særligt 8-9-10. klasser var meget uinteresserede; jeg vil her vove den påstand, at de manglede opbakning fra deres respektive klasselærere. Balle Friskole-elev løb da også af med hovedgevinsten.

Et samarbejde mellem Kulturelt samvirke og lokalarkiverne med hhv. 5 og 3 repræsentanter har forespurgt om genoptagelse af

»SOGNETURE«, det vil sige aftentur rundt i et sogns område, hvor lokalkendt person/personer viser og fortæller om og fra denne egn. Hver sognetur tænkes afsluttet på et for egnen centralt sted med kaffe/te kurv og fælles samvær.

Af 200 lysbilleder fra Bredsten sogn er fremstillet 32 store fotobilleder, som har været og er udstillet på offentlige steder i Bredsten. Nogle af billederne er udgivet som postkort, der kan købes i Brugsen. Og for at blive ved postkort blev der 1. dec. 1993 afstemplet 200 nummererede postkort med Bredsten kirke og med et 8,25 kr.s frimærke på billedsiden af Bredsten kirke, fra serien om jyske landsbykirker. Et såkaldt maksimumkort for frimærkesamlere. Nogle af de kort, som ikke er blevet solgt, vil 12. februar 1994 blive afstemplet med poststempellet fra BREDSTEN, som efter denne dato er ugyldig afstempling, hvorfor dette stempel bliver sendt til destruktion hos Postdirektoratet i København. Fremover hedder det Sydjyllands postcenter, så brevet til din nabo skal fremover en tur over Fredericia.

Tilbage i Bredsten igen; vi har fået forespørgsel fra det kongelige kunstakademi vedrørende registrering og opbevaring af billeder og film, for senere fremsendelse af registrering og konserveringsanvisninger til en fælles billedsøgnings mulighed.

Klaus Pedersen, krigsveteran fra 1864, var med til at beslutte at etablere en Brugs i Balle, og efter kun 3 ugers forberedelse startede Balle Brugs den 17. december 1868 i stuehuset, hvor han boede, i dag Nederbyvej 5.

Protokoller, fra det vi i dag kender som BSG&I, er indleveret 1866-1990. Imellem protokoller er fremkommet interessante oplysninger om og fra »Smediekassen« og Gåsegilderne i Ravning, samt en indtil nu ukendt »Tørveafgift« for gårdene i Lund (Bredsten-

lund). Eller hvem kendte til Idrætsforeningen »HÅBET«?

Forespørgsler om slægter er kraftigt stigen-
de, og det ikke kun fra personer i Vejle amt,
men hele landet samt Tyskland, hvis tip-tip
flere gange oldefar havde været militsdreng
på Engelsholm, hvis forældre blev fribonde i
1740'erne i Bredsten sogn. Ved et samarbejde
med Nørup lokalarkiv kunne vi hjælpe ved-
kommende.

Årsberetningen for arkivet blev fremlagt af
Hans Rolskov, der omtalte, at arkivet har fået
affotograferet matrikelkort fra 1815 + negati-
ver samt højdekurver i vort område. – Endvi-
dere blev de internationale legedage nævnt,
hvor forskellige erhvervsgrene var indbudt på
Bredsten kro med beskedent fremmøde. Se-
nere ville man indbyde til et nyt møde, hvor
der var alt for ringe opbakning. Planerne blev
aflyst. – Man var indbudt til en aftentur med
besøg på Koldinghus, hvor man blev vist
rundt i konserveringsafdelingen og andre
områder. Der var overvældende tilslutning.

Vort bidrag til Spidsbarren blev leveret af
Folmer Troelsen, hvor han omtalte Bredsten
som håndværkerby.

Folmer Troelsen

Børkop Lokalhistoriske Arkiv

1993 har været et roligt arbejdsår for Arkivet.

Årets store begivenhed var udgivelsen af
Henning Svendsens bog: *Borger i Børkop*. En
bog om kommunalpolitik og den kommuna-
le administration i Gauerslund kommune fra
1951 til 31. marts 1970 og i Børkop kommune
fra 1. april 1970 til og med 1992 og lidt ind i
1993.

Bogen, der er på 152 sider, kan købes ind-
bundet for 170 kr. ved henvendelse på Arki-
vet.

Lokalhistorisk Arkiv har til huse i en fløj af
Rådhuset på adressen: Ågade 6, 7080 Børkop.
Telefon 75 86 60 27. Der er åbent hver tirsdag
kl. 14.00-17.00, samt efter aftale.

Hanne Houmand

Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn

Lokalhistorisk Arkiv oplevede megen trivsel i
1993, her er blot noget af den:

De mange frivillige medarbejderes indsats
i Lokalhistorisk Arkiv var også i 1993 garant
for et velfungerende, ordnet og publi-
kumsvenligt lokalt kulturhistorisk tilbud til
de mange, mange mennesker, der interesse-
rer sig for Fredericia kommunes historie.

Mulighederne for at løse slægts- og lokalhi-
storiske spørgsmål blev større; flere registre,
transkriberede kirkebøger, skifteprotokoller
osv. gjorde undersøgelser lettere.

Læsesalen var da også ramme om tusindvis
af arbejdstimer og mange menneskers udred-
ninger af både store og små lokale kulturhi-
storiske spørgsmål.

De medarbejdere i Arkivet, der kan kalde
sig fæstningsbørn, dannede en studiegruppe,
hvor man udvekslede erindringer fra barn-
dommen. I det hele taget har Arkivet øget an-
tallet af interviewede mennesker, et arbejde
man fortsat gerne vil prioritere højt.

Arbejdet med at registrere indkomne arki-
valier blev også intensiveret; de frivillige med-
arbejdere i registreringsafdelingen øgede de-
res timetal i årets løb, i det hele taget øgedes
besøgstallet væsentligt.

Blandt de mange afleveringer, Arkivet
modtog, ragede et par stykker op, både ved
deres størrelse og indhold. Et fremragende
samarbejde med den reformerte menighed
førte i efteråret til, at menigheden afleverede

dens arkiver til Lokalhistorisk Arkiv. Siden er det store og meget spændende arkiv blevet registreret og gennemgået og er således allerede tilgængeligt for interesserede.

Også afleveringer af ganske nye arkiver fra Fredericias erhvervsvirksomheder har vakt interesse.

I billedregistreringen fejredes den ene succes efter den anden. Arkivets ca. 20.000 positive blev taget under kærlig men fast behandling, og man påbegyndte en omregistrering, der var nødvendig for at udrydde dobbeltnummereringer og de tre forskellige søgesystemer. Arbejdet blev struktureret, og opgaverne blev løst til fulde, Fredericia Museums billedsamling blev afleveret til Arkivet, der således har samlet alt billedmateriale fra kommunen.

I sin udadvendte aktivitet opnåede Lokalhistorisk Arkiv megen opmærksomhed i 1993.

Arkivets formidlings- og informationsvirksomhed øgedes betydeligt, Arkivets mange udadvendte aktiviteter samt en jævnlig udsendelse af små publikationer har gjort det lokalhistoriske arbejde mere kendt og brugt.

Foredragsrækken »Er Fredericia bevaringsværdig?« var en stor succes, udstillingen »Fredericia viser flaget« ligeså, Arkivets 20 års jubilæumsudstilling i Teaterfoyeren, Kulturugearrangementet »På hjul med fortiden«, hvor der blev serveret gammeldags mad og uddelt opskrifter fra en vogn på gågaden, og mange andre små og store aktiviteter har givet Arkivet en større plads i det lokale kulturhistoriske liv.

I efteråret tog medarbejdere og ansatte på studietur til Flensborg og Hedeby. Det var en fin tur med gode oplevelser, særligt på Arkivet i Flensborg.

Samarbejdspartnerne blev flere i 1993: Byens øvrige kulturelle institutioner, skoler, for-

eninger, erhvervsvirksomheder og offentlige forvaltning gjorde ofte arbejdet lettere og i mange tilfælde sjovere.

Bestyrelsen for Lokalhistorisk Arkiv fik nye ansigter, vigtigst vel nok, at Bodil Moestrup afløste Kamilla Varming som formand. Arbejdsstyrken blev væsentligt øget i 1993, udover de 45 frivillige medarbejdere var 9 ansatte travlt beskæftigede. En af årets sidste nyheder var opnormeringen af arkivlederstillingen til fuld tid og ansættelsen af en halvtids sekretær.

Bodil Schelde-Jensen

Gadbjerg Lokalhistoriske Arkiv

Har i 1993 modtaget 16 afleveringer med cirka 400 arkivalier og 30 billeder. Derudover har der været 8 henvendelser angående slægtsforskning, bl.a. fra en dame fra Arizona i USA.

Arkivet var med på udstillingen »Give Kommunes 8 sogne i billeder« på museet. Og Jacob Bechs gård vistes i billeder på Julemessen i Gadbjerg.

Fhv. lærer Hans Nicolaisen i Tofthøj har samlet Gadbjerg sogns skolehistorie, hvor Gadbjerg starter med een skolebygning ca. 1763. Før den tid blev børnene undervist i bøndernes storstuer. Der er fundet et dokument på Landsarkivet i Viborg, der omhandler et syn over den nye degnebolig i Gadbjerg 1764.

I skolejournalen skriver degnen Rasmus Strøier: »Paa grund af at jeg og mit Huus blev hiemsøgt af Tyfus opphørte Skolegangen d. 14. August 1867«. Derefter blev skolen lukket og en ny opført i 1868.

I 1875 blev der bygget skole i Tofthøj og 1877 i V. Smidstrup. 1884 kom Rostrup skole, den blev to-klasset.

I 1907 byggede man forskole i Gadbjerg, og i 1912 i Tofthøj. I Smidstrup købte man et hus til forskole i 1918.

Disse skoler fungerede indtil 1956, da den nye Hovedskole blev taget i brug, hvorefter de øvrige efterhånden blev nedlagt. Så havde Gadbjerg sogn kun én skole igen.

Skolehistorien er på 54 A-4 sider. Den er beskrevet med bygninger, inventar og de enkelte lærere, der har været ansat i sognet.

Det ville være ønskeligt, hvis man kunne få det udgivet i en bog, så der var så mange som muligt, der kunne få glæde af at læse det interessante stof.

Hans Dybvad

Sognearkivet i Gedved kommune

Vi har et stabilt antal besøgende på sognearkivet på de mandag eftermiddage, vi har åbent. Alle mandage mellem kl. 15.00 og 17.30, undtagen i sommerferiemåneden. Ca. 100 besøg pr. år. De fleste kommer for at studere i de kirkebøger og folketællinger, vi har kopier af.

Vi har kirkebøger fra de tidligste til sidst i 1800-tallet og folketællinger fra 1787 til og med 1911. De sidste på microfilm. Derudover har vi kopier af brantaksationsprotokoller og skolekommissionsprotokoller.

Sognearkivet drives af Egnshistorisk Forening for Gedved Kommune, som udover det arrangerer turer og møder efter medlemmernes ønsker.

Arkivet er ved at gå over til EDB registrering. Vi har med sponsorstøtte fra UNIBank anskaffet PC med udstyr og regner med at anskaffe ARKIBAS program i løbet af indeværende år. Når dette udstyr er klar, vil alle ar-

kiver blive nyregistreret. Derved regner vi med at få en bedre oversigt over, hvad der gemmer sig i de enkelte omslag.

Arkivet har til huse i kælderen på Gedved skole, Kirkevej 16, Gedved. Tlf. 75 66 50 87.

Arkivlederen Ellen Jørgensen kan træffes på tlf. 75 66 73 01.

Knud Bak

Give Lokalhistoriske Arkiv

Den ældste årstalsangivelse på vore arkivæsker er 1973. I 1993 bemærkede vi 20-året, uden at det dog på nogen måde blev markeret.

Vi arbejder selvstændigt, men med økonomisk og faglig støtte fra Give-Egnens Museum, som arkivet er en afdeling af, selvom dette har til huse i Give biblioteks bygning.

Museet har forsynet os med mange billeder, mest affotograferinger, men også originalbilleder. Arkivet har selvfølgelig også modtaget billeder andetsteds fra. Derudover har der i årets løb være 39 afleveringer af blandede arkivalier fra arkivets område.

Arkivet har haft adskillige besøgende, der har benyttet diverse materialer til slægts- og gårdhistorie. F.eks. har også gårdhistorikere fra nabokommunen Brande kunnet øse af kilderne her.

En del tid går også med fjernbetjening af folk, der pr. telefon eller brev søger oplysning om deres slægt.

En interessant opgave var Projekt Mejeriregistrering, der førte os på arbejde »i marken«. 6 mejerier – nu i brug til andet formål – blev besøgt, og der blev interviewet og fotograferet.

Inger Dynesen og Gunnar Planck

Lokalarkivet for Glud, Hjarnø og Skjold sogne

1993 var et særdeles spændende år med mange nye opgaver. Den første var, at vi skulle flytte i nyt lokale.

Siden Museet købte Gludvej 54, har vi vidst, at der skulle Lokalarkivet flytte ind.

Nu har vi fået et lokale, der er lyst og venligt, en behagelig arbejdsplads, og ikke mindst, et nemt sted at finde for besøgende.

Arkivet har nu eksisteret i 5 år, det har været dejlige år med masser af arbejde.

Vi havde nok ikke tænkt på, at der skulle bruges så mange timer, men det skræmmer ikke. Det er en dejlig hobby.

Efterhånden er Arkivet ret dækkende for de tre sogne, der er dog stadigvæk »huller«, der skal fyldes.

Hvad med Grundlovsmøderne på Dysbjerg?

Det gl. Skjold? her var jo både Bager, Brugs, Smedie, Telefoncentral, Læge, Dyr-læge, Missionshus, Præstegård o.s.v.

Holmen, er navnet på husene Nørbyvej 13-15-17 og 19. Det er en gl. benævnelse, vi finder den i kirkebogen fra 1666 den 12. august.

Disse 3 lokaliteter, men også andre områder i sognene, vil Arkivet gerne ha' beskrivelser af. Er det materiale, man selv vil gemme, kunne vi måske låne til kopiering eller affotografering, så oplysningerne ikke går tabt.

Enhver henvendelse vil altid blive behandlet seriøst, ingen sag er for lille eller for stor. Så kom bare, hvis du ligger inde med oplysninger, der har interesse for Lokalarkivet.

I februar fik vi brev fra Udvandrerarkivet i Ålborg. Det var nyt, dem havde vi ikke hørt fra før.

Sagen var et ægtepar med 4 børn, der var emigreret fra Horsens i september 1888. Manden var fra Glud og konen fra Skjold

. Det var et tidskrævende, men også spændende arbejde.

Lokalarkivet Gludvej 54 (en del af Museet) har åben mandage i lige uger fra kl. 19.30 til kl. 20.30 og er lukket i juni, juli og august mdr. samt uge 42.

Har du ikke tid til at komme i åbningsstuderne, så ring, vi giver os altid tid til at lytte, eller give oplysninger.

Anna Laursen

HASDA

Historisk Arkiv for Syvende Dags Adventisterne i Danmark

Et folk uden historie er et folk uden ansigt. Det er derfor et vigtigt skabende arbejde, som de respektive arkiver udfører i deres bestræbelser med samling og granskning af arkivaler.

I HASDA er der i kallenderåret 1993 sammenlagt arbejdet i 1482 timer, og der er i samme periode indført 105 nye afleveringer i indkomstjournalen, ligesom der er foretaget 42 ekspeditioner, og det ret afsides liggende arkiv har haft 54 besøgende.

Forbedringer

Der er i 1993 anskaffet tre nye vigtige hjælpemidler til at lette arbejdet. Det drejer sig om en kopimaskine, en ny printer og ikke mindst et kompaktreolsystem på fem enheder. Det sidste måtte anskaffes, fordi en omstrukturering af Syvende Dags Adventistsamfundet, fra nu af SDA, bevirkede, at HASDA's fjerndepot under Adventkirken i Århus måtte rømmes.

Kurser

I forbindelse med projektet at skrive danske adventistmenigheders og institutioners historie er der holdt to kurser i »kunsten at skrive«. De blev afviklet i henholdsvis Adventkirken i Roskilde, søndag den 28. februar, og på

Vejlefjordskolen, søndag den 7. marts. Som underviser medvirkede bl.a. lektor, cand. mag. Leif Harris Carlsen, Vejle.

Udstillinger

I det forløbne år har HASDA haft tre udstillinger. De to skete i forbindelse med SDA årsmøderne på henholdsvis Himmerlandsgården ved Hadsund fra 19.-23. maj og i Faksehallen 28.-30. maj. Den tredje fandt sted ved et præstekonvent ligeledes på Himmerlandsgården i dagene 3.-6. juni.

Publikationer

SDA mistede den 30. juni 1992 deres fornemme institution, Skodsborg Badesanatorium. Denne virksomhed har siden 1924 årligt udgivet en bog, Skodsborgersamfundet, om livet på stedet. Da det ikke så ud til, at der ville komme en bog for perioden 1991-92, hvor sanatoriet stadig virkede i SDA regi, tog HASDA initiativet til at få skrevet, redigeret, trykt og solgt en sidste udgave af Skodsborgersamfundet. Den udkom i februar 1993 og er foreløbig udsendt i 427 eksemplarer.

Dertil kommer, at arkivet under sloganet »FRA HASDA's GEMMER« i kvartalsmånederne udsender historiske artikler i SDA's hovedorgan Adventnyt.

Nekrolog

Fra diverse danske SDA tidsskrifter er der nu i et kartotek samlet nekrologer over alle, der siden menighedens begyndelse i 1877, har tilhørt SDA-samfundet i Danmark.

Historisk symposium

På SDA-ungdomsgården i Kikhavn ved Hundested blev der i dagene 29.-31. oktober afviklet et meget vellykket historisk symposium. To og tyve flittige skribenter kom med et samfunddrag af afhandlinger, som de havde skre-

vet over et tildelt emne i SDA historie. Tretten andre, som ikke kunne være til stede, havde indsendt deres manuskripter.

Arkivet HASDA, der blev oprettet i 1988 og indviet i 1990, har efterhånden fået en stor og fin samling af arkivalier og fungerer nu efter hensigten. Det er vigtigt med et historisk bagland. Du må vande dine rødder for ikke at visne i toppen.

Hans Jørgen Schantz

Hatting sogns lokalhistorie

Arkivet dækker Hatting sogn med Hatting, Eriknauer og Bygholm ejerlav. For driften af arkivet står foreningen Hatting Sogns Lokalhistorie, der i 1993 havde 231 medlemmer.

Der blev åbnet arkiv den 10. dec. 1991 i kælderen under Hatting Plejehjem. Da plejehjemmet er under renovering, blev arkivet 4. maj 1993 flyttet til Storegade 2 i Bikubens tidligere lokaler. Den 17. feb. 1994 holdtes igen flyttedag. Denne gang til Grønhøjvej 1 i kælderen under legestuen ved Hatting skole. Når plejehjemmet er færdigrenoveret omkring årsskiftet 1994/95, flyttes arkivet tilbage hertil.

Der bliver en kælderindgang på vestfløjens vestside ud for gangstien fra terapien, hvor der også er parkeringspladser.

Trods den megen flytten rundt, har arkivet fået tid til at udgive 2 hæfter med titlen Lokalhistorisk Nyt. I januar 1993 udkom nr. 1 i 800 eksemplarer med hjælp fra annoncører i Hatting. Nr. 2 udkom i januar 1994.

Arkivet har fået kopier af Hattings kirkebøger 1701-1814 og mikrokort af kirkebøgerne 1814-1891, kopier af folketællinger 1787-1860, en film med realregister for Bygholms fæsteprotokol med register 1719-84. Så nu er der store muligheder for at arbejde med lokal- og slægtshistorie på arkivet.

Ved generalforsamlingen 1993 fortalte Christian Bie om livet i Hatting under 2. verdenskrig. I 1994 var aftenens fortæller Bent Ousager, der berettede om Bygholm, der tidligere havde meget stor betydning for livet i Hatting.

Arkivet holder åbent 1. tirsdag i måneden kl. 19-21 eller efter aftale. Henvendelse kan ske til formanden Hans Kvorning, Storegade 2, Hatting, tlf. 75 65 31 07.

Jens Sønder

Lokalhistorisk Arkiv for Jelling kommune

Arkivet, der er en afdeling af Jelling kommunebibliotek, har lokaler i etagen over biblioteket på adressen Jernbanevej 26, 7300 Jelling. Der er åbent torsdag 15,30-17,30 samt efter aftale. Bibliotekets og arkivets telefon har nr. 75 87 13 91.

Arkivets øverste ansvarlige leder er bibliotekar Britta Bitsch, og bag det står i øvrigt en styrelse på fem medlemmer. For den følgende fireårsperiode har byrådet udpeget Inge Fiil, Jelling, og Jens Aage Poulsen, Jelling, mens arkivets støttekreds har valgt Henry Bech Andersen, Hvejsel, Gunni Højvang, Jelling, samt Carl Nissen, Vindelev. Formand er Gunni Højvang.

Der har været god tilslutning til arkivets arrangementer. Ved årsmødet 25. feb. 1993 fortalte Falk Mikkelsen og Karen Marie Ravn fra Give om, hvordan man starter et museum, og ved støttekredsmøder har Gunni Højvang gjort rede for planerne om ansigtsløftningen for Gormsgade, mens Leif Ingvorsen har berettet om de mange udgravninger, der finder sted i og omkring Jelling i disse år.

Den 24. maj gik den efterhånden traditionelle forårsudflugt til det nyåbnede kombinerede arkiv og museum i Børkop. Meget vellykket og med stor tilslutning.

I forbindelse med Karen Enevolds død ved årsskiftet modtog arkivet en meget værdifuld samling af bøger og fotografier som gave fra Per Boe. Det gav arkivet anledning til at arrangere en lille mindeudstilling for Karen Enevold, hvis bøger i vid udstrækning er præget af hendes barndomstid i Jelling.

Arkivets personale kan glæde sig over mange besøg – ikke mindst i forbindelse med slægtsstudier, og en særlig gruppe »Tirsdagsklubben«, er på uophørlig jagt efter materiale på Landsarkivet i Viborg.

Der er stadig god vækst i arkivets samlinger. I den senere tid har det bl.a. modtaget mange spændende vandrebøger fra tidligere seminarieelever. De rummer mange spændende beretninger gående helt tilbage til forrige århundredes slutning.

Arkivets svageste punkt har været at gøre materialet tilgængeligt for de besøgende. En del af dette problem er nu ved at være løst, idet Annegrethe Løwendahl en periode har været tilknyttet arkivet for at foretage en grundig registrering af den store billedsamling.

Michael Christensen

Kolding Stadsarkiv

Med Arkivloven, der trådte i kraft den 1. oktober 1992, blev det lovfæstet, at offentlige arkiver ikke alene er Statens arkiver – Rigsarkivet og landsarkiverne – men også de kommunale arkiver, som en kommune har oprettet med det formål at opbevare kommunens ældre arkivalier og stille dem til rådighed for forskningen.

Kolding Stadsarkiv er indtil videre det eneste arkiv i Vejle amt, der har opnået denne status, men det ville være ønskeligt, om også

andre lokalhistoriske arkiver i amtet fik denne opgave. Det er en stor fordel for brugerne – lokalhistorikerne, slægtsforskerne og ikke mindst kommunens ledere og sagsbehandlere – når alle kilder til lokalsamfundets historie bliver i kommunen frem for at blive sendt til landsarkivet i Viborg.

Med retten til at opbevare offentligt arkivmateriale hører også forpligtelsen til at være arkivkonsulent for kommunens ansatte. Stadsarkivet har i 1993 udarbejdet en håndbog i arkivering »ARKIV-JOURNAL-KASSATION«, der er udleveret til godt 100 ledere og sagsbehandlere i kommunen – og solgt til en lang række andre kommuner.

Kolding Stadsarkiv har ud over aflevering af kommunalt arkivmateriale bl.a. modtaget privat arkivmateriale fra blikkenslagermester Robert Steinfaths bo, ingeniørfirmaet Møller Christensen & Holm Christensen, Bryggeriet Slotsmøllen, Kolding Kammerorkester, Vinstres Ungdom, Knud Moseholms og Aksel Nellemanns efterladenskaber, Arbejdsgiverforeningens Kolding afd. P.g.a. et stort registreringsefterslæb har der ud over de fastansatte været beskæftiget en vikar, 2 langtidsledige og 6 frivillige. Bl.a. er begyndt en registrering af kort, tegninger og planer.

Stadsarkivets personale har afholdt en lang række foredrag om Koldings historie og introduktioner til arkivet. Søndag den 6. juni 1993 afholdtes åbent hus med besøg af 200-300 mennesker. Specielt kan nævnes, at den færøske landsarkivar Lena Nolsøe og Lokalhistorisk Selskab fra Koldings venskabsby Ørebro har besøgt arkivet.

Koldingbogen, der udgives af Kulturudvalget i Kolding og redigeres af Kolding Stadsarkiv er udkommet i 1993 for 23. gang, for første gang med stift bind. Præsentationen af bogen filmedes af TV-Trekanten og fik des-

uden fin omtale i lokalpressen med det resultat, at bogen blev udsolgt. Stadsarkivets personale har desuden medvirket ved udgivelsen af Jørgen Svane Mikkelsens bog om Kolding Folkebibliotek, »En samfundsnyttig gerning. Træk af Koldings bibliotekshistorie«, jubilæumsskriftet om Kolding havn, »Kolding Havn 1843-1993« og »Vejle Amts Kortbog«.

Birgitte Dedenroth-Schou

Lunderskov kommunes Lokalhistoriske Arkiv

Arkivet, der drives af Lokalhistorisk Forening med tilskud fra kommunen, har haft et godt år 1993. Der er i årets løb modtaget og registreret 23 afleveringer af arkivalier m.v. af forskellig omfang og størrelse fra beboere i arkivets dækningsområde, som er Lunderskov kommune. Arkivet er åbent en eftermiddag om ugen (torsdag fra 14 til 17) eller efter aftale, og besøgstallet har været gennemsnitlig 5 pr. åbningsdag.

I årets løb er arkivet flyttet til nye lokaler, men med samme adresse som før, nemlig Vestergade 1 i Lunderskov. Kommunen havde besluttet, at ejendommen, hvor arkivet hidtil havde haft til huse i tagetagen, skulle sælges, men efter lange forhandlinger og samtaler, vedtog kommunalbestyrelsen, at ejendommen ikke skulle sælges foreløbig, og at arkivet måtte overtage stueetagen, som før blev brugt til omsorgscenter.

Lokalerne overtoges, som de forefandtes, men efter en stor håndværksmæssig indsats af arkivets medarbejdere kunne vi efter sommerferien flytte ind i særdeles velegnede lokaler.

Efterhånden er alt i arkivet registreret og journaliseret, og hjælpemidlerne er meget tilfredsstillende for at kunne opfylde de be-

søgendes ønsker, så de med nogen hjælp fra medarbejderne kan få et godt udbytte af at besøge arkivet.

Richard Andersen

Lokalhistorisk Arkiv og Forening for Nørup Sogn

Der er i 1993 registreret 26 afleveringer, deraf flere store med et meget forskelligt indhold, flest fra private. Vi har fået gjort vort billedarkiv mere overskueligt, der er 700 registrerede billeder + 70, der hænger i arkivet. Ca. 100 mennesker har besøgt arkivet i et eller andet ærinde, de er kommet fra forskellige områder i Danmark.

Vi har et godt samarbejde med menighedsrådet i Nørup, der 6 gange årligt udgiver kirkebladet, hvor vi hver gang har en historisk artikel med, prydet med en tegning om emnet, lavet af en lokal kunstner.

I en montre på Aktivitetscentret »Skovbrynet« har vi en lille udstilling, som fornyes hver måned. Den traditionelle årlige udstilling holdes i marts i et stort lokale på Nørup skole, interessen for den er stor.

Foreningsarbejdet har været stabilt, på flere møder var læsning og udklip af lokalt stof i Vejle Amts Folkeblad fra 1930'erne på programmet, dette er fortsat af en medarbejder. Afslutning på vintersæsonen var et besøg i Lokalhistorisk Arkiv i Bredsten.

Vi har været repræsenteret ved ARVEs generalforsamling, åbent hus aften i Byhistorisk Arkiv i Horsens, aftenur til Landsarkivet i Viborg, ved indvielse af nye lokaler i Vejle Byhistoriske Arkiv og på Vandel Museum. Fælles udflugten for Arkiv- og Museumssamarbejdsudvalget i Egtved kommune gik til Staldgården og Koldinghus med rekord stor deltagelse, det var en spændende aften.

Efterårets første arrangement var en aftenur til Egtved kirke og Museet på Højvang, begge steder ledet af Peter Houbak, Egtved.

Vi bor Tørskindvej 3, Ny Nørup, kælderens under Nørup skole, indgang fra den lille skolegård. Arkivet er åbent anden torsdag i hver måned, kl. 15-17.30 eller efter aftale på tlf. 75 88 31 14. Ved post må adressen Vesterløkke 23, Ny Nørup, 7182 Bredsten, benyttes.

Johanne Bindesbøl

Tamdrup Sognearkiv

I 1993 havde vi, udover vore sædvanlige åbningstider, 2 arrangementer. Det første i april, hvor vi i forbindelse med »Lund kultur-dag« havde en udstilling af genstande, billeder, papirer o.lign. af en engelsk bombeflyver, som styrtede ned her først i maj 1943.

Det næste arrangement var med en vognmand, som fortalte om den tid, hvor han kørte brunkul fra kullejerne i Søby og Fasterholt. – Begge arrangementer var godt besøgt.

I forbindelse med det sidst nævnte planlægger vi en udflugt her i foråret ud til brunkulsmuseet og lejerne, hvor Th. Østergaard så vil vise rundt.

Vi har lige haft »kommunalt besøg« i vort arkiv, som jo har hjemme i sikringsrummet på Lunds skolen. – I forbindelse med ombygningen af plejehjemmet er der måske en mulighed for at få et lokale der, men det bliver ikke det første par år!

Elsie Egeskov

Lokalarkivet for Thyregod og Vester sogne

Dette arkiv har også i 93, som de tidligere år, nydt stor bevågenhed dels fra sognenes beboere, dels fra folk rundt i landet med forfædre

i vore sogne. En bevågenhed, der har ud-møntet sig i interesse for vort arbejde og i lyst til at aflevere.

En af årsagerne til den store søgning er nok, at vi har kirkebøger og folketællinger komplette samt et rimeligt godt kartotekssystem (på kort), så vi hurtigt kan se, om de nævnte personer forekommer i vort materiale.

Vi fortsætter med fast åbningstid fredag (15-17) samt efter aftale – og vi oplever meget sjældent en fredag uden gæster. Ligeledes er der ingen ændring i »personalet«.

Vor tidligere medarbejder Ejnar Bjerre Jørgensen er godt i gang med at beskrive de enkelte ejerlav matr. nr. for matr. nr. fra de først er omtalt til i dag – dvs. samtlige ejere og udstyknings samt specielle dokumenter i afskrift.

I efteråret havde vi den fornøjelse at være værter for ARVE – en dejlig aften i selskab med dejlige mennesker.

Vi regner med, at vi bruger ca. 800 timer på arkivet (frivilligt og ulønnet), hertil kommer så en pæn portion timer i marken (afhentning, snak m.m.), så vi keder os ikke.

Som sædvanligt har vi modtaget støtte fra forskellige i området, desværre for sidste gang fra vor lokale sparekasse, der har været vor hovedsponsor, men den lukker i 94.

Poul Erik Jensen

Tørring og Omegns lokalhistoriske forening

Foreningen arbejder stadig med at rense og registrere den 20000 store samling af glasplader. Hver mandag mødes nogle bestyrelsesmedlemmer samt frivillige hjælpere, og det fylder efterhånden godt i skabene med de rensede plader, de fleste er portrætter, men ind imellem dukker der også huse og gårde

frem. Billeder vi for tiden er meget glade for. Erik Jacobsen fortsætter med at samle fotografier og beskrivelser af hvert hus i byen. Det er efterhånden ved at blive et stort værk. Mens andre arbejder med gårdhistorie.

Udover arbejdet med glaspladerne samler vi også avisudklip fra området, og et par stykker registrerer tingene, der kommer ind. Ialt mødes 8 personer så godt som hver uge, og tager del i det lokale arbejde.

Foreningen har efterhånden en stor billedsamling, og den kommer nu og da på udstilling. Derved får vi ofte navne på personer, vi ikke vidste hvem var.

I sommeren 1993 mistede vi desværre, efter kort tids sygdom, en af vore trofaste medhjælpere, nemlig Mathias Højsgård fra Ølholm. Vi mindes ham endnu og husker mange glade timer sammen med ham.

Nye folk er siden kommet til, og på den seneste generalforsamling kom to af dem, Christian Madsen og Arne Junge i bestyrelsen, mens Else Laursen og Søren Therkildsen blev genvalgt.

Gudrun Andersen

Vejle Byhistoriske Arkiv

Den 1. maj kunne Vejle Byhistoriske Arkiv fejre 25 års virke som fælles hukommelse for Vejle kommune. Det blev markeret med en reception fredag den 30. april. Mange af arkivets venner benyttede dagen til af aflægge arkivet besøg. Ved jubilæet blev arkivet begavet med gode arkivalier, billeder og bøger m.m. samt pengegaver, som senere indgik som grundkapital til anskaffelse af en ny mikrofilmlæser, der kan fremstille kopier på almindeligt papir.

I 1993 har der været 329 afleveringer, hvor Byhistorisk Arkiv har modtaget arkivalier, bil-

leder, lydbånd, film o.lign. Der er modtaget arkivalier fra bl.a.: Cykelhandler Jørgen Nielsen, Grejsdalens Stole- og Møbelfabrik, Hornstrup Sogns Sygekasse, Hover Sogneråd, Hornstrup Sogns Husmandsforening, Vejle Kunstforening, FDF's 100 Mands Forening, Vejle Brugsforening, Vejle Turistforening, Vejle Rotary Nord, Sct. Georgsgilderne, Manufakturstandens Understøttelsesfond, Vejle Friskole, Dansk Kommunalarbejderforbund, Vejle afdl., Spareforeningen »Skibet Glædelig Jul«, Købmand Hans Andreas Knudsen, Grejsdalsvej, Bøgeager Teglværk, Vejle Kontrollørforening, Vejle Brandvæsen, Hornstrup Sogneråd, Vejle Ungdomsforening, Vejle Boldklub, Vejle Bogcafe, Ustrups Bådebyggeri, Hans Jessens Maskinfabrik, Vejle Havn samt fra en række personer med tilknytning til Vejle. Fra Schweitzers Bogtrykkeri har arkivet modtaget Vejle Amts Avis fra 1829 til 1960. Arkivets mikrofilmsamling er udvidet med Folketællingen 1911 og Kirkebøger på microfiche, så at alle sogne i kommunen nu er dækket frem til 1891.

Projekter

Arkivets virksomhed er fortsat meget afhængig af de beskæftigelsesprojekter, der gennemføres for unge bistandsmodtagere på Byhistorisk Arkiv. I 1993 havde arkivet tilknyttet tre projekter: Projekt Erindringsværkstedet, projekt Billedregistrering og Vejle hukommelse på EDB.

Projekt Erindringsværkstedet er et nyt projekt, der blev startet i 1993 med det formål at indsamle materiale af historisk interesse om Grejsdalen. Grejsdalen med den vandrige Grejs å er et af arnestederne for den danske industrielle udvikling. Langs med åen har der været anlagt en række møller, tekstilvirksomheder, hammerværk, m.v., og allerede i slutningen af det 19. århundrede var den smukke dal et velbesøgt turistmål. De ind-

samlede billeder, interviews med ældre beboere og genstande formidles løbende gennem udstillinger i rejsesalden til Grejsdalens Hotel, foredrag og artikler. John Juhler Hansen er projektleder for de 16 ledige, der har været tilknyttet projektet i 1993.

Projekt Billedregistrering har siden 1991 arbejdet med at EDB-registrere, ordne og ompakke de mere end 300.000 negativbilleder optaget af pressefotograferne ved Vejle Amts Folkeblad i årene fra 1965 til 1988. Alle billeder genfindes i Vejle Amts Folkeblad for derefter at blive registreret på tid, sted, emne, person og fotograf. I 1993 har der foruden projektleder cand. phil. Bente Munk været tilknyttet 23 ledige. Projektet laver hvert år flere temaudstillinger med de fine billeder.

Vejle hukommelse på EDB har arbejdet siden 1992. Arkivet ligger inde med et meget stort kildemateriale til den lokale historie, f.eks. foreningsarkiver, virksomhedsarkiver, og private personers arkiver. De består af papirer, protokoller, lydbånd, film m.m. Projektet har til opgave at sortere, pakke i syrefri læg og kasser samt at registrere dette materiale. For at lette søgemulighederne overføres registreringen på EDB-programmet ARKIBAS. Arbejdet skal sikre, at kilderne til Vejles historie bevares betryggende, og at materialet gøres tilgængeligt for historikere, borgere og andre, der er interesseret i Vejles historie. Resultaterne formidles bl.a. ved at udarbejde trykte fortegnelser over materiale til belysning af forskellige lokalhistoriske emner. Projektleder er Lic. phil. Poul Porskær Poulsen, og der har været tilknyttet 17 ledige i 1993.

I alt 73 personer har været beskæftiget i projekter og i det almindelige arkivarbejde i løbet af 1993.

Rådgivning

Gennem deltagelse i forskellige arbejdsgrupper og på anden måde deltager arkivet fortsat

i rådgivnings- og konsulentvirksomhed over for kommune, institutioner, myndigheder m.v. Da kommunearkivet er en væsentlig og uundværlig kilde til lokalsamfundets historie, arbejder Byhistorisk Arkiv på at sikre den bedst mulige bevaring af Vejle kommunes arkiv. Derfor rådgiver og indgår arkivet i projekter med de enkelte forvaltninger.

Undersøgelser og formidling

Arkivets formidling sker hovedsageligt til besøgende på læsesalen, besvarelse af forespørgsler, fremstilling af udstillinger, afholdelse af foredrag og lokal- og slægtshistoriske kurser o.lign. I 1993 benyttede mere end 13.000 personer et eller flere af arkivets tilbud til de lokalhistorisk interesserede.

Ny Vejles Historie i 3 bind

Vejle Byråd har besluttet, at der i de kommende år frem til 1997 skal udarbejdes en moderne fremstilling af vejleegnens historie, der forener kravene til professionalisme, faglig kvalitet og folkelig formidling. Vejle fortjener en historisk beskrivelse, som medtager de sidste 100 år, hvor Vejle forvandles fra et »stillestående« lokalsamfund til et højteknologisk »industrisamfund« i konstant udvikling og forandring.

Det er ikke et jubilæum eller lignende, som er årsagen til, at det omfattende arbejde sættes i gang, men et alment kendt behov og ønske fra kommunens borgere, virksomheder, institutioner og byrådet. Byhistorisk Arkiv er sekretariat for VEJLES HISTORIE i 3 bind. Det første bind om Vejles industrielle udvikling udkommer i efteråret 1995.

Udstillinger:

I arkivets udstillingsrum blev der i 1993 vist 3 udstillinger:

»Lige i øjet« – børn i Vejle fastholdt af pres-

sefotografens kamera. 26. marts til 1. oktober.

»Lige i øjet« – store og små begivenheder i 1970'ernes Vejle. 8. oktober til 31. december.

Jubilæumsudstilling om arkivets virke som Vejles hukommelse i 25 år. 30. april til 31. maj.

I årets løb er der ligeledes udarbejdet en række udstillinger, som er vist eksternt.

I forbindelse med ældrefestivalen på Vejle Bibliotek den 27. og 28. marts, deltog arkivet med en udstilling om Byhistorisk Arkivs virke, Byhistorisk Selskab samt det gamle Vejle.

Udstilling på Amtscentralen for undervisningsmidler om lokalhistorie. 16. august til 26. september.

Udstilling om det gamle Vejle i Dagcentret Frejsgade.

I samarbejde med Vejle Friskole har arkivet udarbejdet en vandrestilling med titlen Barn i Vejle. Udstillingen blev vist første gang på Vejle Friskole den 3. august og er blevet en stor succes på såvel skoler som børne- og ældreinstitutioner. Der er bestillinger på udstillingen frem til medio oktober 1994.

Udstillingen »De lokale gamle Guder« på Domus (senere på Byhistorisk Arkiv) i anledning af arrangement om Ewald Tang-Kristensen, Frederik Iversen, Anton Berntsen m.fl. den 16. september 1993 med oplæsning, fortælling, musik m.m. i samarbejde med Musikskolen, Ungdomsskolen, Biblioteket og Kulturchefen.

Erindringsværkstedet på Grejdsdalens Hotel viste i efterårsferien en udstilling om Grejdsdalens historie i hotellets rejsstald. Ud over plancher rummede udstillingen videohjørne, »lav selv« udstilling, ligesom der blev arrangeret velbesøgte bus- og vandreture i Grejdsdalen.

I samarbejde med Grejdsdalens skole blev der den 26. til 28. november afholdt julestue

i rejsesalden til Grejsdalens Hotel. Ved dette arrangement blev vinderne af en fotokonkurrence udpeget.

I de to uger 6.-19. december blev rejsesalden til Grejsdalens Hotel igen åbnet. Udstillingen var da blevet udbygget med materiale indsamlet af erindringsværkstedet og yderligere suppleret med billeder og genstande fra lokale forretninger m.m.

Anden formidling

Sammen med Folkeuniversitetet i Vejle er der blevet gennemført et kursus i slægts- og lokalhistorie på 10 lektioner. Under AOF er der afholdt en kursusrække på 20 lektioner i Vejle Bys Historie for synshandicappede.

Som sekretariat for Byhistorisk Selskab for Vejle har Byhistorisk Arkiv medvirket til gennemførelsen af 10 lokalhistoriske arrangementer. I 1993 var der således foredrag om f.eks. kommunesammenlægningen i 1970, bibliotekshistorie i Vejle, Social forsorg i Vejle fra socialreformen til bistandsloven samt besøg på Sct. Maria-hospital og Den jyske Idrætsskole og flere arrangementer.

Byhistorisk Selskab udgiver tillige en årbog, VEJLEBOGEN.

Hver uge bringer Byhistorisk Arkiv et gammelt fotografi i Ugeavisen.

Lokalhistorisk Kalender 1994, der traditionelt udgives i november måned, og som også i år blev vel modtaget.

Asbjørn Hellum

Museerne

Danmarks Sportsmuseum

De første tanker om at oprette et dansk idrætsmuseum går tilbage til 1912. Den 3. april 1993 så »barnet«¹ dagens lys, idet Danmarks Sportsmuseum kunne åbne dørene for publikum. Det kan godt undre, at der skulle gå mere end 80 år, inden Danmarks største folkelige bevægelse – idrætten – fik et sted, hvor dens bidrag til den danske kulturhistorie kunne præsenteres.

Danmarks Sportsmuseum er en udløber af en udstilling på Vejle Museum i 1984 med titlen: »Sport i Vejle«. Dele af denne udstilling blev flyttet ud på Den Jyske Idrætskole, hvilket var starten på et formaliseret samarbejde mellem de to institutioner med henblik på at få oprettet et sportsmuseum.

Fra starten har Sportsmuseet af gode grunde lagt megen energi i at få indsamlet materiale, et arbejde, der i høj grad har båret frugt, da museet i dag råder over en stor og fin samling af idrætshistorisk materiale. Et andet kerneområde har naturligvis været at gøre opmærksom på, at der er noget, der hedder Danmarks Sportsmuseum. Dette har vi især gennemført via flere forskellige vandredstillinger, der har besøgt alle landets større biblioteker og flere af vore museer. Blandt andet har vi også haft en stor udstilling på Københavns Rådhus i anledning af Dansk Boldspil-Unions 100 års jubilæum i 1989.

I januar 1992 blev Danmarks Sportsmuseum en selvejende institution med en bestyrelse, der består af såvel personer med lokal tilknytning som folk udefra. Bestyrelsen lagde sig i starten i selen for at skaffe Sportsmuseet lokaler, der kunne gøre det muligt at åbne for publikum. I december 1992 fik vi tilsagn om, at Vejle kommune ville være os behjæl-

pelig med et lejemål i Vejles nye Musikteater.

Udstillingen skulle åbne lørdag den 3. april. Det gav os 3 måneder til at opbygge og markedsføre Danmarks Sportsmuseums permanente udstilling – et enormt arbejde, der lagde beslag på samtlige weekender og aftener i denne periode. Heldigvis var der en stor velvilje alle vegne fra, ellers havde dette arbejde heller aldrig kunnet lykkedes.

I forbindelse med Musikteatrets åbning den 3. januar 1993 var kulturminister Grethe Rostbøl sammen med formanden for Kommunernes Landsforening Thorkild Simonson på rundvisning i huset, herunder også på Sportsmuseet. Her fik hun lejlighed til at se arbejdet med opbygning af udstillingen, samtidig med at vi fik gjort opmærksom på vort initiativ.

På åbningsdagen mødte over 300 inviterede gæster fram til den festlige åbning af Danmarks Sportsmuseum. Med flagene vajende over hele Vejle midtby kunne Vejle Garden sørge for den musikalske velkomst. Den sportslige side af sagen tog blandt andet Vejle Springteam sig af, da de lavede en forrygende opvisning for de mange frysende tilskuere, der trodsede kulden. To af Danmarks kendteste cykelryttere, Kim Andersen og Michael Gulldammer, afsluttede de udendørs arrangementer ved at dyste mod hinanden på ruller med sidstnævnte som vinder. Der var et meget stort medieopbud blandt andet også af TV-avisen – bedre markedsføring kunne vi ikke have ønsket. Det var en helt igennem perfekt dag, som belønnede de mange timers anstrengelser på bedste vis, og som lovede godt for fremtiden.

EM-triumfen i fodbold skulle selvfølgelig

danne rammen om Danmarks Sportsmuseums første særudstilling. I hele juni måned udstillede vi EM-pokalen. Den blev set af mange unge og ældre fodboldinteresserede.

I september blev vi kontaktet af journalist Poul Erik Andersson fra Danmarks Radio, der spurgte, om vi var interesserede i at erhverve Gunnar Nu Hansens idrætsmateriale. Han havde fået det tilbudt af Gunnar Nu Hansens enke, men havde ikke selv plads til det. Det var et tilbud, vi tog imod med den allerstørste glæde. Dette »nationalsymbol« som er kendt af alle danskere, hædrede vi på Sportsmuseet ved den 25. september 1993 at åbne en mindestue, hvor de besøgende kan få lejlighed til at få et lille indblik i dette spændende menneskes ufattelige livsforløb. Der er vel ikke nogen dansker, der har oplevet tilsvarende.

Det har været et utroligt arbejdskrævende år, men samtidig også et spændende år, hvor et besøgstal på ca. 10.000 har bevist Danmarks Sportsmuseums eksistensberettigelse, hvorfor en statsanerkendelse naturligvis står øverst på ønskesedlen for den nærmeste fremtid.

Den 4. februar 1994 var kulturminister Jytte Hilden på besøg i Musikteatret. Hendes tidnappe program levede heldigvis plads til et besøg på Danmarks Sportsmuseum, hvor vi fik lejlighed til at orientere hende om, at vi inden for en overskuelig fremtid påtænker at søge om statsanerkendelse.

Arne Rahbek

Fredericia Museumsforening

Beretning for 1993

1993 blev året, hvor der for alvor kom gang i samarbejdet mellem Fredericia Museum og Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn.

Tilnærmelsen mellem de to institutioner var først og fremmest begrundet i de mange lighedspunkter i deres daglige arbejdsopgaver, ønsker om en mere rationel og hensigtsmæssig udnyttelse af fælles ressourcer og ikke mindst i samlingerne, der ligger i naturlig forlængelse af hinanden og på visse punkter ligefrem overlapper hinanden.

Ved årets begyndelse tog museets bestyrelse fat på en drøftelse om museets placering i kommunens kulturelle sammenhæng. Man kunne se fordele både ved at opretholde »det folkelige element« i museumsforeningens drift og samtidig gøre brug af mere praktisk samarbejde – dels med kommunens kulturelle forvaltning dels med Lokalhistorisk Arkiv.

Hovedformålet var et forsøg på efterhånden at frigøre arbejdskraft fra en del administrative opgaver og dermed gøre museumsarbejdet mere fagligt, interessant og »sjovere« for både bestyrelse og personale.

De involverede parter enedes om en fortsættelse af formidlings-samarbejdet men besluttede endvidere at arbejde hen imod en tættere samkøring inden for bruger-service og administration. Sidst på året gav alle tre parter deres opbakning til hurtigst muligt at gennemføre en fælles administration for Fredericia Museum og Lokalhistorisk Arkiv.

Formidling

Ud over de justeringer, der er foretaget i museets permanente udstillinger, har der i årets løb været afholdt fem særudstillinger:

Med »Hans de Hoffman – byens sidste præsesident« (30. januar - 21. februar) blev mindet 200-året for en markant fredericianers død. Udstillingen blev suppleret med bl.a. kransnedlæggelse ved Hoffmans grav, mindegudstjeneste i Sct. Michaelis kirke, foredrag og en bogudgivelse – alt sammen med Kammas Varming som en ihærdig primus motor.

En stor samling fotografiske negativer optaget af I. C. Søndergaard omk. 1960 var grundlaget for udstillingen »Fotografiet fortæller historie« (2. april - 9. maj), hvor der blev lejlighed til gensyn med en række små og store begivenheder på Fredericia-egnen.

Årets største særudstilling »Fredericia viser flaget« (15. juni - 15. august) blev skabt som et tæt samarbejde mellem museet og Lokalhistorisk Arkiv. Udstillingen krævede lang planlægning og et meget stort forarbejde, inden den kunne åbnes på Valdemarsdag, d. 15. juni, hvor Danmarks Samfundet henlagde sin traditionelle højtidelighed til museumsområdet.

»Valdemarsdag på museumsområdet«

Ca. 350 personer var mødt frem – deriblandt de to guldmedalje-vindere i Soling-sejlads ved De Olympiske Lege, Jesper Seir og Steen Secher. Der blev reklameret for udstillingen med et banner i byens centrum, og en af attraktionerne på udstillingen var general Ryes handske, der kort tid forinden var blevet fundet ved en tilfældighed i Rigsarkivet. Et særligt trækplaster i to af udstillings-ugerne var E.M.-pokalen vundet af det danske fodboldlandshold.

Hovedbestanddelen i udstillingen »Den Hvide Verden« (16. oktober - 14. november) var gips. Der blev ud over buster, relieffer, bygningsdele, støbeforme m.m. vist en stor nøjagtig model af kvarteret omkring Fredericia Banegård, ca. 1940.

Traditionen med at låne effekter fra medborgere til december-udstillingen (27. november - 19. december) blev holdt vedlige. Under overskriften »Barn Jesus i en krybbe lå« lykkedes det at præsentere ca. 20 forskellige opstillinger af det kendte bibelske motiv.

Ellers var det aktiviteterne i forbindelse med den store sommer-udstilling »Fredericia

viser flaget«, der gav anledning til både publikums og pressens store bevågenhed. Her kan f.eks. nævnes:

Den 4. juli lagde ikke mindre end ca. 350 personer vejen om museums-området for at nyde synet af den gamle velholdte Tuborglastvogn og den festlige musik fra et jazz-orkester.

Mange sports-interesserede kiggede inden for i dagene 5.-17. juli, hvor E.M.-pokalen var udstillet, og hvor der d. 8. juli var lejlighed til at hilse på fodboldlandsholdets populære holdleder gennem mange år, Kaj Johansen.

Fredag d. 6. august stillede Fredericias og landsholdets tidligere håndbold-målmand, »Muggi« op som »skydeskive« for publikum.

Efter højtideligheden omkring mindesmærket ved banegården d. 4. maj om aftenen var der »åbent hus« på museet, hvor der blev vist en film om hverdagen under Besættelsen, og hvor der senere blev sat levende lys i vinduerne mod gaden.

Sommerens skattejagt var igen en succes. Den er ganske vist lavet for børn, men ofte ender det med at blive en familie-sport. Der uddeles fine præmier til vinderne.

På Museumsgården Kringsminde i Egeskov var der især stor tilstrømning d. 5. september, da der bl.a. blev syet seletøj, bundet bikuber af halm, kørt med hestevogn og vist det gamle håndværk, rebslagning.

Pløjning med hesteforspand d. 3. oktober var som sædvanlig en oplevelse men blev desværre generet af temmelig dårligt vejr.

Også uden for museums-afdelingernes egne daglige enemærker har museet medvirket ved lokalhistoriske arrangementer – f.eks.:

Ved Kulturelt Samråds forårsmarked i teaterbygningen d. 18. april var museet og Lokalhistorisk Arkiv fælles om dels en »bod« med præsentation af institutionernes arbejdsområder dels en publikums-konkurrence med 20 lokal-historiske spørgsmål.

Museet har på forskellig måde bistået Mossaisk Trossamfund med etablering og drift af en lille udstilling i den restaurerede opsynsbolig på Jøde-kirkegården i Slesvigsgade.

Fredericia Museum var d. 22. maj medarrangør af en offentlig kultur-/naturvandring i Rands fjord-området med et besøg på Aniusmuseet i Egum samt på Museumsgården Kringsminde.

Fredericia Museum har medvirket i opbygning af en udstilling i Krudttårnet, der blev indviet d. 2. juni efter endt restaurering.

Sammen med Lokalhistorisk Arkiv stod Fredericia Museum og Kringsminde bag et utraditionelt lokalhistorisk fremstød d. 5.-6. november som led i byens Kulturuge. Under sloganet »På hjul med fortiden« blev en gammel, udsmykket gadesælger-vogn læsset med smagsprøver trukket rundt i byens gågader, hvor den vakte stor opsigt.

De samme to institutioner gik i efteråret sammen med bevaringsforeningen Fredericia Fonden om at arrangere de to første foredrag i en række på fire under den fælles overskrift »Er Fredericia bevaringsværdig?«. Begge foredrag (21. okt. og 18. nov.) blev holdt i læsesalen på Lokalhistorisk Arkiv i overværelse af 50-70 tilhørere.

Vejle Amts Historiske Samfund og museumsforeningen arrangerede sammen et foredrag d. 28. oktober på Fredericia Uddannelsescenter, hvor ca. 35 tilhørere hørte Arne Schmidt Andersen fortælle om Færgefart over Lille Bælt.

Museumsforeningen og Fredericia bibliotek samarbejdede om et foredrag d. 3. november i teaterfoyeren, hvor Anders Engelbrecht fortalte om »Konge-emblemet – et nationalt symbol under Besættelsen«.

Af andre foredrag o.lign., som personale og bestyrelsesmedlemmer har holdt uden for museets egne »fire vægge«, kan bl.a. nævnes:

Mus.insp. har været guide på »lokal-/na-

tur-historisk« cykeltur i Erritsø/Snoghøj-området. I samarbejde med stadsgartner Henning Møberg og Fredericia Turistforening.

24. november, (A.E. og S.J.). Vurdering af beboeres kuriøse ejendele, »Hva' er det?« på I. P. Schmidt Gården.

1.-24. december (Kamma Varming). Fortælling af 2-3 minutters varighed på alle hverdage i Radio Fredericia om ældre juleskikke med lokalt islæt. Tilrettelagt i et samarbejde med Fredericia Museum og Lokalhistorisk Arkiv.

Fredericia Museum har sammen med Middelfart Museum udgivet et kort med kommentarer, »Kulturspor ved Lille Bælt« med økonomisk støtte fra bl.a. Kultur Bæltet.

Undersøgelser og besigtigelser

Som sædvanligt har museet så vidt muligt holdt sig orienteret om ændringer i bebyggelsesmønstre, lokalplaner o.lign. inden for sit virkeområde og har foretaget en række besigtigelser, registreringer og fotooptagelser (bl.a. resterne af kiselgur-værket ved Rands Fjord).

Fredericia Museum og Lokalhistorisk Arkiv stillede sammen forslag om at bevare og indrette den gamle avlsbrugergård, Kongensgade 9, til museumsformål.

De to institutioner har endvidere i fællesskab kommenteret kommunens forslag til ny Bymidte-plan.

Som led i en uddybende dokumentation af Kringsmindes samling om gartneri-drift er der påbegyndt diverse sonderinger på dette felt.

Mus.insp. har som lokalhistorisk »konsulent« haft sæde i en arbejdsgruppe omkring restaurering af Krudttårnet på Øster Vold.

Erhvervelser

Fredericia Museum har i 1993 forøget sine samlinger med ca. 600 genstande. Dertil

kommer, at et stort antal genstande er afleveret til Museumsgården Kringsminde til brug dér.

Den store tilgang af museumsgenstande giver anledning til alvorlige bekymringer på grund af manglende plads til en forsvarlig opbevaring af de meget forskelligartede effekter. I ugerne 8 og 9, hvor museet var lukket for publikum, blev arbejdet videre med den meget påtrængende omordning af diverse museumsgenstande mellem de i forvejen tæt pakkede magasiner; men opgaven besværliggøres meget på grund af helt utilstrækkelige lokale- og personale-ressourcer.

Det må samtidig desværre konstateres, at de stadig mere trange lokale-forhold (både i magasiner, på kontorer og delvist i udstillingerne) hæmmer det daglige arbejde.

Bygninger og museumsområder

Selv om museumsbygningerne alt i alt har en god bevaringstilstand, må det dog konstateres, at flere af dem efterhånden har pådraget sig skader, der nødvendiggør stadig mere omfattende reparationer.

Den gennemgribende restaurering af tobakshuset strakte sig også ind i 1993, hvor de sidste fire enkeltstolper blev repareret.

En særbevilling fra kulturudvalget muliggjorde en længe ventet udskiftning af fodremmen på Egum Møllelades nordside.

En økonomisk støtte på 25.000 kr. fra Nykredits Fond muliggjorde i maj-juni en ommuring og supplerende tømmer-reparation på den problematiske vestvendte facade på Brøchners Pakhus.

På Museumsgården Kringsminde fortsattes med reparation af porte, døre, vinduer og murværk.

En stor indsats har været gjort for at istandsætte østfløjen, hvor der bl.a. er foretaget en forstærkning af loftsstrukturen, indvendig kalkning af vægge og etablering af et

hårdt tiltrængt magasin i tagrummet, som samtidig er blevet brandsikret.

I smøgen mellem hovedbygning og vestlængen blev etableret en gammeldags vandpumpe suppleret med et gedigent træ-dæksel og et vandtrug – altsammen skænket af kommunens forsyningsudvalg.

Søren K. Jakobsen

Give-Egnens Museum

1993 var et meget spændende og arbejdskrævende år, hvor der fra alle sider – ansatte, frivillige, bestyrelse og samarbejdspartnere – blev ydet en meget stor indsats.

Samlingerne er vokset kolossalt de seneste år – fortsat afleveres der godt tusinde genstande til museet om året. – Interessante, nedslidte, spændende, små finurligheder etc. alle væsentlige i beskrivelsen og dokumentationen af hedeegnens historie og udvikling.

Give-Egnens Museum var meget pænt besøgt i 1993. Besøgstallet nåede op omkring 13.000, heraf mange skoler, grupper og foreninger.

På Give-Egnens Museum vil vi gerne gennem formidlingen skabe et behov hos gæsterne for at komme igen eller for at udforske andre museer. Publikum skal have en oplevelse med, de kan bruge. Brygningen imellem industrisamfundet og teknologitiden skaber tydeligt behov for at få klarhed over ens egen identitet og slægtens rødder.

I 1993 blev der skabt nye muligheder for lokaler til Give-Egnens Museum. Give kommune erhvervede »Stenbrogård«, der er en industrigård med ca. 2.000 m², og stillede i efteråret bygningerne med ca. 10 tdr. land til rådighed for museet. Et stort arbejde med at skaffe penge til indretningen og bygningsvedligehold ligger foran os.

Pladsforholdene har gjort, at der på Give-Egnens Museum i de nuværende lokaler ikke har været muligheder for at lave ændringer i den permanente udstilling. Derimod har der været fire særudstillinger.

Den 29. januar åbnedes årets første særudstilling »Give Kommunes 8 sogne i billeder« – her vist for tredje gang et spændende udsnit af det billedmateriale, der befinder sig i vore lokalhistoriske arkiver.

I april måned vist særudstillingen »Evald Sørensen, Gødsbøl – en meget speciel maler«. Det er første gang, Give-Egnens Museum har vist en kunstudstilling. Evald Sørensens produktion indeholder såvel skulpturer som malerier – mange af lokalart og af kulturhistorisk interesse. Mange så udstillingen og gik derfra med et smil om læben og i en optimistisk stemning.

Årets store særudstilling »Alle Tidens Køkken« åbnedes den 17. juni af skuespiller Merete Voldstedlund, der levende beskrev, hvor lidt der i skønlitteraturen findes af køkkenbeskrivelser, selv om køkkenet er nærværende for os alle. »Alle Tidens Køkken« viste køkkens udvikling fra oldtiden til 1993-køkkenet. En særdeles velbesøgt udstilling af publikum i alle aldre. Her kunne stor som lille identificere sig med en del af udstillingen og binde linien både tilbage og frem i tiden. Forud for denne udstilling var gået et stort arbejde med indsamling af facts om køkkener gennem tiden.

Plancheudstillingen, der forbandt udstillingen, havde museet lånt af Ølgod Museum.

På dyrskuet i Give den 5. juni havde museet en udstilling med dele af køkkenudstillingen. På en udendørs opstilling af et brændekomfur blev der stegt flæsk og bagt vafler. Det gav genklang. Naturligt vakte det nostalgi hos mange. Men i ligeså høj grad en åbning for tankevirksomheden til historien.

Juleudstillingen »Julebørn og Legetøj«

blev den første særudstilling på Stenbrogård. Det var vidunderligt at have plads at arbejde på. I perioden blev særudstillingen besøgt af utrolig mange mennesker – især på adventsøndagene. Mange kom for at følge juletraditionerne op. Mange var nysgerrige efter at fornemme Stenbrogårds muligheder som museum. I de nye lokaler, hvoraf kun ca. 300 m² kunne tages i brug, var der opnået en intimitet, der klædte en juleudstilling. I det tilstødende rum var aktivitet, snak, klip og oplæsning og kaffedrikning gode befordrere af julestemningen.

I tilknytning til generalforsamlingen fortalte museumsinspektør Mette Guldborg, Ølgod Museum, meget spændende om køkkens historie. En appetitvækker til sommerens særudstilling. Årets største arrangement – høstfesten – afvikledes på Stenbrogård under deltagelse af ca. 500 interesserede. Først mødtes man på havremarken og fik kornet høstet efter de gamle metoder med le og opbinding. Bagefter var tærskværkerne, plejl, pigtærsker, bredtærsker og Dronningborg tærskværket i gang, og lyden af petroleumsmotoren hørtes viden om. Høstfesten blev afholdt i den store hal flot pyntet med efterårets farvepragt, hvor Give Spillemandsdrag, indslag af lokale kræfter og fællessang satte festen i relief. Glæden gennem fællesskabet var aftenens bærende element.

Den 3. november deltog godt 200 i en Jeppe-Åkjær aften arrangeret af Give-Egnens Museum og Vejle Amts Historiske Samfund. Kamma Varming og Give Mandskor gjorde aftenen uforglemmelig.

Gennem årsskriftet har Give-Egnens Museum også en god kontakt til medlemmerne og en del besøgende, der af interesse har købt skriftet. Vi oplever, at det er en god måde af formidle erindringer på.

Aktiviteterne er i 1993 blevet udvidet med foredragsrækker i samarbejde med FOF i til-

knytning til udstillingen »Da klinger i muld« på Vejle Museum og »Kinaudstillingen« på Koldinghus.

I forbindelse med sommeraktiviteterne i Give deltog museet med nogle arrangementer, hvor museet blev levendegjort gennem aktiviteter med mælk, brød, uld, skolearbejde m.v. Formidlingen ved at gøre tingene er uden tvivl den bedste form, der kan findes for forståelse af fortiden. I skoletjenesten vil vi også gerne have større aktivitet, nu hvor pladsforholdene har øget mulighederne.

Der har også været god tilslutning til aftenurene rundt i kommunen, som har været arrangeret i samarbejde med Vejle amt.

Den helt usammenlignelige opbakning – den utrolige varme og samfølelse museet mødes med har givet ballast til at danne rodnet til både tørre og våde somre. Både det, der kommer let, og det, der kræver bredere skuldre.

Falk Mikkelsen

Hjortsvang Museum

Den 25. april 93 åbnede museet for en ny sæson, og åbningsdagen blev en stor festdag takket være skolebørn fra Tørring skole. De havde i vinterens løb selv forfattet et skuespil om middelalderen, som de med stor dygtighed opførte. De havde selv lavet og malet kulisser og med lærere og forældres hjælp syet kostumer. Historien om middelalderen var særdeles godt behandlet. Senere på sommeren havde vi i Hornborghuset den anden del, disse børns arbejde på udstilling. De havde i forbindelse med middelalder-stoffet lavet en stenalder-landsby, en middelalder-gård og et moderne landbrug, i kopier og med plancher om udviklingen gennem tiderne.

I forsommeren havde vi som foregående somre besøg af Tørring amatør scene, der opførte stykket »Frk. Nitouche«.

Høstfesten, hvor vi hvert år viser forskellige høstarbejder og får hjælp af ældresagens medlemmer, der i gamle dragter giver stemning og underholdning. I 1993 opførte de en improviseret udgave af »Hvad Fatter gør, er altid det rigtige«. Dyrene, de gamle dragter, aktørernes livsglæde og dygtighed, mellem korn og gamle hånddrevne maskiner og plejens sang foran det smukke bindingsværkshus, gav en særdeles god stemning, og eleverne fra Rask Mølle skole sang høstsange.

I skolens efterårsferie havde vi en særudstilling af gamle radioer.

I december fejrede vi den selvejende institutions 10 års jubilæum. 10 år er jo ikke meget i et Museums historie, alligevel syntes vi, det skulle fejres med en reception og traditionen tro underholdning af den lille musikskole, der hvert år har skabt julehygge ved vores julearrangementer.

Også i år var vore lokaler for små. Folk stod uden for vinduerne i december kulden og kikkede ind for at få et glimt af de optrædende.

I dagens anledning blev der udgivet et jubilæumsskrift, og bestyrelsen kan se tilbage på 10 travle år, der startede med at restaurere bygningerne og konservere de mange effekter, der allerede dengang var samlet, men nu er vokset til 5 gange så meget, takket være befolkningens opbakning om »Landsby Museet« midt i landsbyen.

De første år var der kun åbent hus et par gange, det næste var der udstilling i Vroldgårds stuehus, og siden er det gået slag i slag. Først kom laden med, så kostalden og derefter loftet over samme. Derefter kom laden fra Tørring Teglværk, og Hornborghuset blev flyttet til Hjortsvang. Sidste år nedtog vi et bindingsværkshus i Hatting, som nu ligger på

lager, men vi håber stærkt, det vil lykkes at få det rejst i denne sommer. Selvom udstillingsarealet er vokset kraftigt, har vi stadigvæk mange ting liggende på magasinet.

I haven står det gamle smukke »Piblingetræ«, som mange beundrer. Anders Markussen har fortalt, at han og hans søskende som børn morede sig med at kravle gennem det hule træ. Anders Markussen og hans 8 søskende er født mellem år 1900 og 1917.

Vi mente, træet måtte være plantet samme år, som stuehuset blev bygget, nemlig i 1818. Men i et gammelt brev, som vi fandt blandt gamle papirer, står der, at træet var gammelt, så længe Jens Mortensen kunne huske tilbage. Han var født i Vroldgård i 1818.

Det vil sige, at træet må være omkring 200 år gammelt eller måske mere, og alligevel bærer det hvert år så store mængder frugt, at det er nødvendigt at understøtte grenene. Det siger sig selv, vi gør, hvad vi kan, for at værne om det gamle træ.

Gudrun Andersen

Højderygens Egnsmuseum

Påskeudstillingen, der i år var lavet i samarbejde med husflidsforeningen viste husflid gennem tiderne.

Pinseturen gik til Hampen Sø, hvor skovfoged Christiansen viste sporene af tidligere tiders aktiviteter og fortalte om nutidens skovdrift.

I forbindelse med »Præriefesten« havde vi på museet udstillet et udvalg af Knud Arvesens indianersamling.

Fra pastor Neergård, Mattrup Ladegård skole, har vi modtaget en større donation, som stammer fra Grau-familien. Denne dona-

tion kom til at udgøre juleudstillingen, der blev åbnet i forbindelse med julestuen. Her fortalte Inger Røjgård om Grau-familien.

Museet har i samarbejde med »Naturoplevelser i Vejle amt« indbudt til ture til Grætrup Nedergård og Ejstrup Sø.

Aktivitetstilbudet til skolerne lød i år på gammeldags høst og tærskning. Nogle skolebørn fortsatte processen over maling af korn til bagning af brød. Det smagte dem sikkert godt!

Museet modtager gerne forslag til aktiviteter såvel fra skoler som private. På Solbakken har der været en udstilling om Smedebæk skole og forsamlingshus, der netop blev til på et sådant grundlag.

Vi har igen i år modtaget tilskud fra sparekassens fond og brandkassens fond til en skæremaskine og til indbinding af bøger. Vi siger tak!

Der har været en del snak, både i og udenfor museet, om at »Hedegårdsudgravningen« skal flyttes fra Horsens til Nørre Snede. Mere herom i 1994.

Jens Jonassen

Glud Museum

Sæsonen 1993 startede 1. april uden de sædvanlige tiltag til særudstillinger, men dog var der aktiviteter, men uden publikumsadgang, i den tidligere bestyrerbolig, hvor der var startet et undervisningsprojekt med 18 kursister og 3 lærere fra Den tværkommunale Dag-højskole i Tørring under navnet »Det levende Museum«. Hvad det ville bringe i sæsonen, var på det tidspunkt noget difust, men udviklede sig meget positivt til stor gavn for museet.

Årsagen til, at der ikke i 1993 blev arrange-

ret særudstillinger var, at »Fiskerhuset« i foråret gennemgik en meget tiltrængt restaurering, fordi bl.a. skorstensildstedet var ved at styrte sammen, og vestvæggen var ved at skride ud, og under restaureringen blev alt inventaret opmagasineret i særudstillingslokalet.

Blev der ikke særudstillinger i 1993, så fik vi til gengæld andre aktiviteter, takket været projektet »Det levende Museum«, der arrangerede cafe, butik og fik kontakt med interesserede, der onsdage, lørdage og søndage eftermiddage i 10 uger arbejdede med div. håndværk og håndarbejder m.v. Det blev en vældig succes, der bl.a. gjorde, at besøgstallet blev det højeste i museets 81-årige levetid, nemlig 19.378 mod gennemsnitlig de senere år omkring 11-12.000.

Den største enkelt dag var søndag 1.8., hvor der var arrangeret markedsdag med mange aktiviteter, og hvor over 1600 løste billet.

På »Badensminde« fik vi, efter aftale med vor arkitekt, opsat brædder på vestgavlen af stuehuset for at få stoppet vandgennemslag. Det forventes kun at være en midlertidig løsning, indtil beplantningen er groet op og kan bryde vinden, og dermed regnvandets slagkraft.

Malerarbejdet blev gennemført i ca. ¾ dele af huset, så der nu kun mangler storstuen, kakkeltuen og barneværelset, og de 3 rum gøres klar i foråret 94.

Restaureringen af Gludvej 54 blev færdig indvendigt i løbet af januar, og så kunne Lokalarkivet for Glud, Hjarnø og Skjold sogne flytte ind i den tidligere stue og personalets frokoststue tages i brug. Huset blev kalket, og der blev inddraget lidt af haven til parkeringsplads. I skellet mellem »Hildesheim« – museets grundlægger, Søren Knudsens bolig – og Gludvej 54 blev opsat et kampestensdige.

I december foregik der ombygning i kontor- og magasinbygningen, der i nordfacaden

fik isat vinduer samt 1 dør, der fører ind til forvalterkontoret. Forvalteren – formand for kommunens langtidslidende – har i over 8 år holdt til i en ældre skurvogn. Derudover er der sat vinduer i særudstillingslokalet, så dette også kan benyttes til klasselokale, bl.a. til et nyt projekt »Det levende Museum«, der i skrivende stund forventes at starte også i 1994.

Efter flere år med en entrepris på 10 kr. for voksne og 5 kr. for børn har bestyrelsen vedtaget at hæve prisen til 20 kr. og 10 kr. fra 1.1.94.

Af de tiltag, som projektet kom med i 1993, har bestyrelsen, med støtte fra Juelsminde kommune, vedtaget at fortsætte med driften af en cafe i den tidligere bolig samt en butik i »Badensminde«.

Det forventes ligeledes, at der, uanset igangsætning af nyt projekt, vil blive arbejdende værksteder i sommeren 1994.

Ved generalforsamlingen i Glud Museumsforening, der ejer og driver museet, trak formanden gennem 23 år, og inden da kasserer i 14 år, Anders Bager sig tilbage, altså efter ialt 37 år i bestyrelsen.

Anders Bager kom i bestyrelsen i forbindelse med rekonstruktionen af museumsforeningen i 1956 efter Søren Knudsens død og var under fabrikant Sigurd Stenhøjs ledelse meget aktiv i det store arbejde med at få rettet museet op, både økonomisk og bygningsmæssigt samt registreringer af samlingerne, og så siden ansvaret som formand for et museum i stor udvikling.

Generalforsamlingen vedtog, med stående klapsalver, at udnævne Anders Bager som æresmedlem.

Yderligere afgang Olau Stenkjær Mortensen, Stenderup, og Lykke Nielsen, Stourup, efter henholdsvis 16 og 18 år i bestyrelsen.

Nyvalgte blev sognepræst Ole Brehm Jensen, Glud, ingeniør Mogens Dam, Stouby, og arkæolog Jakob Kieffer-Olsen, Stenderup.

Dermed fortsatte foreningen bestræbelsen på at få dækket museets arbejdsområde med bestyrelsesmedlemmer spredt i området.

Bestyrelsen konstituerede sig med den hidtidige kasserer gennem 18 år, Gunnar Schmidt, Barrit, som formand og nyvalgte Ole Brehm Jensen som kasserer.

PS. Anders Bager valgtes i 1973 til bestyrelsen for Vejle Amts Historiske Samfund og trak sig tilbage ved generalforsamlingen i august 1993. De sidste år bestred han kassererposten.

Johan Schachner

Museet på Koldinghus Restaurering af Koldinghus

Den 2. april 1993 kunne det nye Koldinghusbyggeudvalg aflevere sidste etape af slottets store restaurering til husets officielle ejer, boligminister Flemming Kofod-Svendsen. Det skete ved en lille højtidelighed, hvor også repræsentanter fra Velux-Fonden af 1981 var til stede. Fonden havde med en rundhåndet bevilling på 10 mill. kr. sikret, at trappetårne og kældernedgange fra slotsgården også kom med i restaureringen.

Som led i denne sidste etape af den næsten 20 år lange restaurering var der i nordfløjens kælder påbegyndt indretning af lokalerne til et cafeteria, men midlerne strakte kun en del af vejen. Under indtryk af årets rekordbesøgstal bevilgede Kolding byråd de manglende ca. 1,8 mill. kr., således at cafeteriet kan blive gjort helt færdigt i foråret 1994 og forhåbentlig kunne modtage den store tilstrømning af sommerturister. Dermed er Koldinghus som museums- og udstillingsbygning i stand til at byde publikum den service, som

forventes af en moderne kulturformidlingsinstitution.

I årets løb har Boligministeriet, Slots- og Ejendomsstyrelsen, med den kgl. bygningsinspektør som arkitekt gennemført en omfattende restaurering af Kæmpetårnet. Tårnets øverste dæk er udskiftet med et moderne – og forhåbentlig tæt – dæk, sandstensbalustraden er repareret, Hercules-statuen har fået en ny forankring, og sandstenskronen på tårnets skorsten er udskiftet. Samtlige værelser i tårnet er blevet sat i stand og forsynet med nye vinduer, samtidig med at hele tårnet er forsynet med elektricitet.

Ved tårnets restaurering er det endnu en gang blevet diskuteret, om Hercules skulle have følgeskab af nye statuer i de tre andre tårnhjørner. Men tanken er opgivet. I stedet er der nu i dækkets flisebelægning nedlagt fire bronzepliser hver med sit våbenmærke, komponeret efter de våbenskjolde, som Christian 4.s fire statuer støttede sig til: Danmark, Slesvig, Norge og Sverige (sidstnævnte står Hercules endnu med!). Øverst på tårnet bærer en ny flagstang en helt ny flagknop i form af »jyske løve« – en kronet løve gående på ni hjerter – et passende mærke på Jyllands sidste kongeborg.

Omtrent samtidig er det muligt for Selskabet Koldinghusmuseets Venner at afslutte projekt Vandkunst. En storstilet indsamling har over ca. to år bragt de fornødne 1,3 mill. kr. til veje. Billedhuggeren Jette Vohlert har modelleret Fortuna-figuren, som derefter er støbt i bronze. Og i efteråret har stenhugger og murer opført kumme og basin i slotsgården. Desværre hindrede en tidlig frostperiode i november, at der blev sat vand på anlægget. Vandkunsten er færdig, men må afvente blidere vejr i foråret 1994, inden indvielse kan foretages, og kunstværket afleveres til Koldinghus. Slotsgården har fået tilført et inventar, som fuldender oplevelsen

af gårdrummet, og vandets plasken vil tilføre oplevelsen en ny dimension. Kolding har fået et fornemt moderne kunstværk føjet til en i forvejen fin række skulpturer.

Undersøgelser og forskning

I forbindelse med forlægningen af amtsvej 502 nord om Nørre Bjert foretog museet på grundlag af rekognoscering to arkæologiske undersøgelser, begge i området omkring Birkemosevej, under ledelse af cand.mag. Kirsten Prangsgaard.

Øst for vejen undersøgtes et område på ca. 1100 m². Her fandtes bebyggelsesspor i form af et hus (stolpehuller), et ildsted og et grøftforløb, der må have markeret et skel. Desuden fandtes 22 gruber (steder, hvor der har været gravet ler eller sand, og som derefter er fyldt op med bopladsmateriale, bl.a. keramik) samt 56 stolpehuller, der er rester af forskellige bebyggelser.

Hovedparten af anlæggene kan på grundlag af keramikken dateres til førromersk jernalder periode I (ca. 500-300 f. Kr.), enkelte anlæg til ældre romersk jernalder (de første ca. 150 år efter vor tidsregning) samt en enkelt grube fra senmiddelalderen eller nyere tid. Huset kan ud fra sin type dateres til førromersk jernalder.

Endelig fandtes der en såkaldt kuglefibula, der kan dateres til førromersk jernalder periode III (ca. 150 f. Kr.). Den stammer antageligt fra en itupløjet urnegrav, idet fibler i denne periode praktisk taget ikke kendes som bopladsfund. Den blev fundet med metaldektektor i pløjelaget af museets detektorvontør Gunner Larsen.

På vestsiden af Birkemosevej undersøgtes et areal på ca. 1600 m². Området var valgt, fordi det lå på en bakketop umiddelbart nord for en sydvendt skråning, hvor erfaringen viser, at der ofte har ligget landsbyer, og det har der utvivlsomt også her, men området var

så afpløjet, at der kun var ret diffuse bebyggelsesspor. Der fandtes muligvis rester af et enkelt hus, men desuden påvistes et kort hegnsløb, 2 små kogestensgruber (madlavningspladser), 30 gruber, 231 stolpehuller, 16 pælehuller samt desuden spor af det, der rimeligvis har været rener af 4 højryggede agre fra middelalderen. På grund af dyrkningserosionen var de fleste pæle- og stolpehuller under 10 cm dybe, hvilket betyder, at mange kan være helt forsvundne, så det kunne, med den ovennævnte mulige undtagelse, ikke lade sig gøre at udskille enkelte bygninger eller byggefaser.

I den østlige del af undersøgelsesområdet udlagdes der to parallelle søgegrøfter, men her fandtes kun få og spredte bebyggelsesspor. I den vestlige del, hvor en større flade afdækkedes, fandtes hovedparten af anlægsporene i den sydøstlige del. Sikre konstruktioner kunne ikke iagttages, men der er grund til at formode, at nogle af stolpehullerne har indgået i et hegnsløb i tilknytning til en bebyggelse, der må befinde sig syd for det undersøgte område. Det berøres imidlertid af omfartsvejen, så en undersøgelse af det må vente.

En afgrænset jernalderby blev det ikke til, men det skyldes bl.a., at man, når man udfører udgravninger for anlægsmyndighedens regning, kun må undersøge det område, der direkte berøres af anlægsarbejdet. Til gengæld gav undersøgelsen det første fingerpeg om, at vi også i det område, der i dag udgør Kolding kommune, i oldtiden har haft vandrelandsbyer, som vi ellers især kender dem fra Midt- og Vestjylland. Det vidste vi ikke før.

Museet har i årets løb udført arkivalisk kontrol af årets lokalplaner for Kolding, Vandrup og Lunderskov kommuner, af råstofvindingsområder, vandløbsreguleringer, oprensninger af vådområde, anlæg af nye søer,

af kabelføringer samt af områder udlagt til læhegnplantning. For en dels vedkommende er kontrollen fulgt op af besigtigelser. I forbindelse med en læplantning ved Sandagergård fremkom rester af en urnegrav fra ældre romersk jernalder (Kr. f. – 200 e. Kr.).

Der er desuden foretaget en række besigtigelser, bl.a. af det område, der berøres af anlægget af Esbjerg-Kolding-motorvejen. Her vil der i det kommende år blive tale om en række arkæologiske undersøgelser. Endelig indleverede en af museets trofaste medarbejdere, Ingvar Filtenborg, en dansk version af det orientalske taskebeslag, der blev fundet i forbindelse med museets udgravning af en vikingegård i Dollerup. Det var da det eneste af sin slags i Danmark. Nu er der to, fundet med en afstand af kun 1½ km!

Erhvervelser

Museet har i 1993 modtaget gaver fra 53 personer, foreninger og institutioner. Et udpluk fra gavelisten og eksempler på køb viser, hvad museet især interesserer sig for.

I 1927 malede Anton Schrøder forfatteren Poul Frost Hansen, der under pseudonymet Otto Wang skrev romaner og lokalhistoriske småskrifter. Familien har nu skænket dette maleri til museet, hvor det vil blive udstillet side om side med hans hustru Margrethe, malet 1934 af Anton Schrøder, hvis portræt blev foræret til museet i 1977 (se Museet på Koldinghus. Årsberetning 1977, s. 23).

Til samlingen af lokalhistoriske portrætter er yderligere skænket N. Lodbergs portræt fra 1959 af forpagter A. P. Lunden, Dyrehavegård, en af byens fremtrædende erhvervsfolk. Han var særdeles aktiv i etableringen og driften af Kolding Hørfabrik og var formand for denne virksomhed i en lang årrække.

Til de lokalhistoriske samlinger er endvidere indgået en samling vejviserskilte, der fremkom ved ombygningen af Nordre bane-

gård ved siden af Låsbyhøj, førhen endestation ved enden af Låsbygade for privatbanen Kolding-Egtved.

Fra Slotsmøllen er modtaget store mængder af produktionsudstyr, værktøj, reklame-materialer, skilte, flag, arbejdstøj, et kontor-skab, øltønde og en lille gipsudgave af Herkules, udført ca. 1900 og benyttet af bryggeriet som logo.

Fra SID er modtaget et pengeskab fra forbundets tidlige år. (Ikke en Franz Jäger, men alligevel en lækkerbidsken for Egon Olsen!). Og ved firma Gaden Jensens lukning fik museet kasseapparat og andre kontormaskiner brugt i butikens levetid.

Til samlingen af lokalhistoriske billeder er indkøbt en pennetegning af Niels Bredal (1841-1888), der var lærer ved Kolding Tekniske Skole i nogle få år. Tegningen viser Kolding set fra sydvest, fra Seest Bakke. Fra Peder Møllers hånd stammer en fin lille akvarel fra 1856, der viser Markdanersgade set fra Slots-gade op mod børneasylet og slotsruinen.

Fra greveparret på Egeland har museet modtaget H. C. Andersen: Nye eventyr og historier. Ny samling 1872. Bogen er en pragt-udgave og forsynet med Andersens egenhændige dedikation: »Danmarks Arveprindsesse Lovisa vil naadigst modtage disse blomster fra min Digterhave; de bringes i dybeste Ærbødighed og Taknemmelighed den 2den April 1872 underdanigst H. C. Andersen«. Fra anden side har museet modtaget bl.a. bøger fra Sønder Stenderup skolelærerbibliotek, fra Ejstrup gl. skole og Hoffesten paa Coldinghuus 1711 af Bloch Suhr, 1849.

Til sølvsamlingen er skænket et sølvbæger udført af Kolding-sølvmeden Didrik Hansen Buch (1690-1738). Bægeret har været i samme slægts eje siden 1743. Gaven er formidlet gennem Selskabet Koldingmuseets Venner. Til sølvsamlingen er købt: en drikkekande af Kolding-sølvmeden Hans Hansen Bruun

(1702-10); enkelte smykker af Thorvald Bindesbøll (1846-1908) udført af Holger Kyster (1872-1944); en kompotske Åkande af Hans Hansen sen. (1884-1940); en seks-armet lysestage af Karl Gustav Hansen (f. 1914), tegnet og udført i 1993 og vist på The British Arts and Craft Councils udstilling i London i efteråret 1993; et bestik Amalie af Hans Hansen jun. (1946-72).

Endelig er der købt et engelsk kobberstik af J. Watson af dronning Caroline Mathilde, Christian 7.s ulykkelige dronning, der blev modtaget i Danmark på Koldinghus på vej til sit bryllup, og som efter sin ulykkelige affære med kongens kabinetssekretær Struense blev landsforvist til Celle i Tyskland, hvor hun døde. Caroline Mathilde er nu forenet med kongen og sine to børn, kong Frederik 6. og prinsesse Louise Augusta, der blev gift med hertug Frederik Christian af Augustenborg. Billederne hænger i interiørrummene fra 1700-årenes sidste del.

Udstillinger

Nyopstilling af de permanente samlinger er gået i gang i nordfløjen, hvor de kronologisk ordnede udstillinger af dansk kunst og kunsthåndværk fra renæssance til vort århundrede vil blive komprimeret, men samtidig bearbejdet nøjere som stilhistoriske eksempelsamlinger, især i mellemetagen. I stueetagen bibeholdes udstillingen af kirkeinventar, medens naborummene søges omdannet til besøgscenter med en introduktionsudstilling om slottets historie og restaurering. Elektronisk formidling i form af lyd-dias show og interaktiv video vil blive indføjjet i besøgscentret. Nordfløjens øverste etage vil komme til at rumme emneopdelte udstillinger af dansk kunsthåndværk og kunstindustri.

Udstillingsvirksomheden i sydfløjen, der så småt startede i 1992, vistes i fuld udfoldelse i 1993. To store, internationale udstillinger: Jo-

an Miro-skulptur i foråret og kinesisk kunst gennem otte årtusinder i efteråret viste ambitionsniveauet. Det er museets ønske i årene fremover at kunne præsentere to store internationale udstillinger årligt, en kunstudstilling om foråret og en kulturhistorisk præget udstilling om efteråret. Foreløbig må det konstateres, at successen er hjemme! Publikum kom til Koldinghus fra hele landet, fra Sverige og fra Tyskland. Efterårets udstillings-samarbejde med Kunstmuseet Trapholt om udstillinger med Kina som fælles tema har betydet ikke blot en øget tilstrømning til de to museer men til Kolding by.

Denne udstillingsvirksomhed har imidlertid sine omkostninger. Det er klart, at museet ikke alene kan bære så store og bekostelige udstillinger. Derfor søger vi – og hidtil med held – sponsorer. Glædeligvis har en række firmaer og fonde, lokale som landsdækkende, ydet værdifulde bidrag til de to udstillinger, hvilket museet naturligvis takker for.

Museet har i 1993 arrangeret følgende særudstillinger: 16. januar - 21. februar: Gaver og erhvervelser 1992. 6. februar - 12. april: Miro Skulptur. 3. april - 9. maj: Georg Barkans. Billedtæpper fra Letland. 3. - 25. april: Steen Ch. Jørgensen. Tegning og maleri. 5. - 20. juni: Årets Pressefoto. I samarbejde med Dansk Pressefotograførbund. 11. - 13. juni: Damaskvæveriet. Nye dessiner. 3. - 25. juli: Hannelore Ott-Deichgrabe og Jonna Tornehave. Keramik og maleri. 14. august - 10. oktober: I guld og himmelblåt. Frimurerordenens 250 års jubilæum i Danmark. Udstilling produceret af Åbo Landskapsmuseum, Finland. 10. september - 31. oktober: Kejsernes Kina. Udstilling af kunstskatte fra Henan provinsmuseum, Zhengzhou. 16. oktober - 21. november: Skibsfart og søhandel i Kolding. Kolding Havn 150 år. 29. november - 31. december: Jul på Koldinghus. Legetøj fra Marie Skjoldborgs samling.

Administration og personale

Sparekassen Bikuben, Kolding, har tildelt den årlige »Kjørnespris« til stadsarkivar Birgitte Dedenroth-Schou og museumsdirektør Poul Dedenroth-Schou som anerkendelse af en indsats for formidling af lokalhistorien.

Museumsinspektør Allis Helleland er i 1993 blevet tildelt Ole Haslunds Kunstpris og Vejle Amts Kulturpris for sin indsats med store internationale udstillinger. Allis Helleland er tillige af den amerikanske ambassade i København blevet tildelt et rejsestipendium på 1 måneds rundrejse i USA efter eget valg. Rejsen vil blive foretaget i foråret 1994.

Da Ane Marie Andersen i sommer fratrådte stillingen som kulturdirektør i Kolding, blev museumsdirektør Poul Dedenroth-Schou konstitueret i denne stilling. Fra 1. januar 1994 har Kolding Byråd fastansat Poul Dedenroth-Schou som kulturdirektør sideløbende med museumsdirektørstillingen. Til gengæld vil byrådet kompensere museet med en tillægsbevilling, som tillader ansættelse af endnu en museumsfagligt uddannet person.

Året blev et rekordernes år på Koldinghus. Allerede i 1990 havde det årlige besøgstal rundet de 100.000, og tallet stabiliserede sig omkring 120.000 årligt. Men i 1993 – som følge af bl.a. Miro-udstillingen var det klart, at tallet ville nå højere op. Den 17. august blev ægteparret Birthe og Erik Thers-Jørgensen fra Mårslet museets gæster nr. 150.000 og 150.001. Men allerede den 1. november kunne vi byde Bitten Andersen, Vejle, velkommen som gæst nr. 200.000. Året endte med et samlet besøgstal på 217.413 gæster.

Poul Dedenroth-Schou

Vejle Amts Konserveringsværksted

1993 var – som de foregående – et spændende og travlt år på Vejle Amts Konserverings-

værksted. Opgaver, der var meget forskelligartede, blev modtaget fra museerne til konservering, ligesom der blev ydet anden bistand.

Fra Horsens Museum blev et ret omfattende konserveringsarbejde med de mange genstande, ca. 2.000 numre, som fremkom ved udgravningerne i Horsens bymidte i forbindelse med nedlægningen af et nyt kloaksystem, afsluttet. Efter næsten 7 års arbejde er de sidste genstande fra museets udgravninger af jernaldergravpladsen ved Hedegård færdigkonserveret. Hermed er et meget stort og spændende projekt slut. Et projekt, hvor genstande af meget forskellig art som bronze- og lerkar, sværd, spydspidser, skjoldbuler, rageknive, fibler og andre personlige ejendele, er konserveret og nu kan ses i udstillingen på museet.

Fra Glud Museum er ca. 300 stk. værktøj fra et smedeværksted samt en dragkiste og kakkelovne m.m. behandlet.

Som nye opgaver for amtskonserveringen stod vi ved Miro-udstillingen på Koldinghus for kontrollen af genstandene ved modtagelsen og igen ved afleveringen efter udstillingen. Forud for den store kinaudstilling på Koldinghus var 2 mand fra amtskonserveringen i Kina for her at kontrollere genstandene til udstillingen samt pakningen og for efterfølgende at være kurer for transporten til Koldinghus, og her at stå for udpakningen og opsætningen af genstandene, samt efter udstillingen igen at følge med tilbage for at aflevere genstandene i Kina.

I forbindelse med den store arkæologiske udstilling på Vejle Museum »Da klinger i muld« var amtskonserveringen også stærkt involveret med klargøringen af genstandene og selve udstillingens opbygning.

Yderligere er der ydet bistand af meget forskellig art til museerne.

Til information om bevaringsarbejdet ved museerne i Vejle amt og amtskonserveringen

er fremstillet en folder, som fortæller om arbejdet på amtskonserveringen. Folderen skal ses som et supplement til den dias-serie, som amtskonserveringen har ladet fremstille, og som vises ved besøg på amtskonserveringen.

Ib Hansen

Vejle Museum

Undersøgelser og erhvervelser

Museets virksomhed var i hele 1993 præget af de store arrangementer med afholdelse af kongres, stor arkæologisk udstilling og udgravningslejr, så det var nødvendigt med en meget hård prioritering af museets undersøgelser. Derfor blev der kun foretaget absolut nødvendige udgravninger, som i henhold til Museumslovens §26 ikke kunne udsættes, fordi et fortidsminde ellers ville blive fuldstændig ødelagt på grund af byggeri eller vej-anlæg. Imidlertid igangsatte den nordiske amatørlejr ved Jelling flere udgravninger, som i denne årbog er beskrevet for sig i artiklen »JELLING – Udgravningerne i 1992 og 1993« af Folmer Christiansen og Steen Hvass.

I forbindelse med Vejle amtskommunes omlægning af vejføringen over Vingsted blev der foretaget prøvegravninger. Der fandtes dog ikke anlæg, som krævede yderligere arkæologiske undersøgelser.

I Store Dalby ved Hedensted havde en lodsejer gennem flere år pløjet på store sten. Af Rigsantikvaren blev der bevilget penge til en prøvegravning, som viste, at der her fandtes et større gravanlæg fra yngre stenalder. På grund af manglende bevilling måtte selve udgravningen imidlertid udsættes til 1994.

Vejle amtskommune skulle i efteråret lave en ny omfartsvej nord om Tørring. Også her blev der lavet prøvegravninger, som viste en jernalderbebyggelse med velbevarede huse med tilhørende hegn både fra enkeltliggen-

de gårde og en sammenhængende landsbybebyggelse. Udgravningen måtte indstilles på grund af vinteren og vil blive genoptaget til foråret 1994.

I 1992 udgravede museet dele af Sortebrødrenes klosterkirke. I 1993 skulle man i Klosterghades skoles gård (nu VUC) udskifte nogle kloakledninger, og desværre blev det nødvendigt at standse arbejdet i flere måneder, da der også her blev fundet begravelser og fundamenter fra klostrets bygninger. Museet har altså nu udgravet dele af både klosterkirken og klostrets kirkegård samt af klostrets sydføj og hjørnet til nordfløjen. Samtidig har det vist sig, at Vejles oprindelige sognekirke ikke er Sct. Nicolaj, men at byens første kirke formodentlig gemmer sig under klosterkirken.

I beretningsåret er i øvrigt som sædvanlig indkommet en del genstande til museet, hovedparten med tilknytning til Vejle by og nærmeste omegn. I 1993 er der oprettet 30 nye museumssager.

Udstillinger

I 1993 var det Danmarks tur til at afholde den nordiske arkæologkongres. De to foregående blev afholdt i Trondheim og Reykjavik. Kongressen her i Vejle blev anledningen til flere arrangementer, således at næsten hele 1993 blev et »Arkæologiens år« i Danmark:

I. 1. maj til slut december: Mindre særudstillinger om arkæologi på 14 danske museer, opbygget i de samme emner som den store udstilling. Plancherne blev lavet af Vejle Museum i samme produktionsgang som den store udstilling, og i efteråret blev Vejle Museums sæt ophængt i den permanente udstilling om Vejleegnens oldtid.

2. 5. til 23. juli: Den Nordiske Udgravningslejr for Amatørarkæologer foregik syd for Jel-

ling. I alt deltog 80 amatører fra Danmark, Norge, Sverige og Finland. I den sidste uge deltog endvidere 2 hollandske amatørarkæologer med henblik på at starte en international udveksling inden for Europa. 3 fagarkæologer og 3 udgravningsteknikere fra Vejle Museum medvirkede i alle 3 uger.

Arrangørerne var: Vejle Amts amatørarkæologiske forening »Flintøksen«, Sammenlutningen af Danske Amatørarkæologer (SDA), Nordisk förbund för Hembygdsarbejde och Lokalkultur, Jelling kommune og Vejle Museum. Det praktiske arbejde blev delt mellem Flintøksen med administration af tilmelding, indkvartering, ophold m.v. og Vejle Museum med administration af udgravningen, undervisning og ledelse af ekskursioner m.v. Her må især fremhæves en meget stor arbejdsindsats fra Flintøksens aktive medlemmer med Jytte og Eluf Lyngbak i spidsen. Lejren blev finansieret ved deltagerbetaling og tilskud fra Kulturfonden (Højlund), Jelling Sparekasse, Bikuben, Vejle Brand og Jelling kommune. Udgravningslejren fik en landsdækkende pressedækning.

3. 12. september i Vejle: Udgivelse af publikationen: »Da klinger i muld ... 25 års arkæologi i Danmark«. Redaktion Steen Hvass og Birger Storgaard. (Også udgivet på engelsk). Udgivet af Det Kgl. Nordiske Oldskriftselskab og Jysk Arkæologisk Selskab. Aarhus Universitetsforlag 1993. 76 arkæologer fra hele Danmark vurderer heri forskningens landvindinger gennem 25 år. Bogen står som dansk arkæologis ansigt både herhjemme og i udlandet. Udgivelsen er bekostet af Augustinus Fonden, Knud Højgaards Fond og Kulturministeriet.

4. 12. september til 21. november i Vejle: Den første udstilling på den nyistandsatte 1. sal i Dandy-bygningen, Flegmade 2. Den store

særudstilling »Da klinger i muld ... Dansk Arkæologi i 25 år«. Udstillingen blev et overflødighedshorn af det bedste – det absolut bedste – fra de sidste 25 år, hentet fra samtlige arkæologiske museer i Danmark. Mange af fundene havde ikke været udstillet før. Udstillingen flyttede i december til Nationalmuseet og slutter i sommeren 1994 på Moesgård ved Århus. Udstillingen blev lavet i et samarbejde mellem Vejle Museum, Horsens Museum, Nationalmuseet og Moesgård, og både Vejle Amts Konserveringsafdeling samt Kunstakademiet's Konservatorskole i København og Sønderjyllands Konserveringsværksted i Gram har arbejdet med konservering og nykonservering af genstande, der skulle udstilles på Vejle Museum. Udstillingen fik tilskud fra Villum Kann Rasmussen-fonden, Kulturministeriet, Vejle Museum og Nationalmuseet.

De 15.000 besøgende kom fra hele Danmark, og desuden registrerede vi ekskursioner bl.a. fra Oslo, Lund, Schleswig, Kiel, Amsterdam og Münster. Hver mandag var der aftenomvisninger, hver gang med 100-200 deltagere, hvoraf nogle kom fra Ringkøbing, Holstebro, Århus, Odense og Sønderborg. Ud over de nævnte foredrag blev der i udstillingsperioden dagligt holdt 4-8 foredrag med relation til udstillingen.

I dagene 12.-19. september blev der vist næsten 3 timers fjernsyn på DR med Piet v. Deurs, optaget i selve udstillingen i Vejle. Udstillingen i Vejle fik en vældig god landsdækkende pressedækning.

5. 12. til 19. september i Vejle: Anledningen til det hele var Den 19. Nordiske Arkæologikongres. Der var 250 deltagere fra 14 lande: Foruden fra de nordiske lande også fra de baltiske lande samt fra Polen, Tyskland, Holland, Frankrig, England og USA. Det er det største antal, der hidtil har deltaget i en nordisk arkæologikongres. Kongressen blev

holdt på Munkebjerg Hotel, hvor der blev givet 96 foredrag og gennemført 6 ekskursioner. Tilrettelæggelsen skete i et samarbejde mellem Vejle Museum og Rigsantikvarens arkæologiske Sekretariat. Kongressen blev udelukkende finansieret ved deltagerbetaling.

Udgivelsen af publikationen, åbningen af både udstillingen og kongressen blev den 12. september 1993 foretaget af Hendes Majestæt Dronningen i overværelse af 700 gæster i Musikteatret i Vejle. Det er første gang, man i Danmark har gennemført så mange forskellige arrangementer under et fælles emne med deltagelse af både danske og internationale interesserede, både amatører og professionelle.

Øvrige udstillinger:

I forbindelse med udgravningen i 1992 ved Tårup på den kommende motorvej mellem Vejle og Fredericia blev det besluttet at lave en anderledes formidling af denne udgravning, end det er normalt i Danmark. Arbejdet blev udført i et samarbejde mellem Vejle Museum, Vejdirektoratet, Vejle amtskommune og Dansk Shell. Ved Skærup Rasteplads, som er den, der ligger nærmest ved udgravningen, blev der lavet en nøjagtig kopi af Danmarks største gravhøj fra bronzealderen. Ved siden af højen blev den flyttede dysse fra Tårup genopført, og neden for disse anlæg blev der lavet en plancheudstilling om det flyttede fortidsminde og andre fortidsminder i Vejle amt. En folder, som kan fås på alle danske rastepladser, fortæller om netop denne rasteplads ved Vejle. Udstillingen blev indviet 8. okt. 1993 ved vejdirektør Per Millner.

Bordets Klæder 13. nov. 1992 - 31. jan. 1993 på Vejle Museum. Kopier af festdragter gennem tusind år, fremstillet på Svendborg Museum af genbrugsmaterialer.

Julemarked på Vejle Vindmølle 4. og 5. dec. På møllen er der blevet tradition for at

afholde et julemarked, og der er her en helt speciel atmosfære. Vejle Husholdningskole solgte sigtebrød og andet bagværk, og der blev solgt juleklip og julepynt, bl.a. julebukke, som blev lavet på stedet.

Julemarked 14. til 23. dec., Søndergade 14, Vejle. I denne periode omdannedes udstillingen i Den Smidtske Gård til et traditionsrigt marked fra Vejles katolske middelalder. Hertil kom også 1600-tallets købmand og klædesbod, 1700-tallets krambod med et stort udvalg af tin- og lertøj, købmandsbutikken fra 1910 med spegepølser, friskmalet kaffe, juledram, blikkegøj og meget mere fra Museerne i Vejle. Årets dukketeaterforestilling var »Troldens Næsering«.

Museets faglige medarbejdere har i årets løb holdt 100 foredrag om emner fra museets arbejdsområde, hovedparten uden for museet.

1. salen i den tidligere Dandy-bygning blev som nævnt taget i brug som udstillingslokale 12. september. Det var i foråret og sommeren sat i stand ved en særbevilling fra Vejle kommune. De omkring 900 m² skal i de kommende år bruges til skiftende udstillinger fra både Vejle Museum og Vejle Kunstmuseum. Det er museernes store ønske, at denne istandsættelse bliver første etape i et kommende stort og samlet museumskompleks i Vejle.

Under Vejle Museum hører de to afdelinger Egnsmuseet i Vandel og Vejle Byhistoriske Arkiv, som præsenterer sig selvstændigt i årbogen.

Vejle Museums forskellige aktiviteter og udstillingssteder: særudstillingen i Dandybygningen, museumsbygningen Flegborg 18, Vejle Vindmølle, Den byhistoriske udstilling i Søndergade 14, Byhistorisk Arkiv med læsesal og særudstillinger, Egnsmuseet i Vandel og Egtvedpigen, forespørgsler og foredrag blev i 1993 besøgt af i alt 86.121 mennesker, en stigning på 30% i forhold til året før.

Steen Hvass

Vejle Kunstmuseum

Det dejlige ved at arbejde på Vejle Kunstmuseum er, at man med et fundament i kulturarv og kontinuitet aldrig opnår at støve til – det tjener ikke mindst særudstillingerne effektivt til.

Det er netop også på dette område, at kunstmuseet over de sidste 30 år har været i rivende udvikling, som det deler med landets andre kunstmuseer: Førhen var den gængse opfattelse, at et kunstmuseum var et temmelig statisk hus, hvor man kunne føle sig nogenlunde sikker på at finde sine favoritbilleder ophængt på det selvsamme sted, hvor man beså dem sidst.

I dag har den overvejende del af befolkningen nok snarere den opfattelse, at der bør være noget nyt at se på med jævne mellemrum – at der skal ske noget i form af nyophængninger og særudstillinger – så det at gå på kunstmuseum vil give en lidt anderledes oplevelse, end sidst man besøgte det.

At iværksætte et udstillingsprogram for et år er en arbejdskrævende opgave, især hvis man har den ambition – som Vejle Kunstmuseum vitterlig har – 1) at den faste samling skal præsenteres på nye måder i løbet af året, 2) at særudstillinger med mange værker lånt udefra i vidt omfang skal have et slægtskab med eller et udgangspunkt i de faste samlinger.

Denne insisteren på de faste samlingers betydning for vort hele virke har som konsekvens, at Vejle Kunstmuseums særudstillinger næsten altid må være »egenproduktioner« – dvs. at idéen til en særudstilling er museets egen, og at arbejdet med at udvælge værker, skrive tekster og udgive katalog, samt præsentationen af udstillingen udgår fra Vejle Kunstmuseums medarbejdere eller i samarbejde med specielt indkaldte konsulenter.

Mindre særudstillinger bestående helt eller hovedsageligt af museets faste samling

Udstillingen Akvareller blev vist i forsommeren, og den viste et udsnit af Vejle Kunstmuseums egen store beholdning af værker i denne teknik. Til udstillingen publicerede vi en lille gratis folder, som oplyser publikum om, at vi har denne fine samling af akvareller blandt Vejle Kunstmuseums mere end 10.000 værker på papir.

I anledning af »Images of Africa« festivalen vistes sommeren over »Afrika-Danmark. Kunst i Dialog« Her blev præsenteret et udsnit af Vejle Kunstmuseums værker af den sydafrikansk fødte Doris Bloom, Finn Richard Jørgensen og Robert Jacobsen, som blev sammenstillet med værker af Knud Nielsen, Nell Bernard, Sonja Ferlov og hendes sydafrikanske mand Ernest Mancoba; alle kunstnere, som har fundet inspiration i afrikansk kultur, hvilket der blev vist eksempler på fra Knud Nielsens afrikanske samling.

Sidst på året vistes udstillingen Kunst i Amtet. Denne udstilling blev sat op i anledning af udgivelsen af bogen »Billedguide til Kunstmuseerne i Vejle amt«, som Horsens Kunstmuseum, Kunstmuseet Trapholt og Vejle Kunstmuseum i fællesskab havde arbejdet på i flere år. Denne 160 sider store bog blev redigeret og udgivet af Vejle Kunstmuseum, og rigt illustreret præsenterer den de tre kunstmuseers samlinger, som tilsammen giver et glimrende billede af dansk kunst fra 1850 til i dag. De forklarende og uddybende tekster til 75 udvalgte billeder er forfattet af medarbejdere ved de tre museer.

På den akkompagnerende udstilling, som i høj grad var en nyophængning af museets egen faste samling, vistes nogle af Vejle Kunstmuseums hovedområder: Modernisme, landskabsmaleri fra midten af dette århun-

drede, og nyere surrealisme – ved denne lejlighed suppleret med eksempler fra de to andre museers samlinger. Her kunne ses mange af de billeder, som »Billedguiden« illustrerer og omtaler.

Udstillingen havde panderter på kunstmuseerne i Kolding og Horsens, hvor Vejle Kunstmuseum bidrog med henholdsvis sine Lars Ravn billeder og sine Guldalder- og Fynbobilleder.

Store særudstillinger

Af større særudstillinger, af egen produktion, har Vejle Kunstmuseum vist tre i løbet af 1993.

Den første var Farvens klang, hvor mange af de viste værker var lån udefra. Med denne udstilling blev museets egen samling af især modernister sat i nyt perspektiv ved at ses sammen med billeder, som til daglig findes på andre museer.

Udstillingens idé var at sætte lys på slægtskab mellem musik og farve, et slægtskab, som de udvalgte malere – Weie, Isakson, Scharff, Rude, Giersing samt Richard Mortensen, Ejler Bille, Egon Mathiesen m.fl. – selv har understreget. Udstillingen var Vejle Kunstmuseums velkomsthilsen til det nyindviede Musikteater, og kataloget blev udarbejdet af Vejle Kunstmuseums projektansatte medarbejder stud. mag. Marianne Sørensen.

Det blev selvsagt en meget farveskøn udstilling, som glædede mange mennesker og resulterede i et meget stort fremmøde af skoleklasser i undervisningsøjemed, faktisk ind imellem så talstærkt, at det oversteg, hvad lokalerne kan bære, hvis den enkelte besøgende skal have en god oplevelse.

Udstillingen affødte en fortsættelse i Richard Mortensens »Partitur-billeder. Opus 12«, en serie af store malerier, som efter aftale med Musikteatret skulle have være vist i Ja-

cob Gade-salen. Da denne imidlertid var både ufærdig og uegnet til formålet på det aftalte tidspunkt, vist serien i stedet i en af museets egne sale.

I det tidlige forår vist udstillingen Rejsebilleder, hvor en stor del af kunstmuseets egen samling af danske 1800-tals tegninger præsenteredes. Udstillingens tanke var at vise, hvordan »rejsen«, såvel til fjerne egne som ind i tankens rige, har sat sig spor i dansk Guldalders tegnekunst, og Vejle Kunstmuseums egen samling blev sat i relief ved at blive suppleret med lån fra både private og offentlige samlinger.

Denne udstilling var samtidig et led i de mange tværkulturelle arrangementer med temaet »Romantik på Tværs«, som løb af stablen i Vejle i foråret 1993. Til denne udstilling, som blev arrangeret og tilrettelagt af Vejle Kunstmuseums leder Nina Damsgaard, udgav museet også et katalog med bidrag fra flere skribenter.

I efteråret 1993 var hovedattraktionen den store udstilling I Frejas Sal, arrangeret af mag. art. Inge Mortensen, som også skrev katalogets udførlige tekst på baggrund af sit konferensspeciale om nordisk mytologi i billedkunsten.

Udstillingen var Vejle Kunstmuseums paralleludstilling til Vejle Museums store udstilling om arkæologi i 25 år (»Da klinger i muld«), idet udstillingen på kunstmuseet omhandlede den inspiration, som danske kunstnere gennem 250 år har fundet i den nordiske mytologi.

Udstillingen inkluderede flere af Vejle Kunstmuseums værker på papir, men blev hovedsageligt bygget op af omfattende lån udefra. Den nød stor bevågenhed, såvel hos det almindeligt interesserede publikum som hos skolerne, som dets emne naturligt appellerede til.

Også fra andre museer var der interesse for

at overtage udstillingen, og den valgte samarbejdspartner blev Skive Kunstmuseum.

Selvom Vejle Kunstmuseum har det udtrykkelige mål at referere til sine faste samlinger og at præsentere dem bedst muligt, samtidig med at der arrangeres de særudstillinger, som forventes af et levende kunstmuseum i dag, skal det ikke skjules, at det er vanskeligt at gøre begge dele tilfredsstillende!

Selve museets nøjsomme lokaler stiller sig i vejen for, at vi kan leve tilstrækkeligt op til vore egne målsætninger, og det sker med jævne mellemrum, at vi kritiseres for, at vore faste samlinger ikke i højere grad udstilles permanent, og at store dele, som vitterligt er udstillingsværdige, henlever lange perioder i magasinernes mere eller mindre utilgængelige mørke.

Det er en retfærdig kritik, men desværre ikke én, vi kan imødegå bedre på nuværende tidspunkt end ved at tiltuske os lidt udstillingsplads i ubenyttede lokaler hos naboen Vejle Museum, hvor dele af den faste samling har været ophængt i længere perioder i 1993.

1993 har – i lighed med 1992 – været

præget af lige dele opfindsomhed og almindeligt slid og slæb hos personalet for at råde bod på de utilstrækkelige lokaler, hvor også vor udstrakte foredragsvirksomhed og anden formidling lægges i meget snævre bånd af den simple årsag, at al aktivitet skal foregå i udstillingslokalerne, som i én uendelighed tømmes og fyldes med stole, ofte flere gange på samme dag.

Vejle Kunstmuseums liv er præget af kompromisser mellem høje idealer og praktiske realiteter: Set positivt kræver det nytænkning og opfindsomhed, som ind imellem afføder morskab og galgenhumor, men i længden bliver de meget små forhold en spændetrøje og et dagligt irritationsmoment for et engageret personale, som helst vil betjene et voksende interesseret publikum så godt og professionelt som muligt.

Så vi har også i 1993 funderet over, hvornår Vejle Kunstmuseums tur til at få den tilfredsstillende og permanente udvidelse, som dækker et moderne kunstmuseums behov ind i det nye århundrede.

Signe Jacobsen

Vejle Amts Historiske Samfund

1993-1994

Det ordinære årsmøde blev afholdt i Vingstedcentret torsdag den 16. juni 1994.

Lidt skuffende var der kun ca. 40 medlemmer mødt, da formanden kl. 19 bød velkommen. Efter en kort fællessang om våren, der er i luften (!), valgtes Leif Arffmann til ordstyrer, uden at modkandidater blandede sig.

Formanden, Birgitte Arffmann, berettede om foreningens liv i årets løb (se efterfølgende). Beretningen godkendtes uden bemærkninger.

Derefter gennemgik kassereren, Steen Schneller Larsen, regnskabet for 1993, som blev omdelt til mødets deltagere. Foreningen havde pr. 1. januar 1994 ca. 1700 medlemmer. Det udførlige regnskab, som gengives sidst i årbogen, samt budget og arbejdsplan for 1994 drøftedes. Efter en nøjere uddybning af posterne administration (hvorunder udsendelse af indbydelse til årsmøde og udflugt hører, og som alene beløber sig til ca. kr. 15.000,-) og udsendelse af årbog, blev regnskabet godkendt. Budgettet for 1994 opererer med et overskud på ca. kr. 14.000,-.

Efter tur afgik Erik With-Pedersen, Steen Hvass og Marius Willner Jensen fra bestyrelsen. Alle tre genvalgtes. Derefter vedtoges, at kontingentet for 1995 forblev uændret kr. 100,- efter bestyrelsens forslag.

Der var ingen indkomne forslag at drøfte, ej heller ønskede man ordet under sidste punkt på dagsordenen, eventuelt, hvorfor formanden efter 3/4 time kunne takke forsamling og dirigent.

Inden kaffen kom på bordet var der lejlighed til at se nærmere på centret og omgivelserne.

Herefter kunne aftenens foredragsholder, fhv. kulturminister Grethe Rostbøll bydes velkommen. Emnet var om sammenhængen mellem sport og kultur, og herom kom man vidt omkring. Fra dansk identitet og forholdet til det øvrige Europa til folkelighed, foreningsliv og de voksende spændinger mellem by og land. Grethe Rostbøll endte i idræts/kulturverdenen, hvor der begge steder havde været pendulsving fra elite til bredde, fra proff-verdenen til amatørlivet. Enig eller ej, den tidligere kulturminister havde tænkt sit verdensbillede igennem og gav de fremmødte en interessant aften, engageret og med et ægte udtryk.

Årsmødet sluttede kl. 22 med fællessangen »Danmark nu blunder den lyse nat –«.

Formandens beretning

Efter årsmødet i Miniby i Fredericia sidste år bragte Vejle Amts Folkeblad et meget morsomt billede. Det forestillede en hel masse

paraplyer!

Nedenunder alle paraplyerne prøvede nogle mennesker fortvivlet både at beskytte sig mod de kraftige byger, der gjorde årsmødet uforglemmeligt, men også at få mest muligt ud af Ulla Qvortrupps meget spændende gennemgang af Minibyens historie.

Det var godt at komme i tørvejr bagefter ved kaffebordet i Fredericiahallen.

Det var præcis for et år siden, den 16. juni 1993.

Og her skal kort berettes om, hvad der er sket i det forløbne år i Vejle Amts Historiske Samfund.

Bestyrelsen konstituerede sig således:

Birgitte Arffmann, formand

Falk Mikkelsen, næstformand

Steen Schneller Larsen har overtaget hvervet som kasserer, da Jens Zorn Thorsen af arbejdsmæssige grunde måtte forlade bestyrelsen. Han var ellers udpeget til hvervet som kasserer efter Anders Bager. Så tak til Steen Schneller Larsen, fordi du ville gå lige ind i bestyrelsen og straks tage fat på regnskaberne og budgettet! Søren Kyed Jacobsen er fortsat sekretær.

K. E. Reddersen og Erik With-Pedersen redigerer årbogen. Ib Doktor er tilknyttet redaktionen med henblik på at afløse K. E. Reddersen.

Sommerudflugten fandt sted lørdag den 28. august 1993 i dejligt vejr (!) til Skamlingsbanken. Vi havde valgt Skamlingsbanken, fordi stedet samme år kunne fejre sit 150 års jubilæum, og naturligvis også fordi Skamlingsbanken er et herligt udflugtsmål.

Lektor Uffe Østergaard fra Århus universitet holdt foredrag om »Danmark i Europa«, et både spændende og provokerende foredrag, der straks affødte diskussion.

Reception på Amtsgården

Næste store begivenhed i det forgangne år

var den festlige reception på Amtsgården den 14. oktober. Denne gang var det ekstra festligt, fordi der den dag udkom to bøger: Kortets Historie i Vejle Amt samt Vejle Amts Årbog 1993.

Amtsborgmester Erling Tiedemann, der selv har skrevet forordet til Kortbogen, bød velkommen til de indbudte gæster fra Vejle Amt, forfatterne til de to bøger, bogtrykkerne, korrekturlæseren, pressen og bestyrelsen for Samfundet.

K. E. Reddersen fortalte indledningsvis om, hvordan han 5 år tidligere ved en reception på Amtsgården havde mødt bibliotekar Bjørn Westerbeek Dahl fra København, og de to havde talt om, at det kunne da være helt spændende engang at samle gamle kort fra 1600-tallet og op til vores tid fra Vejle Amt sammen og udgive dem i bogform med forklarende tekster. Og så gik der 5 år med at realisere ideen. Det blev et meget stort og besværligt arbejde, men det lykkedes både at skaffe penge og få bogen gjort til det særprægede og meget smukke værk, der var tanken med den. Bjørn Westerbeek Dahl fortalte meget morsomt om de mennesker, der har tegnet kortene – ofte yderst originale personligheder.

For præsentation af Årbogen og dens forfattere stod Erik With-Pedersen. Mange af forfatterne var kommet langvejs fra og havde stor glæde af at mødes med hinanden og udveksle erfaringer.

Vejle Amt fortjener megen tak for disse receptioner og for godt samarbejde i det hele taget. Da den nye borgmester Otto Herskind Jørgensen i forvejen sidder i bestyrelsen for Samfundet, håber vi på et fortsat godt samarbejde med Vejle Amt.

Vinterens møder

Der blev i vinterens løb afholdt 4 møder.

Den 28. oktober 1993 blev det årlige møde

i Fredericia afholdt. Denne gang i Fredericia Uddannelsescenter i Erritsø.

Emnet var »Færgefart over Lillebælt« ved Arne Schmidt Andersen. Et glimrende foredrag, der samlede ca. 40 tilhørere. Foredraget affødte mange gode spørgsmål til foredragsholderen, og en livlig diskussion afsluttede aftenen.

Den 3. november samledes 206 mennesker i Give-Hallen. Vejle Amts Historiske Samfunds tidligere formand, Kamma Varming talte om Jeppe Aakjær, den mindre kendte Aakjær. Give mandskor medvirkede.

I samarbejde med Historisk Forening for Horsens og Omegn afholdtes mandag den 15. november foredrag om »Skattefund fra Vejle amt« ved mag. art. Dorthé Kaldal Mikkelsen.

Hovedvægten i foredraget var lagt på fund fra 1600-årene, en periode hvor svenskerne og deres håndlangere gjorde, hvad de kunne, for at adel, kirke og bønder ikke skulle have problemer med at efterlade sig noget.

En del af det bortgemte glemtes og dukker så op som fund i vor tid, til glæde for de, der gør fundene og for de 65 deltagere, der var mødt op den 15.-11.

Der var stor ros til foredragsholder, lysbilleder og den gode besvarelse af de mange spørgsmål.

Et planlagt møde for Koldingområdet på Sdr. Bjert Centralskole i marts 1994 måtte desværre aflyses på grund af Anker Jørgensens nødtvungne afbud.

Ved mødet i Vejle den 10. maj talte lektor, cand.mag. Vigand Rasmussen over emnet: GIVEBANEN, 100 år.

Med udgangspunkt i en serie spændende lysbilleder redegjorde foredragsholderen for stort og småt i banens historie. Foredraget var

et oplæg til en bog om samme emne, som Vigand Rasmussen har udarbejdet til udgivelse i sommeren 1994.

Mødet var arrangeret i samarbejde med Byhistorisk Selskab for Vejle. Der var ca. 40 tilhørere.

Ved bestyrelsesmøderne i årets løb har det i efteråret mest været udgivelsen af Kortbogen og Årbogen, der har optaget sindene.

I foråret har der været tid til en grundig gennemgang af vedtægter og forretningsordenen med henblik på bestyrelsens arbejdsmaade.

Vi overvejer nytænkning, og hvad der konkret kommer ud af overvejelserne, vil jeg gøre rede for, når vi er nået lidt længere.

Det, der på det mere udadvendte plan står lige for, er naturligvis 50-året for 4.-5. maj. I hele landet planlægger man mindedage på forskellig vis, og også i Vejle amt er der planer om at mindes besættelsestiden og befrielsen på det lokale plan.

Til de ideer, vi selv har for det fremtidige arbejde, er medlemmerne hjerteligt velkomne til at føje jeres forslag og ideer til møder eller udflugter, eller hvad det nu kunne være.

Alt, hvad der sendes til bestyrelsen, bliver fremlagt på bestyrelsesmøderne.

Til sidst vil jeg gerne sige tak til alle for en god sæson. Tak til Åse Thomsen på Vejle Museum for hjælpsomhed og tålmodighed, tak til Anna Marie Christensen, som er kasserer og kontordame og meget andet, tak til bestyrelsen for jeres gode humør og iderigdom, og sidst, men ikke mindst tak til alle jer medlemmer for trofasthed og støtte til arbejdet også i sæsonen 1993/1994.

Op vel mødt på udflugten den 27. august til Vejen og Askov!

Tak for støtte

I 89 år har Vejle Amts Historiske Samfund udgivet sin årbog. I tidens løb er der selvfølgelig sket ændringer, men år for år har den bragt artikler af blivende værdi om amtets historie.

Det har altid været redaktionens mål at bringe artikler af mange forskellige typer og fra alle kroge af amtet. Dette gælder stadig. Stoffet spænder fra forskningsresultater til erindringsstof, og det dækker hele området i amtet.

I de senere år har årbogen givet amtets museer og arkiver mulighed til at fortælle læserne om deres arbejde og deres samlinger.

Desværre har stigende trykkeudgifter og portoforhøjelser gjort, at medlemskontingentet ikke mere kan dække udgifterne til årbogen. Heldigvis modtager samfundet støtte fra offentlige og private institutioner. Denne støtte vil bestyrelsen gerne hermed bringe sin tak for.

Birgit Arffmann, formand

Ekstrakt af årsregnskab for perioden 1. januar – 31. december 1993

INDTÆGTER: DKK

Tilskud:

Vejle amtskommune	17.000,00		
Horsens kommune	2.150,00		
Fredericia kommune	2.300,00		
Kolding kommune	4.100,00		
Jelling kommune	500,00		
Egtved kommune	500,00		
Brædstrup kommune	380,00		
Juelsminde kommune	100,00		
Tørring-Uldum kommune	450,00		
Nørre Snede kommune	300,00		
Vejle kommune.....	<u>2.600,00</u>	30.380,00	
Medlemskontingenter.....		162.237,00	
Salg af bøger		1.508,00	
Salg af lydbøger		12,69	
Renter: bankkonti og giro	7.960,96		
obligationer	<u>1.145,90</u>	<u>9.106,86</u>	
Ordinære indtægter		203.244,55	203.244,55

UDGIFTER: DKK

Publikationer:

korrektur årbogen	2.990,00		
trykning årbogen	92.038,75		
særtryk årbogen	7.031,25		
udsendelse årbogen.....	<u>34.831,50</u>	136.891,50	
Møder:			
årsmøde og udflugt	21.368,35		
vintermøder	<u>2.816,68</u>	24.185,03	
Kontingent Dansk Lokalist. Forening		3.000,00	
Administration		29.593,12	
Mindre gaver m.v.....		990,30	
Afskrivning EDB-anlæg 2. år.....		<u>7.000,00</u>	
Ordinære udgifter		201.659,95	201.659,95
Ordinært overskud 1993:			1.584,60
Udgivelse af kortbogen			
Salg af kortbog.....	103.445,60		
Tilskud kortbog	<u>22.000,00</u>	125.445,60	
Udgifter kortbog		<u>135.404,03</u>	
Underskud ved udgivelse af kortbog		9.958,43	- 9.958,43
Resultat for året 1993: underskud.....			<u>- 8.373,83</u>

Status pr. 31. december 1993

AKTIVER: DKK

Bank- og girokonti:			
Jelling Sparekasse:			
konto nr. 552-56-01163.....	50.294,08		
konto nr. 552-27-01957.....	<u>39.893,75</u>	90.187,83	
Sydbank:			
konto nr. 7920-100875-6.....		664,14	
GiroBank:			
konto nr. 341-5104.....		<u>23.341,65</u>	
Bank- og girobeholdning.....		114.193,62	114.193,62
Kontant beholdning.....			96,94
Garantbevis Jelling Sparekasse			6.000,00
Obligationer:			
KD 22-A-2012	12.000,00		
Kontant i depot.....	<u>276,25</u>		12.276,25
Beholdning af bøger:			35.000,00
EDB-anlæg:			
indkøb	21.000,00		
- afskrivning 1. og 2. år	<u>14.000,00</u>		7.000,00
Kortbogsdebitorer			<u>13.750,00</u>
Aktiver i alt.....			<u>188.316,81</u>

PASSIVER: DKK

Kreditorer:			
Skyldig A-skat			3.049,00
Kortbogen:			
udgifter til betaling i 1994.....	26.869,25		
skyldig moms.....	2.240,00		29.109,25
Egenkapital:			
saldo pr. 31.12.1992.....	164.532,39		
- underskud 1993.....	<u>- 8.373,83</u>		156.158,56
Passiver i alt.....			<u>188.316,81</u>

Fredericia, d. 4. april 1994

Steen Schneller Larsen

Ovenstående regnskab er dags dato revideret. Der er foretaget stikprøvevis bilagskontrol, samt kontrolleret beholdningernes tilstedeværelse og overførsler fra sidste regnskabsår.

Fredericia, d. 26. maj 1994

Jørgen Gjedsted

Anders Engelbrecht

BØGER TIL SALG

Ældre årgange af Vejle Amts årbog kan fås ved henvendelse til Vejle kulturhistoriske Museum, Flegborg 18, 7100 Vejle, tlf. 75 82 43 22

	For medlemmer:	For ikke-medlemmer:
	Kr.	Kr.
1908-1984.....	40,00	60,00
1985-1994.....	100,00	120,00
Realregister for årgangene 1905-1960.....	10,00	20,00
Realregister til Vejle Amts Årbog 1961-1975.....	25,00	35,00

Ved forsendelse tillægges porto.

Udsolgt er årgangene: 1905-1907, 1911, 1916², 1917-1925, 1933-1936, 1937², 1938-1953, 1957-1961, 1973.

Desuden sælges følgende bøger, ligeledes fra Vejle kulturhistoriske Museum:

	For medlemmer:	For ikke-medlemmer:
	Kr.	Kr.
Abitz og Bredsted: Litteratur om Vejle amt.....	10,00	20,00
Jakob Jakobsen: Thalia i provinsen. (Vejle Teaters historie).....	10,00	21,00
Orlag Lehmann, Den græske Thronfølgesag 1863. (1970).....	12,00	30,00
Anton Berntsen 1883-1973. Liv og digtning. (1973).....	26,00	36,00
Marius Sørensen & Frands Johan Ring: Jelling nyere historie. (1974). (Sælges fra kommunekontoret i Jelling).....	30,00	30,00
Peder Herschend: Fra min Silkeborg-tid. (1980).....	35,00	60,00
Leo Novrup: Bonden, der elskede fugle og blomster (særtryk af Vejle Amts Årbog 1991).....	38,00	50,00
Hugo Matthiessen: Fredericia 1650-1760. (Fot. genoptr. 1981). Købes hos Kamma Varming, Olafsvej 7, 7000 Fredericia, tlf. 75 92 28 67.....	50,00	
H. Blichfeldt: Vejle amtsråds formænd og medlemmer 1842-1970.....	40,00	
Amtsbeskrivelse over Vejle Amt af C. Dalgas. Genoptryk fra 1826.....	60,00	

Vore medlemmer bedes hver
især agtere stærkt for tilgang af
nye medlemmer på land og i by.
Den, der ikke kender sin egns
skæbne gennem tidene, bliver
aldrig rigtig hjemme, selv om
hun eller han er født på stedet.

ISBN 87-89986-03-2